

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Івано-Франківський інститут менеджменту
Кафедра міжнародної економіки

Климпуш Галина Василівна

Соціально-економічні умови розвитку гірського туризму
в умовах економічної інтеграції

Спеціальність: 8.03050301 - Міжнародна економіка

магістерська програма - міжнародний туризм

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи МЕМТзім-51

Г.В Климпуш

Науковий керівник:

д.е.н. Мокій А.І.

Дипломну роботу допущено до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____

_____ В. Є. Куриляк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ГІРСЬКОГО ТУРИЗМУ:	
1.1. Основні умови угод про надання туристичних послуг.....	6
1.2. Дослідження туристичного ринку.....	12
1.3. Спільна-політика регулювання сфери туризму в ЄС.....	25
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ТА ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ГІРСЬКОГО ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНИХ КРАЇН:	
2.1. Динаміка розвитку гірського туризму в Україні.....	44
2.2. Характеристика інфраструктури гірського туризму в Україні.....	53
2.3. Економічні передумови та фактори гірського туризму.....	58
Висновки до розділу 2	66
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГІРСЬКОГО ТУРИЗМУ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ:	
3.1. Використання світового досвіду для підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі України.....	69
3.2. Перспективи розвитку туристичного Прикарпаття.....	76
3.3. Формування туру гірською місцевістю „Вершини Прикарпаття”.....	89
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	104
ДОДАТКИ.....	112

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Туристична діяльність являється однією з пріоритетних галузей національної економіки, відіграє істотну роль у стимулюванні господарського розвитку і приносить суттєву вигоду регіонам. Гострота соціально-економічних та екологічних проблем гірських районів Українських Карпат обумовлена не тільки специфічними умовами гір та пов'язаними з цим труднощами життєдіяльності горян, але й складними проблемами реформування економіки країни та виходу її з економічної кризи. Це стосується як рівня економічного розвитку та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, так і стану демографічних та соціальних процесів і особливо якості життя гірського населення.

Розвиток туризму є одним з пріоритетних напрямів підвищення ефективності функціонування тих чи інших територіальних утворень. Перехід до ринкових відносин викликав глибокі перетворення в сфері. Разом з тим кожен регіон володіє значними туристськими ресурсами, унікальність та істотна привабливість яких створює передумови для формування внутрішньорегіонального і міжрегіонального туристського продукту. В даний час гірський туризм - одна з наймогутніших галузей що, динамічно розвивається, високоприбуткова галузь світової економіки, виступає в числі найважливіших факторів соціально-культурного розвитку територій. Це сприяє підвищенню рівня і якості життя населення. Розвиток туризму, що виявляється в його багатогалузевому характері і тісній факторній взаємозалежності практично з усіма сферами життєдіяльності, дозволяє використовувати туризм як діючий інструмент стимулювання соціально-економічного росту на національному і місцевому рівнях. Усе це визначає необхідність створення соціально-економічних передумов та

факторів розвитку гірського туризму, обґрунтування концептуальної моделі формування та реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій.

Теоретико-методологічні основи розвитку туризму базуються на теорії міжнародних економічних відносин Л.Ф.Ходорков, Н.С.Барчукова, А.Ю.Александрова, Г.М.Дроздова, А.Загорозній, В.Ф.Кифяк, М.Э.Немоляева.

У вирішенні проблеми забезпечення розвитку туризму здійснили вітчизняні та зарубіжні науковці А. Азар, М.В.Биржаков, А.Б.Добровольська, Л.І.Гонтаржевська, В.С.Борозняк, А.А.Гаспарян, В.Самольотов.

Теоретичні положення розвитку гірського туризму висвітлені у працях О.Тимчук, Т.І.Ткаченко, В.С.Качанівський.

Втім, вагомість наукового доробку названих вчених не заперечує актуальності проблем сталого розвитку гірського туризму, обґрунтування етапів реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій Українських Карпат, пропонування гірськолижного туру Карпатського регіону для підвищення конкурентоспроможності на туристичному ринку.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є розвиток теоретико методичних основ, визначення умов та факторів розвитку туристичного гірського потенціалу Західної України проведення аналізу його теперішнього стану, визначення його сильних та слабких сторін, а також можливості розвитку та просування на туристичний ринок.

Досягнення означеної мети передбачало постановку та вирішення таких завдань:

- обґрунтування стратегічних рішень розвитку гірського туризму,
- окреслення дослідження туристичного ринку,
- визначення спільно-політичних регулювань сфери туризму в ЄС,
- виявлення умов та факторів розвитку гірського туризму,
- характеристикою динаміки розвитку гірського туризму в Україні,
- проведенням аналізу із визначенням сильних і слабких сторін для перспективи розвитку туристичного Прикарпаття,
- формуванням гірськолижного туру гірської місцевості.

Об'єктом дослідження є гірський туризм.

Предметом роботи є обґрунтування стратегій та розробка факторів для розвитку гірського туризму на Західній Україні.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою роботи є положення теорій туристичного ринку, умов угод про надання туристичних послуг, інфраструктури та динаміки розвитку гірського туризму в Україні, а також порівняння, визначення сильних і слабких сторін та можливостей перспективи розвитку регіону та запропонування деяких умов та факторів для розвитку гірського туризму.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-розпорядчі акти України щодо розвитку туризму, зовнішньоекономічної та регіональної політики. У роботі використані міжнародні договори та нормативні документи, офіційні публікації Європейської комісії, Всесвітньої туристичної організації, Європейської туристичної організації, матеріали експертних оцінок, праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, матеріали періодичних видань і конференцій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретичних засад організації туристичної діяльності, у розробці умов в удосконаленні процесу розробки умов та факторів щодо перспектив розвитку гірського туризму на території Західної України.

Практичне значення роботи полягає у формуванні системи рекомендації щодо розвитку гірського туризму на Західній Україні з використанням світового досвіду. Зокрема, практичне значення має запропонований тур гірською місцевістю.

Результати дослідження оприлюднені на Десятій Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і докторантів «Менеджмент підприємницької діяльності» (м. Сімферополь, 2012 р.)

РОЗДІЛ 1 СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ГІРСЬКОГО ТУРИЗМУ

1.1. Основні умови угод про надання туристичних послуг

Туристичне використання — це витрата доходу індивідуумами, для придбання туристичних товарів і послуг для задоволення певних туристичних потреб чи бажань у конкретному призначеному місці та у визначений час. Згідно концепції туризму, турист — це споживач, який використовує туристичну продукцію [50]. В світовій практиці і в міжнародних договорах термін "іноземний турист" і просто "турист" пройшов догий шлях свого розвитку і потерпів від деяких змін, і до цього часу немає чіткого його визначення. За рекомендаціями експертів Ліги націй ще в 1937 році було визнано "вважати туристом всіх, хто знаходиться в країні в якій він не проживає не менше 24 години. Але це визначення виявилось неправильним. ООН по-різному розглядала визначення поняття "іноземний турист" [29].

Розрізняють такі основні групи туристів:

- особи, що їдуть на відпочинок або за сімейних обставин, для лікування і з інших причин;
- особи, які їдуть на засідання, на наукові, адміністративні, спортивні та інші з'їзди;
- особи, які їдуть в службових справах;
- особи, які здійснюють поїздки по морю, можливо на період менше ніж 24 години;
- студенти й учні, що знаходяться за кордоном. Також було визначено, хто не вважається туристом. Це:
  - особи, які приїжджають в країну, по договору чи без нього, шукати роботу;
  - особи, які залишились в країні на постійне місце проживання; жителі прикордонних районів, які живуть по одну сторону кордону, а працюють по

іншу. Україна визначилася по основних термінах і поняттях, які відносяться до туризму і туристичної діяльності.

Як вказано в Законі України "Про туризм" туризм - це тимчасовий виїзд особи з місця проживання з пізнавальною, оздоровчою та професійною метою без занять оплачуваною діяльністю. В усіх сферах підприємництва організація туристичної діяльності та господарювання, базується виключно на договірних взаємовідносинах. Це підтверджує те, що саме договори є визначальною і майже єдиною правовою формою партнерських взаємин[40].

Договірні відносини в туризмі – система договорів і взаємних зобов'язань, що випливають з договорів, які укладаються між суб'єктами туристичної діяльності. Основним документом договірних відносин в туризмі є договір. Договір (угода, контракт) – це форма документального закріплення партнерських зв'язків (предмета договору, взаємних прав та обов'язків, наслідків порешення домовленостей), яка опосередковує взаємини в процесі виробництва і реалізації продукції чи надання різноманітних послуг [25]. Особливості укладення договорів у сфері туризму обумовлені тим, що ця галузь окрім загального цивільно-правового регулювання підпадає також під дію законодавства у сфері захисту прав споживачів і ліцензійних умов провадження діяльності в цій сфері. Основні документи, на які слід звертати увагу при написанні туристичних договорів, – це Цивільний кодекс України (статті щодо договору про надання послуг), Господарський кодекс України (якщо замовлення було здійснене юридичною особою), Закон України "Про туризм" і ліцензійні умови провадження туроператорської та турагентської діяльності. Серед вказаних документів особливу увагу слід приділити ліцензійним умовам здійснення туроператорської та турагентської діяльності, адже вони містять всі основні положення щодо вимог до змісту і форми договорів про туристичне обслуговування [34].

Відповідно до Закону України "Про туризм" виділяються такі види договорів притаманних туристичній сфері :

- договір на туристичне обслуговування;
- договір на екскурсійне обслуговування;
- договір на готельне обслуговування;
- ваучер(додаток А).

Отже, на законодавчому рівні встановлений перелік договорів, що застосовуються у туристичній діяльності, який, на нашу думку, є досить обмежений та не розкриває сутності інших можливих договорів. Балченко З.А. в своїх дослідженнях зазначає: “Туроператор може укласти договори на туристичне обслуговування (надання послуг) або договори купівлі-продажу, з однієї сторони, з різними організаціями (готелями, підприємствами харчування, автотранспортними підприємствами, авіакомпаніями, підприємствами залізничного та водного транспорту та ін.), з другої сторони – з покупцями туристичного продукту (туристами, турагентами)” [6,с.34]. Вважаємо, що З.А.Балченко не повною мірою відобразив типи договорів, що укладаються між суб’єктами, наведений перелік необхідно доповнити ще таким типом договорів, що укладаються між туристичними операторами та агентами і пропонуємо розділити договори притаманні туристичній діяльності на декілька груп:

- договори, що укладаються між туроператором (турагентом) та туристом;
- договори, що укладаються між туроператором та турагентом;
- договори, що укладаються між туроператором та його партнерами, тобто сюди необхідно віднести безпосередньо суб’єктів, які виконуються окремі послуги. Процес взаємодії суб’єктів туристичної діяльності можна зобразити схематично, що дасть можливість побачити суб’єктів, що між собою взаємодіють і відповідно укладають договори. Розглянемо дані договори більш детально. Договір з туристом – документ, що підтверджує домовленість туриста з туроператором (турагентом), який закріплює їх взаємні права та обов’язки з приводу придбання туристичних договорів [30].

За договором про туристичне обслуговування одна сторона (тероператор, терагент) за встановлену договором плату зобов’язується

забезпечити надання на замовлення іншої сторони (туриста) комплексу туристичних послуг (туристичний продукт). Договір на туристичне обслуговування укладається в письмовій (електронній) формі, або може укладатися шляхом видачі ваучера [33]. Преметом договору на туристичне обслуговування є надання однією стороною (туроператором, турагентом) за встановлену договором плату комплексу туристичних послуг (туристичного продукту) за замовленням іншої сторони (туриста). Необхідно звернути увагу на те, що при формуванні групи туристів договір укладається окремо з кожним туристом, а не з керівником групи. Тільки у разі, якщо замовником туристичних послуг є юридична особа, договір з кожним туристом не укладається. Якщо до складу групи входять неповнолітні діти, договір укладається між туроператором (турагентом) та їх батьками або законними опікунами [44]. До укладення договору на туристичне обслуговування споживачу туристичного продукту має бути надана інформація про:

1. Основні вимоги пропонованих до оформлення виїзних/в'їзних документів (паспорт, дозвіл (віза) на виїзд/в'їзд до країни тимчасового перебування), у тому числі інформацію щодо термінів їх оформлення.

2. Медичні застереження стосовно здійснення туристичної поїздки, у тому числі протипоказання через певні захворювання, особливості фізичного стану (фізичні недоліки) і віку туристів для участі в поїздки.

3. Туроператора (турагента), його місцезнаходження і поштові реквізити, наявність ліцензії на здійснення туристичної діяльності, сертифікатів відповідності та іншу інформацію відповідно до законодавства про захист прав споживачів.

4. Розмір фінансового забезпечення туроператора чи турагента на випадок його неплатоспроможності (банкрутства) та кредитну установу, яка надала таке забезпечення [4]. Кожна із сторін договору може вимагати внесення змін або розірвання договору у зв'язку з істотними змінами обставин, з яких вони виходили при укладанні договору. До істотних обставин належать: 1) погіршення умов подорожі, зміна термінів подорожі;

2) не передбачене збільшення транспортних тарифів; 3) введення нових або підвищених діючих ставок податків і зборів та інших обов'язкових платежів; 4) різка зміна курсу національних валют; 5) інші підстави за домовленістю сторін.

Турист вправі відмовитися від виконання договору до початку подорожі за умови оплати туроператору або турагенту фактично понесених ними витрат за послуги, надані до цього повідомлення. Туроператор або турагент вправі відмовитися від виконання договору лише за умови повного відшкодування замовникові збитків, підтверджених у встановленому порядку та заподіяних внаслідок розірвання договору, крім випадку, коли це відбувалося з вини туриста [33]. Отже, на законодавчому рівні регулюються умови договорів, а саме в частині:

- встановлення переліку інформації, яка має бути надана споживачу туристичних послуг до моменту укладання договору, тобто турист буде проінформований і про вимоги до документів, що необхідно оформити і про самого туроператора чи турагента, а саме про його фінансове забезпечення;
- розміру фінансового забезпечення. Мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора повинен бути рівний сумі, еквівалентній не менше чим 20000 євро (для туроператорів, що займаються міжнародним туризмом). Мінімальний розмір фінансового забезпечення турагента повинен складати суму, еквівалентну мінімум 2000 євро;
- прав та обов'язків туристів та туристичних фірм;
- визначення переліку обставин, за яких турист має право на внесення змін або розірвання договору.

Як бачимо, питання туризму регулюються на законодавчому рівні, але як показує практика є значні проблемні питання, пов'язані саме з відшкодування вартості туру, у разі виникнення непередбачуваних обставин. Досить яскравим прикладом є ситуація, яка склалася з українськими туристами в Туреччині, які уклали договори з туроператором "Карія Тур". З одного боку, туристи, що "недоотримали" в повному об'ємі сплачені

туристичні послуги, звертаються в турагенства, які продали туристичний продукт туроператора “Карія Тур”, з вимогою відшкодувати вартість ненаданих послуг, передбачених договором. У відповідь же вони чують, що придбані туристичні послуги є туристичним продуктом туроператора “Карія Тур”, у зв’язку з чим всі претензії повинні бути пред’явлені саме до нього. З іншого боку, Господарський суд м. Києва визнав компанію “Карія Тур” банкрутом. І дана обставина вже точно не сприяє отриманню туристами відшкодування вартості наданих послуг(табл.1.1).

Таблиця 1.1

Договори, що укладаються турагентами з туроператорами та з іншими турагентами на продаж путівок

Назва договору	Визначення договору
Договір комісії	Правовий документ, за яким одна сторона (комісіонер) зобов’язується за дорученням іншої сторони комітента (консигнанта) за винагороду здійснити угоду від свого імені за рахунок комітента (консигнанта)
Договір доручення	Договір, згідно з яким одна сторона (довірений) зобов’язана здійснити від імені і за рахунок іншої сторони (поручителя) певні юридичні дії
Агентська угода	Правовий документ, за яким одна сторона (турагент) зобов’язується здійснити угоду від свого імені, але за рахунок принципала або від імені і за рахунок і принципала
Договір купівлі-продажу	Договір, за яким одна сторона (продавець) зобов’язується надати послуги іншій стороні (покупцю), а покупець зобов’язується прийняти ці послуги і сплатити за них певну суму грошей

Складено за: [6]

Агентська угода передбачає передачу турагентству права на продаж окремих видів послуг та інклюзив-турів від імені та за рахунок туроператора. Договір містить у собі чіткі інструкції щодо реалізації турів, територіальні обмеження сфери діяльності, права та обов’язки сторін, а також порядок виплати і розмір комісійної винагороди, конкурентну боротьбу між окремими фірмами.

Агентська угода, з одного боку, дозволяє працювати на споживчому ринку без ризику і великих витрат, що пов’язані з купівлею туристичних

послуг, і які бере на себе туроператор, з іншого боку, він привласнює весь прибуток, виплачуючи агентству лише комісійні. Крім того, роздрібного торговця такий договір позбавляє самостійності і ставить у велику залежність від туроператора. Саме тому туристичні агентства часто купують подорожі як готову продукцію, а потім реалізують їх на ринку. У цьому випадку угода являє собою договір купівлі-продажу, згідно з яким на підставі заявки агентства туроператор розробляє подорож і укомплектовує її всіма необхідними послугами. Турагентство купує цю подорож для подальшої реалізації [61].

1.2. Дослідження туристичного ринку

З методичної точки зору, дослідження ринку туристичних послуг необхідно починати з визначення таких важливих аспектів, як: узагальнення базового понятійно-термінологічного апарату; аналіз існуючої теоретико-методологічної бази; визначення стратегічних напрямів розвитку ринку туристичних послуг в Україні. Туризму притаманні ті самі види економічних операцій, що й зовнішній торгівлі – експорт та імпорт. Але за своєю суттю вони принципово різняться. Так, при здійсненні експортної операції для отримання туристичних послуг покупець виїжджає до країни продавця (на місце споживання туристичного продукту). Таким чином, під експортом в туризмі розуміють прийом іноземних туристів у своїй країні, під імпортом – відправлення туристів із своєї країни за кордон. При цьому покупець (турист) бере на себе оплату транспортних витрат. Послуги і товари ж продаються іноземним туристам за роздрібними цінами, які значно вищі зовнішньоторговельних оптових цін. За своїм змістом операції в туризмі поділяються на такі групи: -операції з розміщення туристів (у готелях, мотелях, пансіонатах, кемпінгах і т.п.) -операції з переміщення туристів до країни призначення та у межах країни різними видами пасажирського транспорту;

- операції щодо забезпечення туристів харчуванням (у ресторанах, кав'ярнях, барах, пансіонатах і т.п.);
  - операції, спрямовані на задоволення культурних та інших духовних потреб туристів (відвідування театрів, музеїв, природних і історичних заповідників, фестивалів, місць паломництва і т.п.);
  - операції щодо задоволення ділових інтересів туристів(участь у конгресах, симпозіумах, наукових конференціях, ярмарках, виставках та ін.);
  - операції з оформлення документації (віз, закордонних паспортів, страховок і т.п.)
- Більшість фахівців виділяють дві форми туризму – *внутрішній*, що здійснюється в межах країни, та *міжнародний*, що передбачає виїзд туристів за межі країни постійного проживання. У свою чергу, міжнародний туризм поділяють на *в'їзний*, або *іноземний* (тобто організація прийому іноземних туристів – нерезидентів – на території своєї країни) та *виїзний*, або зарубіжний (тобто організація виїзду вітчизняних туристів – резидентів – до інших країн).

Міжнародний туризм називають і формою міжнародних економічних відносин, і видом зовнішньоекономічної діяльності, і частиною міжнародного обміну послугами, і навіть способом міжнародної торгівлі. Російські вчені В.А.Квартальнов і А.А.Романов, розглядають міжнародний туризм як „систему подорожей, що здійснюються на базі міждержавних договорів з урахуванням діючих міжнародних норм і місцевих звичаїв” [38]. Інші російські вчені І.Т.Балабанов та А.І.Балабанов визначають міжнародний туризм як „туризм до інших країн”, як „поїздки з туристичними цілями за межі країни постійного проживання”, як „систему подорожей, що здійснюється на основі міждержавних договорів” [5].

Український економіст В.Г.Герасименко в якості визначальних особливостей вважає те, що „при міжнародному туризмі має місце перетин державного кордону і витрати під час поїздок іноземної валюти” [15]. А виходячи з широкого розуміння туризму, „міжнародний туризм включає в

себе виїжджаючих за кордон осіб, які не займаються там оплачуваною діяльністю” [27].

Узагальнюючи визначення попередників, російський вчений Н.С.Барчукова зазначає, що їх можна звести до двох: міжнародний туризм як „поїздки з туристичними цілями за межі країни постійного проживання”, або міжнародний туризм як „система подорожей, що здійснюються на основі міждержавних договорів з урахуванням діючих міжнародних звичаїв” [7]. До цього слід додати, що поряд із валютними потоками, міжнародний туризм включає „експорт-імпорт інформації і вражень, засвоєних туристами”, що є його специфічною рисою [5].

Український економіст В.Є. Новицький міжнародний туризм трактує як „реалізацію комплексу туристичних послуг на території країни, в якій їх споживач є іноземним громадянином, причому отримання зазначених послуг є основним цільовим призначенням перебування споживача у цільовій країні, де він не веде оплачуваної діяльності” [58]. Водночас підкреслюється, що туризм в силу свого впливу на фізичне та психологічне здоров'я людей, які його практикують, є фактором, що впливає на соціальну рівновагу, зростання трудової активності колективів, особистого і суспільного добробуту. Тобто окрім економічних аспектів сучасний світовий туризм набув культурні та духовні аспекти [29].

Таким чином, міжнародний туризм слід розглядати як соціально-економічний процес, пов'язаний із наданням туристичних послуг особам за межами країни їх постійного проживання і спрямованого на задоволення духовних, фізичних та інших некомерційних потреб. Туристичні операції є важливою складовою світової та національної економіки. Дедалі більша взаємозалежність країн, взаємопроникнення їх економічних інтересів, відкриття національних господарств зовнішньому світові сприяють інтенсивному розвитку міждержавних туристичних потоків, поглибленню міжнародного поділу праці на ринку послуг. Постійна роль у національній економічній діяльності та у міжнародному обміні, вплив на вирівнювання

балансу зовнішньої торгівлі перетворюють його на одну з основних галузей світової економічної діяльності” [29]. Значення ринку туристичних послуг у економічній діяльності постійно зростає, а сам ринок набуває нових тенденцій та особливостей.

У фаховій літературі наявна значна кількість визначень ринку туристичних послуг (туристичного ринку). Туристичний ринок – це „сфера реалізації туристичного продукту та економічних відносин, які виникають між його покупцями та продавцями” [5]; це „суспільно-економічне явище, що об’єднує попит і пропозицію для забезпечення процесу купівлі-продажу турпродукту у даний час у даному місці” [42]; це „економічні відносини між виробниками і споживачами турпродукту на туристичному ринку, що полягають у процесі перетворення туристсько-екскурсійних послуг в гроші, і назад – перетворення грошей у туристсько-екскурсійні послуги” [3]; це „система внутрішніх і зовнішніх зв’язків, в якій здійснюється процес перетворення туристсько-екскурсійних послуг у гроші і назад, перетворення грошей у туристсько-екскурсійні послуги, а також сукупність споживачів туристичного продукту, які мають засоби для його купівлі” [76]; це „сукупність конкретних економічних відносин і зв’язків між туристами (покупцями) і туроператорами (продавцями), а також турагентами (торговими посередниками) та їх контрагентами з приводу руху туристичних продуктів і грошей, що відбиває економічні інтереси суб’єктів ринкових відносин” [71]; це „система багатоаспектна, поліструктурна, поліморфна та багаторівнева, що функціонує за законом врівноваження попиту і пропозиції, який відтворює об’єктивно обумовлену необхідність відповідності в часі і просторі вартісних та натурально-речових форм платоспроможного попиту і товарної пропозиції, і діє на основі коливань виробництва та споживання турпродукту” [47].

По перше, товаром на ринку туристичних послуг виступає туристичний продукт – об’єкт ринку, що обмінюється на гроші. Туристичний продукт – це „будь-яка послуга, що задовольняє ті чи інші потреби туристів і підлягає

оплаті з їх боку” . Зазвичай туристичний продукт має комплексний характер (так званий “пакет” послуг), кожен складову якого виробляють інколи незалежні, а інколи й зв’язані суб’єкти туристичного ринку російські вчені І.В.Зорін та В.А.Квартальнов зазначають, що він являє собою „споживчий комплекс, що включає тур, туристсько-екскурсійні послуги і товари”. Туристичний продукт – це „комплекс туристичних послуг, благ та товарів, що забезпечують реалізацію мети подорожі” [48]. Цікавою є точка зору Г.І.Михайліченко, як розглядає туристичний продукт як сукупність туристичних послуг (основних, додаткових та спеціалізованих), природних і антропогенних умов та ресурсів (натуральних та створених) і туристичних товарів (специфічних та неспецифічних), що задовольняють потреби споживачів до подорожі, під час та після подорожі, при умові, що ці споживачі є туристами [42]. Туристичний продукт можна розглядати також як звичайний продукт і тому для пояснення його виникнення, зростання та занепаду використовують теорію міжнародного життєвого циклу продукту (англ. – «international cycle of product»), яка була запропонована у 1966 р. Р. Верноном. Відповідно до цієї теорії продукт еволюціонує, проходячи стадії розробки, впровадження, зростання, зрілості та занепаду(рис.1.1).

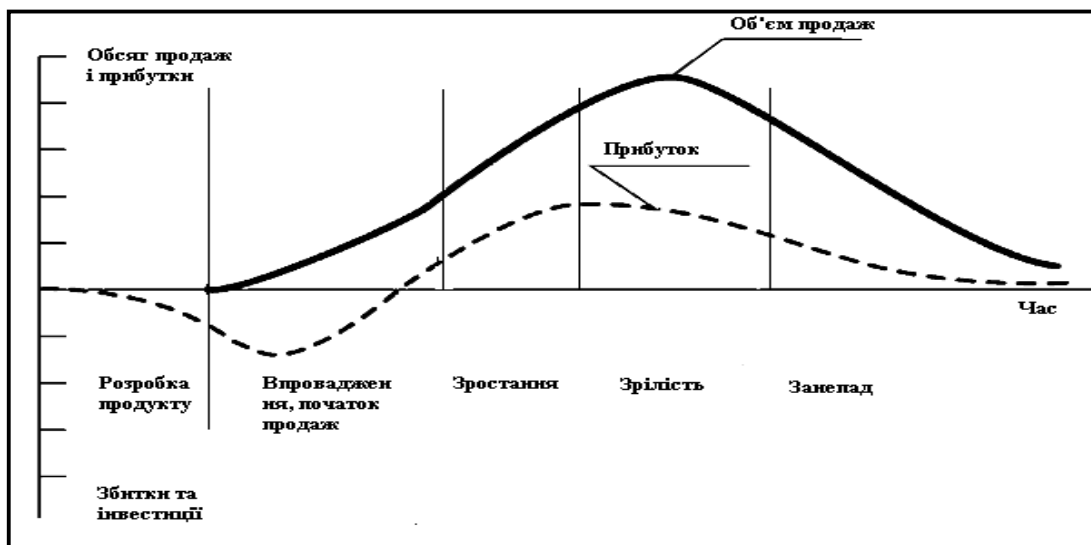

Рис.1.1. Стадії міжнародного життєвого циклу продукту

По-друге, ринок туристичних послуг являє собою систему відносин між суб'єктами – виробниками туристичних продуктів, платоспроможними споживачами та посередниками. Споживачами туристичних послуг є туристи. Чистими посередниками між туристами та виробниками послуг виступають туристичні агентства, клуби, асоціації. Одночасно виробниками (розробляють та реалізують тури) та посередниками (укладають угоди з безпосередніми виробниками одиничних туристичних послуг) є туроператори. Виробниками первинних туристичних послуг є готелі, транспортні компанії, заклади харчування, екскурсійні бюро, музеї, театри, заклади дозвілля тощо. Суб'єктами туристичного ринку також є і виробники супутніх послуг і товарів – рекламні компанії, засоби мас медіа, виробники товарів “внутрішнього експорту” (сувенірів, традиційних товарів у певних країнах), будівельні компанії тощо.

По-третє, механізм функціонування ринку туристичних послуг полягає у постійному узгодженні попиту і пропозиції туристичних продуктів в умовах зростаючої конкуренції та зовнішнього(міжнародного) регулювання.

Попит – це „кількість туристичного продукту на ринку, яку платоспроможні туристи готові купити за певною ціною протягом певного періоду часу” [68]. Попит на ринку туристичних послуг є „мобільним, еластичним, сезонним, комплексним” а також неоднорідним, індивідуальним, територіально відділеним від туристичної пропозиції. Важливим фактором попиту є ціна. Більшість фахівців вважають, що реакція попиту на ціну в цілому є еластичною (Г.М. Алейникова, А.Б. Добровольська, Е.З. Левицька, Ю.В. Темний та ін.) Але, наприклад, український економіст В.Ф. Кифяк зазначає, що на ринку туристичних послуг поряд із еластичністю попиту для певних сегментів (осіб із високими доходами, важко хворих, релігійних фанатиків та ін.) спостерігається його нееластичність [40].

Пропозиція – це кількість туристичних продуктів на ринку, які „можуть або мають намір продати за певною ціною протягом певного періоду часу

виробники”. Пропозиція на світовому ринку туристичних послуг є „немобільною, негнучкою, територіально відокремленою від потенційних споживачів” [24].

Ринок туристичних послуг постійно прямує до стану рівноваги – повного задоволення платоспроможного попиту на туристичні продукти пропозицією відповідної якості. Але з появою нових вимог споживачів, нових регіональних сегментів, нових турів, нових форм менеджменту і маркетингу та ін. він переходить до стану дисбалансу. Таким чином, ринок туристичних послуг постійно відхиляється від урівноваженого стану. Це передусім пов’язано з тим, що попит є мобільнішим за порівняно нерухому, негнучку пропозицію. Сприяти наближенню ринку туристичних послуг до стану рівноваги покликані держава та різноманітні регулятивні органи.

Фунціонування ринку туристичних послуг, що ґрунтується на законі попиту і пропозиції, туроператори та турагенції, підприємства з виробництва послуг і товарів туристичного призначення, місцеві та державні органи управління, державні та недержавні організації. Характер фінансових відношень обумовлений специфікою діяльності даних суб'єктів (табл. 1.2)

Таблиця 1.2

Характер фінансових відношень

Види розрахунків туроператорів та турагенцій	Адресат
За турпродукт	Туроператори і турагенти, турагенції і турагенції
За комунальні послуги, оренду	З місцевими органами управління
За кредитні, банківські та валютні операції	З банківськими структурами
Податки та платежі	Бюджет, позабюджетні фонди
Страхування	Страхові компанії
Внески	Недержавні пенсійні фонди
Платежі	Державні служби (митниця, МЗС, інші)
Заробітна плата, грошові винагороди тощо	Співробітники

Механізм обігу коштів на ринку турпослуг виглядає таким чином: процес реалізації - турист сплачує гроші туристичному підприємству за

турпродукт і отримує його (при цьому гарантією якості цього продукту є угода між туристичним підприємством і туристом, а правовим документом, який гарантує виконання зобов'язань туристичного підприємства перед клієнтом - ваучер або путівка); процес споживання - турист отримує послуги та враження, реалізуючи мету подорожі, що забезпечується всією діяльністю туристичного підприємства; процес розвитку - туристичне підприємство інвестує кошти у розвиток, на створення нового турпродукту і його просування на ринку; процес розрахунків - туристичне підприємство сплачує до бюджету податки та провадить інші види розрахунків з державою та місцевими органами влади, недержавними організаціями. Фінанси підприємств мають важливе значення для формування державних фінансів.

Складаються різноманітні прямі та зворотні зв'язки між державою та численними підприємствами сфери туризму. Підприємства сплачують державі та місцевим органам влади податки, а держава надає їм прямі та непрямі субсидії, здійснює інші заходи, що сприяють розвитку виробництва. Підприємства створюють робочі місця, забезпечуючи зайнятість населення і його доходи, на основі яких формується розгалужена система оподаткування. «Державні доходи - це грошові відносини, які складаються між державою і юридичними і фізичними особами в процесі вилучення частки вартості сукупного суспільного продукту, формування фондів фінансових ресурсів.». Вартісним втіленням цих відносин виступають фонди грошових коштів, якими розпоряджається держава [74].

Виходячи із змісту наукової категорії „світовий ринок туристичних послуг”, можна запропонувати таке його визначення: це система товарно-грошових відносин, що виникають в процесі купівлі-продажу туристичних продуктів і передбачають міждержавні переміщення споживачів послуг. Ринок туристичних послуг істотно різниться від інших галузевих ринків.

Його визначальними рисами є:

- туристичні послуги виробляються і споживаються практично одночасно, не підлягають зберіганню, накопиченню, транспортуванню, ґрунтуються на

прямих контактах між їх первинними виробниками і кінцевими споживачами;

- ринок туристичних послуг характеризується значною глибиною проникнення, оскільки туризм потенційно є всюди, де живе людина (на відміну від більшості товарних ринків, що детермінуються наявними сировинними ресурсами та спеціалізованими споживачами). Потенційно туристичний продукт можна “створити” з будь-яких ресурсів (наприклад, Чорнобильська зона чи голодуючі люди в Африці як об’єкт екзотичного або екстремального туризму), водночас потенційними споживачами туристичних послуг є все населення світу;

- ринок туристичних послуг має сезонний характер із двома (літнім та зимовим) піками ділової активності, пов’язаними передусім з періодами відпусток, зменшенням ділової активності у інших секторах світової економіки; споживання туристичних продуктів відбувається у країні виробнику, що з метою пошуку покупців вимагає присутності за рубежом виробників послуг (прямої або через посередників);

- ринок туристичних послуг має комплексний характер, коли поряд із обумовленими контрактами туристичними продуктами за внутрішніми цінами іноземної країни за валюту додатково продаються товари і послуги туристичного попиту; даний ринок, на дивлячись на масовість надання туристичних послуг, має індивідуалістичний характер, пов’язаний із суб’єктивністю попиту, оскільки туристичні продукти призначені для задоволення особистих потреб туристів (відповідно до їх доходів, інтересів), мають виключно споживацьке значення. При цьому споживча вартість послуги не має речової форми, а полягає у певному корисному ефекті (враження, пізнання, оздоровлення та ін.); на даному ринку спостерігається доволі висока стійкість цін на туристичні послуги (порівняно із динамікою цін на товари) та водночас несталість якості. Стійкість цін, на думку експертів, пов’язана з тим, що попит на туристичні послуги постійно зростає, а пропозиція не завжди за ним встигає, а також з тим, що в туризмі

неможливо створити акумулятивні запаси. Несталість якості породжує таку ситуацію, що неможливо наперед оцінити якість послуги. Критеріями для цього є лише довір, досвід, суб'єктивні враження інших.

Можна виділити такі *функції* ринку туристичних послуг:

- регулятивна, оскільки ринок забезпечує збалансованість попиту і пропозиції, узгодження виробництва і споживання туристичних продуктів в цілому та по окремих сегментах зокрема;
- стимулююча, оскільки ринок забезпечує стимулювання підвищення економічної ефективності виробництва туристичних послуг в умовах конкуренції, з одного боку, та вдосконалення пропозиції відповідно до особливостей попиту в різних міжнародних регіонах, з іншого.
- оптимізаційна, оскільки ринок оптимізує використання факторів виробництва туристичних послуг, іншими словами, “показує” виробникам які, у якій кількості та для кого необхідно виробляти туристичні послуги;
- інформаційна, оскільки ринок надає інформацію про усереднені параметри сукупних попиту і пропозиції на різні види туристичних послуг, забезпечує встановлення ціннісних еквівалентів для купівлі-продажу туристичних продуктів;
- сануюча, оскільки ринок вибраковує з обігу ті туристичні послуги або їх виробників, які не можуть забезпечити мінімальний стандарт якості.

Креативною складовою світового ринку туристичних послуг, базовим суб'єктом економічної діяльності у сфері туризму є туристичне підприємство – „підприємницька або громадська одинця чи їх сукупність, яка займається виробництвом, розробкою, реалізацією туристичних продуктів, а також організовує їх споживання” [3].

Сучасний ринок туристичних послуг не є однорідним. Він має певну структуру, складається з множини частин – сегментів. Усі критерії його сегментації у фаховій літературі подібні і базуються на складових компонентів пропозиції і попиту на туристичний продукт. Так, російський вчений Ю.В.Темний пропонує низку критеріїв сегментації туристичного

ринку – за суб'єктами, за об'єктами, за географічним положенням, за рівнем насичення, за ступенем зрілості, за ступенем обмеженості конкуренції, за відповідністю діючому законодавству, за характером продажу, за асортиментом турпродуктів [71].

Найчастіше ж сегментація ринку туристичних послуг здійснюється на основі видів туризму. У більшості робіт існує однотайність щодо таких видів. Виділяють рекреаційний (оздоровчий, лікувальний, санаторно-курортний), пізнавальний (екскурсійний, культурно-пізнавальний), діловий, конгресний (науковий), етнічний, пригодницький (екзотичний, екстремальний), спортивний, навчальний, релігійний, шопінг, розважальний, сільський види туризму та відповідні сегменти ринку [3], [2], [45], [38].

Відповідно до характеристик споживачів туристичних послуг також виділяють окремі сегменти ринку. За віковою ознакою розрізняють дитячий (до 14 років), молодіжний (15-29), дорослий (30-59), “третього віку” (60 і більше) сегменти, кожний з яких має певні особливості. Так, сегмент молодіжного та дитячого туризму характеризується попитом на недорогі туристичні послуги, переважно з метою пізнання нового світу, навчання; сегмент осіб “третього віку” – необмеженістю періодом відпустки, міжсезонним характером подорожей; дорослий – попитом на турпоїздки з діловими цілями та з метою відпочинку, що супроводжуються досить високими вимогами до комфорту. За кількістю туристів виділяють індивідуальний, сімейний, груповий туризм. Залежно від ексклюзивності запитів та інноваційності пропозицій розрізняють ринки масового, нестандартного та елітарного попиту [47].

Залежно від особливостей міжнародних регіонів, окремих країн проводять регіональну сегментацію світового ринку туристичних послуг. На сьогодні географічна структура світового ринку туристичних послуг на користь розвинених країн, для яких зрілий ринок послуг є адекватним відображенням високого рівня загальноекономічного розвитку. Але водночас

„найменший розрив між рівнем експорту (у %) розвинених країн і країн, що розвиваються, спостерігається саме на ринку туристичних послуг” [24]. Отже, ґрунтуючись на вищезазначених підходах, можна визначити три основних критерії сегментації ринку туристичних послуг – мотиваційний, віковий та регіональний. В сучасних умовах глобалізації та регіоналізації світової економіки ринок туристичних послуг також зазнає певних змін. Можна виділити такі основні тенденції його розвитку:

-високий динамізм. У 2006 році загальна кількість іноземних туристів сягнула 842 млн. осіб, що у 1,6 рази більше, порівняно з 1995 роком. Прибуток від іноземного туризму складає 735 млрд. дол., середньосвітовий рівень прибутку від однієї туристичної поїздки – 873 долари. За останні 20 років середньорічні темпи приросту кількості іноземних туристів становлять 5%, валютних надходжень – 14%. За прогнозами ЮНВТО, кількість іноземних туристів до 2020 року має зрости до 1,578 млрд. осіб, що у 1,8 рази перевищує значення 2007 року [29].

- розвиток нових форм транснаціоналізації. Поряд із традиційною горизонтальною інтеграцією, що відбувається шляхом злиття, поглинання, відкриття нових філій (т.зв. “щупальця восьминога”), франчайзингу, все більшого поширення набуває вертикальна, коли в єдине ціле об’єднуються туроператори, готелі, автотранспортні підприємства і навіть заклади торгівлі, банки, страхові компанії та ін. [55], [19].

- подальша монополізація ринку. Так, наприклад, три найбільших туроператори Німеччини (TUI, NUR, ITS) контролюють 70% туристичного ринку країни. Майже половину туристичних ринків Франції та Великої Британії контролюють відповідно три та чотири провідних тур оператори [22].

-диверсифікація. Потужні туристичні підприємства поряд із наданням туристичних послуг все більше до кола свої інтересів включають суміжні виробництва та послуги. Наприклад, британська корпорація “Holiday Inn” поряд із готелями та авіакомпанією об’єднує ряд підприємств з виготовлення

меблів, кухонного обладнання та посуду, підприємства харчової промисловості, мережу магазинів [55].

-кооперація малих і середніх роздрібних туристичних підприємств. В умовах витіснення, “виштовхування” малих і середніх фірм зі світового ринку туристичних послуг вони вимушені об’єднуватися з метою вироблення спільної політики та поліпшення умов співпраці з потужними туроператорами. На малі та середні підприємства припадає значна частка робочих місць у туристичній індустрії” [29].

- інформатизація світового ринку туристичних послуг, збільшення його “віртуальної” складової. „Інформаційні технології привносять в туризм різкі зміни, особливо в області просування, маркетингу, диференціації і спеціалізації турпродуктів” [29].

-звуження спеціалізації, індивідуалізація надання туристичних послуг, підвищення вимог до їх якості як наслідки всезростаючої конкуренції на світовому ринку.

- посилення взаємозв’язків світового ринку туристичних послуг з іншими ринками – нерухомості, робочої сили, капіталу, інновацій [71]. Наприклад, на межі ринків туристичних послуг та нерухомості виникла нова форма розміщення туристів – тайм-шер.

Це не розміщення в готелі, але й не продаж стандартної нерухомості, а щось середнє між ними – придбання нерухомості, власність на яку обмежена у часі. За одиницю часу приймається один тиждень.

Тайм-шер складається з двох частин – продаж клубів або апартаментів, розділених на тижні, а потім обмін цих тижнів через єдиний центр обміну (клуб). Якщо у часи становлення цим бізнесом займалися переважно малі підприємці, то нині він є сферою інтересів потужних корпорацій.

1.3. Спільно-політичне регулювання сфери туризму в ЄС

До кінця 60-х рр. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно довкілля. Студентські заворушення у Франції та Німеччині в травні 1968 року, Конференція ООН про довкілля людини, яка відбулася в Стокгольмі в червні 1972 року, та опублікування в той же період доповіді Римського клубу про "межі зростання" привернули громадську думку Європи до екологічних проблем економічного розвитку й поставили під сумнів ієрархію цінностей, виплекану суспільством споживання [56]. Уряди держав Спільноти були зобов'язані швидко розробити заходи проти забруднення та незручностей, для того щоб відкрити клапан безпеки для екологічного руху, який був готовий повернутися до іншої крайності й утілити ідею "нульового зростання", заблокувати технологічний прогрес, а водночас, можливо, й економічний та соціальний поступ. Але для цього всі держави-члени мали працювати разом, оскільки будь-яка країна, що самостійно вживала заходів проти забруднення чи незручностей або чії ініціативи були жорсткішими від ініціатив її сусідів, скоріш за все завдала б шкоди своїй промисловості й понесла зайві витрати. Зробивши це, така держава мусила б припинити постачання на свої ринки бруднішої, шумнішої або небезпечнішої продукції, ніж її ліберальніші партнери, що могло призвести до створення технічних бар'єрів для торгівлі.

Конференція глав держав та урядів, яка відбулась 1972 року в Парижі, відкрила дорогу до реалізації спільної політики із захисту довкілля. Комісія взялась до роботи й підготувала широкомасштабні програми дій для зменшення рівня забруднення та незручностей і для управління ресурсами довкілля. У рекордний, як для союзних стандартів, час Спільнота вжила багато конкретних заходів. Це доводить, що коли є тиск громадської думки, політична воля та немає глибоко вкорінених національних політик, європейські інституції здатні провадити законотворчу роботу, яку можна порівняти з такою ж діяльністю окремої держави [49].

Екологічна програма Європейського Союзу нині спрямована на ідею стабільного розвитку, що враховує сучасні потреби, не ризикуючи можливостями розвитку наступних поколінь. Це означає, що короткострокові економічні цілі, що їх досягатимуть за рахунок довкілля, мають бути замінені стійкішою моделлю економічного та соціального розвитку, яка може стати основою для більшої ефективності та конкурентності як на рівні Союзу, так і на рівні міжнародному.

У мозаїці держав, яку називають Європою, спільний ринок забруднення було створено раніше, ніж спільний ринок товарів. Забруднені повітря та вода вільно пересувалися через кордони ще до того, коли виникла ідея відкрити національні ринки для іноземних товарів. Отже, кожна європейська держава була надзвичайно стурбована тим, що відбувається в сусідніх країнах у сфері довкілля. Не можна забувати, що дві або більше держави фактично ділять майже кожне велике озеро та річку в Європі, що Середземне та Північне моря є спільною спадщиною декількох європейських держав і що ці моря, озера та річки використовуються як спільні звалища промислових відходів декількох країн. Так само і в сфері збереження природи та захисту флори і фауни. Країна, яка захищала перелітних птахів або види, що перебувають під загрозою зникнення, марнувала б час, якби її сусіди їх убивали. Якщо вже безладдя й мало зупинитись, до дій треба було братися разом.

Не тільки близькість європейських країн одна до одної, але й їхній порівняльний соціально-економічний розвиток стали аргументом на користь дій Спільноти щодо захисту довкілля. Феномени, спільні для всіх європейських держав, — розширення промислової діяльності, збільшення міського населення в мегаполісах та захоплення дедалі більших земельних ділянок, які завжди використовувалися та зберігалися для сільськогосподарських цілей, вимагали відповідних заходів і засобів з боку держав-членів.

Спільні екологічні проблеми потребували спільних рішень.

Стурбована серйозним впливом на конкурентність власної економіки, жодна з європейських держав не могла сподіватися на розв'язання своїх екологічних проблем власними силами. Боротьба із забрудненням фактично накладає певні витрати на промисловців, пов'язані з адаптацією їхньої продукції чи виробничих процесів. Такі витрати є тим більшими, чим суворішими є визначені державною владою стандарти. Якщо держава-член вживає для своєї промисловості суворий і дорогий захід проти забруднення, вона може в такий спосіб покарати саму себе *vis-a-vis* своїх конкурентів з інших держав, які були менш уважними до заподіяної забрудненням шкоди або які мали інші ідеї щодо розподілення витрат для боротьби із забрудненням. Отже, конкуренція на спільному ринку була б викривлена. Тож було важливо, щоб для всіх європейських виробників діяли єдині правила [9].

Вільний рух товарів у межах спільного ринку також опинився б під цим впливом, якби кожна держава-член встановила різні стандарти для товарів, призначених для продажу на її ринках. Країна, яка встановила б суворіші стандарти, аніж її сусіди, наприклад, стосовно обмеження шуму певних двигунів або на викиди газів з моторів, стримувала б імпорт з інших країн. Захист проти забруднення та шуму міг таким чином швидко перетворитися на захист від іноземних товарів. Іншими словами, національна політика щодо довкілля могла бути використана для створення дуже суттєвих перешкод для внутрішнього ринку [46].

Насамкінець слід сказати, що європейські інституції більш, ніж уряди придатні для далекоглядного бачення екологічних проблем і вимог. Навіть якщо національні уряди певні того, що термін їхніх повноважень є досить тривалим, вони, переймаючись короткостроковими проблемами, дуже рідко здатні розробити в цьому неприбутковому секторі довгострокові стратегії. Відносна віддаленість від повсякденних проблем, притаманних кожній державі-членові, та право ініціативи щодо гармонізації законодавства уможливорює для Європейської Комісії розроблення довгострокової програми проти забруднення. Не будемо також забувати, що в спільній політиці щодо

довкілля, як у будь-якій іншій спільній політиці, "єврократи" з Брюсселя (Комісія), які отримують допомогу від національних технократів (наукові та адміністративні комітети) лише пропонують заходи, які вважаються необхідними з наукового та технічного поглядів для захисту довкілля. Тільки політики в Європейському Парламенті та Раді ухвалюють остаточні рішення беручи до уваги промислову та політичну ціну превентивних заходів [17].

Європейська Рада в Гетеборзі (15-16 червня 2001 року) схвалила Стратегію Європейського Союзу для стабільного розвитку, запропоновану Комісією, яка ґрунтується на:

- скоординованому виробленні спільних політик, які стосуються економічних, екологічних і соціальних аспектів стабільного розвитку, який є їх головною метою;
- системі головних цілей для обмеження змін клімату та більшого використання чистої енергії, боротьби із загрозами громадському здоров'ю, відповідальнішого управління природними ресурсами та поліпшення менеджменту транспорту й використання земель;
- кроках для реалізації стратегії та наглядом за її виконанням на кожній вересневій зустрічі Європейської Ради (Кардіфський процес, розпочатий 1998 року) [39].

У своїх пропозиціях до шостої програми дій Спільноти стосовно довкілля (2001-2010) Комісія визначає екологічні цілі на наступні 10 років і далі та дії, які слід зробити для їх досягнення. Програма зосереджується на чотирьох основних питаннях:

- 1) досягнення цілі Спільноти щодо зменшення викидів на 8% від 2008 до 2012 рр. та від 20 до 40% до 2020 р., запроваджуючи структурні зміни, особливо в енергетичних і транспортних галузях;
- 2) завершення формування мережі "Natura 2000" для відвернення загроз виживанню багатьох видів та їх ареалів у Європі через систему секторальних планів дій щодо біорозмаїття;
- 3) фундаментальний перегляд союзної системи управління

ризиками, пов'язаними з хімічними елементами, стратегія на зменшення ризиків від пестицидів, захист якості води в Союзі, зменшення шуму та тематична стратегія для якості повітря;

4) стабільне використання природних ресурсів через збільшення переробки відходів і запобігання забрудненню [20].

Правова база політики щодо довкілля була суттєво розширена Єдиним актом 1987 р. та чітко визначена Маастрихтським договором. Після перегляду в Амстердамі стаття 2 Договору про ЄС проголошує серед цілей Союзу досягнення збалансованого та стабільного розвитку. Політика щодо довкілля є тепер однією з політик

Спільноти і має такі цілі: збереження, захист і поліпшення якості навколишнього середовища; захист здоров'я людини; раціоналізація використання природних ресурсів; сприяння заходам на міжнародному рівні для врегулювання регіональних або загальносвітових проблем (стаття 174 Договору про ЄСп). Відповідно до статті 175 (Договору про ЄСп), Рада, діючи відповідно до процедури спільного ухвалення рішень з Європейським Парламентом і після консультацій з Економічно-соціальним комітетом та Комітетом регіонів, вживає заходів, необхідних для реалізації цілей статті 174. Одноставність Ради, яка діє після консультації з Європейським Парламентом та ЕСК, все ще потрібна для прийняття положень переважно фіскального характеру; заходів стосовно міського та сільського планування та тих, які суттєво впливають на постачання енергії державами-членами [11].

Держави-члени фінансують і реалізують політику стосовно довкілля. Проте без ущемлення принципу, відповідно до якого забруднювач платить, якщо в заході передбачені кошти, які розцінюються як непропорційні для органів влади держа-ви-члена, особливо держави гуртування. Рада в акті, яким приймається цей захід, визначає відповідні положення у формі тимчасових відступів та/або фінансової підтримки від Фонду гуртування. У певних сферах, визначених у ДЄСп, Рада чи Комісія мусять консультиватися з Комітетом. Щодо решти сфер, то Рада чи Комісія можуть консультиватися з

ним скрізь, де й коли вважають за доцільне. Мало того, ЕСК може за власною ініціативою оприлюднити свої висновки з того чи того питання, коли вважає такі доцільними. Висновки комітету, зроблені за власної ініціативи або на вимогу Комісії чи Ради, не є обов'язковими для інституцій. Однак комітет відіграє роль форуму, на якому офіційно оприлюднюються думки різних соціально-професійних категорій (а не національні аргументи) [56]. Ці висновки зідбивають стурбованість економічних і соціальних груп з тих чи тих питань і є цінними індикаторами розходження інтересів і можливостей досягнення згоди на вні Спільноти. Мало того, ЕСК залучає до підготування законодавства.

Спільноти економічних операторів, які, врешті-решт, найбільше стурбовані практичними ефектами тієї чи тієї спільної політики в економічній сфері. Тому Комісія часто корегує свої пропозиції, для того щоб врахувати офіційні позиції зацікавлених груп Спільноти. Таким чином комітет впливає на рішення та робить свій внесок у формулювання спільних політик. Законодавство Спільноти має унікальний статус, бо його застосування залежить від юриспруденції держав-членів. Спільнота не прагне повної гармонізації законів, яка знищила б відмінні риси національних правових систем. Водночас і європейські інституції, й держави-члени зобов'язані гарантувати дотримання законів Спільноти і вживати необхідних заходів у разі їх порушення. Це фундаментальне правило будь-якої правової системи [56].

Без сумніву, види діяльності, які Спільнота здійснює чи бажає здійснити для захисту довкілля й збереження природи в Європі та решті світу стають дедалі дорожчими і їх слід планувати на тривалий термін. Усвідомлення цього забезпечує імпульс для створення фінансового інструмента для навколишнього середовища (LIFE), який має розвивати вироблення й реалізацію політики Спільноти щодо довкілля та законодавства шляхом фінансування пріоритетних проектів у Спільноті (таких як мережа "Natura 2000") і надаючи технічну допомогу асоційованим країнам

Центральної та Східної Європи й країнам у середземноморському регіоні або прибережних регіонах Балтики. Вона надає фінансову допомогу для підготовчих заходів, демонстраційних планів, попереджувальних кампаній, ініціатив, технічної допомоги та заходів, необхідних для утримання або відновлення біотопів, природних середовищ проживання та окремих видів. На додаток до LIFE, підтримка Спільноти через структурні фонди та Фонд гуртування сприяє реалізації спільних проектів у галузі довкілля (Jeeps) в найбільш бідніших державах-членах. Мало того, Спільнота гарантує фінансову підтримку неурядовим організаціям, які діють у природоохоронній сфері[36].

Спільна політика стосовно довкілля ґрунтується на попереджувальному принципі та на принципах, відповідно до яких мають бути вжиті превентивні заходи, шкоду, завдану довкіллю, має бути компенсовано, а забруднювач має платити (стаття 174ДЄСп).

Справді, робота Європейського Союзу щодо довкілля все більше й більше відзначається інтегрованим превентивним підходом, який враховує людську діяльність і її наслідки для навколишнього середовища загалом.

Проактивна політика добровільного попередження відбита в Директиві про оцінювання впливу певних державних і приватних проектів щодо навколишнього середовища та природних ресурсів, які беруть до уваги зобов'язання, взяті відповідно до міжнародної Конвенції "Espoo" про оцінювання впливу на довкілля в транскордонному контексті, особливо стосовно типів проектів, для яких це є обов'язковим". Згідно з цією Директивою, відповідальний за проект, чи є він з промислової, сільськогосподарської сфер, чи належить до інфраструктури, має детально поінформувати про можливі наслідки проекту для повітря, води, ґрунту, щодо шумів, диких тварин і їх ареалів тощо. Рішення органу державної влади про дозвіл на проект має враховувати економічні, соціальні або інші його переваги, зважаючи на його наслідки для довкілля.

Органи влади держав-членів співпрацюють у роботі з транскордонними проектами. Інша Директива зобов'язує до проведення оцінювання,

передбачаючи й складання доповіді стосовно довкілля, під час готування плану або програми та перед її прийняттям або Переданні до законодавчої процедури. Влада та населення, яке може або підпадає під вплив чи має свій інтерес у процесі прийняття рішення, може викласти свою думку щодо впливу проекту плану або програми на довкілля [59].

Попередження також є метою Регламенту про схему "екоаудиту", який дозволяє добровільну участь компаній промислового сектора в схемі екоменеджменту та аудиту (СЕМА або екоаудит). Ця схема ґрунтується на трьох елементах: розробленні й реалізації згаданими компаніями екологічних політик, програм і систем управління для місць виробництва; систематичному, об'єктивному та періодичному оцінюванні ефективності цих програм і систем незалежними перевірниками та щорічному інформуванні громадськості у формі представлення компаній, які беруть участь у системі "екологічних декларацій". Логотип Спільноти має поліпшити імідж організацій, які дбають про зменшення їхнього впливу на довкілля, беручи участь у схемі [16].

Принцип "забруднювач платить", згаданий у статті 174, пункт 2 Договору про ЄСп, означає, що кошти, залучені для боротьби із забрудненням і не-зручностями, передусім покладаються на забруднювача, тобто на промисловість, яка їх спричинює. Розуміючи, однак, що вона може перекласти вартість запобігання або усунення забруднення на споживача, принципом передбачено, що забруднювальне виробництво мусить нести витрати на заходи, необхідні для боротьби із забрудненням (інвестиції в прилади й устаткування для боротьби із забрудненням, реалізація нових процесів, щоденні витрати для очищувальних заводів тощо) та витрати, призначені для заохочення самого забруднювача вжити якомога дешевших заходів для зменшення спричиненого ним забруднення (заохочувальна функція ціни), або примусити його внести свою частку в спільні очисні заходи (функція перерозподілу). Настанови Спільноти щодо державної допомоги, спрямованої на захист довкілля, які ми розглянули в розділі про

конкуренцію, мають гарантувати, що надавана для поліпшення стану довкілля допомога відповідає принципу "забруднювач платить" [23].

Європейська агенція з питань довкілля, розміщена поблизу Копенгагена, надає Комісії та національним органам влади технічну, наукову й економічну інформацію, потрібну для розроблення й реалізації заходів і прийняття законодавства щодо довкілля." Як орган Комісії, відкритий для третіх країн через багатонаціональний характер роботи в сфері довкілля, Агенція діє як європейська мережа для моніторингу й отримання інформації про навколишнє середовище.

Європейська Комісія (частіше згадувана просто як Комісія) складається з 20 членів, яких обирають терміном на п'ять років за згодою урядів держав-членів і які не можуть протягом цього періоду обіймати ніяких інших посад, байдуже, дохідних чи ні. Глави держав та урядів кваліфікованою більшістю призначають президента Комісії; це призначення має ухвалити Європейський Парламент. Склад Комісії в цілому затверджується голосуванням у Європейському Парламенті [56].

У будь-якому разі Комісія отримує інформацію про законодавчі чи адміністративні наміри держав-членів. Вона вістежує за впровадженням державами-членами законодавства Спільноти в національне право й ініціює процедури проти держав, які або не імплементують положення

Спільноти щодо довкілля цілком і точно, або не повідомляють про національні заходи в цій сфері. Комісія має в цій справі важливого союзника, громадян держав-членів, які стурбовані шкодою, заподіяною довкіллю, і з кожним роком надсилають дедалі більше скарг. Коли Комісія отримує скаргу від окремого громадянина чи групи, вона проводить розслідування задля перевірки фактів і якщо доходить висновку, що право Спільноти було порушено, розпочинає процедуру, передбачену в статті 226 Договору про ЄСп. Директива гарантує свободу доступу та поширення інформації про навколишнє середовище, якою володіють органи влади та визначають загальні умови, відповідно до яких інформація про стан довкілля має бути

доступна громадськості.¹⁰ Остання, через тиск, який може чинити на національну владу, здатна зробити значний внесок у підвищення поваги до законодавства Спільноти.

Стаття 6 Договору про ЄСп визначає, що вимоги захисту довкілля мають бути складником розроблення й реалізації інших політик Спільноти. Це має забезпечити захист навколишнього середовища в усіх його формах — шляхом попереднього аналізу потенційних проблем у цьому секторі та через прийняття заходів, які містять екологічні вимоги до планування та втілення економічної й соціальної діяльності.

Фактично багато питань, що стосуються довкілля — зміна клімату, окислювання й управління відходами - можна розв'язати лише взаємодією між основними економічними учасниками та секторами, не тільки законодавчими засобами, а й через розширену та об'єднану сукупність інших інструментів: стандартів, систем сертифікації, добровільних схем чи економічних інструментів. Отже, стабільний захист довкілля великою мірою залежить від спільних політик, здійснюваних у промисловості, енергетиці, транспорті, сільському господарстві й туризмі, які, своєю чергою, залежать від здатності навколишнього середовища їх витримати [72].

У повідомленні, підготовленому у відповідь на запит Європейської Ради в Кельні в червні 1999 року, Комісія розробила довгострокову стратегію Спільноти для поступового внесення проблем довкілля до порядку денного економічної політики." Важливими елементами цієї стратегії є: прозорий підхід до інтеграції в сфері довкілля, ґрунтований на ефективному визначенні цілей на основі повноцінного аналізу наявної наукової й технічної інформації; сумісність економічної політики зі стратегією стабільного розвитку; залучення дослідження екологічних наслідків економічної діяльності та регулювання до процесу багатостороннього спостереження за структурною реформою та до впровадження економічної реформи; врахування цілей інтеграції в сфері довкілля у виробленні економічної політики; внесок політик щодо опадаткування до інтеграції в цій сфері;

використання сукупності відповідних ринкових та адміністративних інструментів, зокрема усування субсидій, які шкодять довкіллю.

З урахуванням специфіки галузі зусилля політики Спільноти щодо довкілля, спрямовані на боротьбу із забрудненням і незручностями, мають на меті таке: зафіксувати показники якості європейської води; контролювати викиди у водне середовище Європейського Союзу, боротися з забрудненням моря та повітря, запобігати промисловим нещасним випадкам і боротися з шумовим забрудненням [13]. Ці різні види діяльності розглянуто нижче.

Вода є незамінним елементом не тільки для людського життя, а й для багатьох видів діяльності людини - від рибальства до промисловості та сільського господарства. Вона відіграє важливу роль у природному екологічному балансі, виробляючи істотну частину кисню, необхідного для життя. Нарешті, моря, озера та річки мають величезне значення для відпочинку та дозвілля, які конче потрібні міським жителям.

Комісія вважає, що розумна ціна на воду відіграє ключову роль у розвитку стабільних політик у водній сфері, якщо в багатьох річкових басейнах Європи поставлено на карту стабільність водних ресурсів, як у якісному, так і в кількісному аспектах [66].

Фізична взаємозалежність різних оточень, що формують водну екосистему, — свіжа поверхнева вода, ґрунтові та морські води, — потребує послідовного управління цими ресурсами. Оскільки водні шляхи часто перетинають декілька країн, а береги озер часто розташовані на територіях кількох країн, є потреба в спільному управлінні цими ресурсами. Узгоджене, а іноді спільне управління водами потрібне, зокрема, для запобігання викривлень конкуренції між основними підприємствами, що користуються водою. Отже, директива, яка встановлює рамки для дій Спільноти щодо водної політики, закладає фундамент для координування політик держав-членів і заходів для захисту внутрішньої поверхневої води, перехідних, прибережних та ґрунтових вод. Основні цілі цієї політики полягають у:

- запобіганні подальшому погіршенню якості води, захисті й

розвитку водних екосистем;

- забезпеченні безперебійного використання води, заснованого на довготерміновому захисті наявних водних ресурсів;
- забезпеченні поступового зменшення забруднення ґрунтових вод і запобіганні їх подальшому забрудненню;
- забезпеченні достатнього постачання якісної поверхневої води та ґрунтових вод задля стабільного, збалансованого та рівного використання води й захисті територіальних і морських вод. Для досягнення цих цілей держави ЄС визначають критерії або стандарти якості для раціонального використання води та обмеження її забруднення. На додаток до Директиви 2000/60 про водну політику, рішення подає перелік з 33 речовин або груп речовин, окремі з яких визначені як "найнебезпечніші" (їх викид слід зупинити), інші — як "речовини під наглядом" [66].

Критерії якості, які різняться залежно від намірів використання води (питна вода, вода для купання або вода, придатна для розведення риби), встановлюють, що рівні забруднення або незручностей не повинні перевищувати заданих показників або їх частини. Європейські директиви фіксують деякі обов'язкові показники, яких не можна перевищувати, та деякі показники-настанови, яким держави намагаються відповідати.

Для досягнення вищезгаданого контролю за якістю води слід застосувати суворі методи для зменшення забруднення, спричиненого певними небезпечними речовинами, що потрапили в європейське водне середовище, тобто у внутрішні поверхневі води, ґрунтові води, внутрішні прибережні та територіальні води. Звичайно, деякі токсичні речовини, викинуті у воду, хімічно й біологічно слабнуть і розкладаються водночас зі зникненням токсичності. Однак інші є стійкими, тобто зберігають свій хімічний склад, і, отже, їхня небезпечність для довкілля та людини зберігається досить довго, інколи кілька років.

Саме тому відповідна директива Спільноти містить положення про збирання, опрацювання та викиди каналізаційних вод міста, води, яка псується

під дією мікроорганізмів з певних промислових секторів, та про вивезення сміття. Зокрема, директива встановлює загальне правило, згідно з яким використану воду, яка надходить до колекторної системи, треба перед викиданням піддати вторинній обробці згідно з графіком, визначеним відповідно до кількості охоплюваного населення та типу й стану колекторної води. Інша директива стосується захисту води від забруднення, спричиненого нітратами сільськогосподарського походження" [43].

Директива про заборону забруднення певними небезпечними речовинами, викинутими у водне середовище Спільноти, спрямована на стримування процесу руйнування цього середовища через заборону або обмеження викидів токсичних речовин. Останні поділені на два списки: "чорний список", який об'єднує особливо токсичні, стійкі та біоакумулювальні речовини, та "сірий список", який переважно стосується речовин, шкідливі ефекти яких обмежені однією сферою та залежать від властивостей води, до якої вони потрапляють.

З розвитком наукових і технічних знань про токсичність різних речовин "чорний список" постійно доповнюється. Залежно від того, використовуються речовини з першого чи другого списків, директива передбачає авторизацію для всіх викидів у води Спільноти, яку на обмежений строк надає компетентний орган відповідної держави-члена.

Забруднення моря є однією з найнебезпечніших форм забруднення — через наслідки, що їх воно завдає основним біологічним та екологічним балансам, через уже наявний рівень забруднення, різноманітність його джерел і складність моніторингу відповідності вживаних заходів. За винятком випадкових викидів гідрокарбонатів у море, основні джерела його забруднення містяться на землі: це стоки шкідливих речовин чи викиди відходів у море. Зазначені заходи, вжиті для контролю викидів у водне середовище, борються, зокрема, і з морським забрудненням.

Небезпека, що її несе серйозне забруднення від масових викидів гідрокарбонатів, для берегів держав ЄС та морів, які їх оточують, викликала

спільну стурбованість у 1978 році, після катастрофи гігантського нафтового танкера "Амосо-Cadiz" та серйозного забруднення берегів Британії. У червні 1978 року Рада визначає програму дій Європейських Спільнот з контролю та зменшення забруднення, спричиненого викидами гідрокарбонатів. Для реалізації програми дій Комісія створює під своєю егідою Дорадчий комітет з контролю за зменшенням забруднення, спричиненого викинутими в море гідрокарбонатами. Рада створила інформаційну систему Спільноти (комп'ютеризовану систему даних) для контролю за зменшенням забруднення, спричиненого витоком гідрокарбонатів та інших шкідливих речовин у море.

Варто зауважити, що зусилля Спільноти в боротьбі з морським забрудненням ґрунтуються на добровільних заходах і співпраці держав-членів. Отже, рамки Спільноти для співпраці в сфері випадкових морських забруднень від шкідливих речовин, незалежно від їхнього походження, спрямовані на упередження ризиків та запровадження системи ефективної взаємодопомоги між державами-членами в цій сфері, що передбачає компенсацію за завдану шкоду відповідно до принципу "забруднювач платить".

Промислова та побутова діяльність багато в чому залежить від використання палива. Його спалення спричинює викид у повітря сірчистого газу (SO₂) - через присутність сірки в паливі та наявність дрібних залишків частково спаленого вуглецю й гідрокарбонів, які сильно забруднюють повітря і є високотоксичними для людського здоров'я. Забруднення повітря є набагато більшим у великих містах і промислових приміських зонах. На нього дуже впливають метеорологічні та кліматичні умови (вітер, дощ, зміни температури, сонячна радіація), і воно саме може, своєю чергою, впливати на ці умови. Мало того, оскільки забруднення далеко поширюється з вітром, воно може походити з віддалених джерел[84].

Оскільки декілька з найрозвиненіших регіонів Європейського Союзу розташовані в прикордонних місцевостях, сірчаний газ та умовна частка

речовини переносяться від одного європейського регіону до іншого відповідно до напрямку вітру. Отже, європейські держави мають діяти узгоджено, аби попередити забруднення повітря і водночас запобігти впливові на функціонування спільного ринку, зумовленому бар'єрами в торгівлі паливом, та на умови конкуренції між секторами промисловості, які використовують паливо [66].

Рамкова директива 96/62 визначає основні принципи спільної стратегії щодо поліпшення якості атмосфери. Ними є: визначення належного рівня якості повітря на основі обмежених обсягів і максимально прийнятних порогів для основних шкідливих речовин; оцінювання якості повітря в державах-членах на основі спільних методів і критеріїв; підтримка й поліпшення якості повітря та заходи, які треба здійснити, якщо існує ризик перевищення обмеженого рівня. "Найзабруднювальнішими" речовинами, обсяг яких ЄС прагне зменшити, є: озон в атмосфері (озон тропосфери), сірчистий газ, вуглекислий газ, чадний газ, свинець і його складники[57].

Якщо озон є забруднювачем у нижньому рівні атмосфери (тропосфера) з несприятливим впливом на вегетацію, екосистеми та довкілля загалом, то у верхній атмосфері (стратосфера) він є природним елементом, який виробляється внаслідок фотохімічної реакції. Рівень озону в стратосфері є життєво важливим для людства, оскільки він фільтрує велику кількість радіаційних променів сонця. Зниження в цьому рівні могло б призвести для великого збільшення кількості захворювань на рак шкіри або суттєвого руйнування сільського господарства планети. Ефективна боротьба з цим феноменом потребує узгоджених дій на міжнародному рівні. Тож Європейський Союз підписав рамкову Конвенцію ООН про зміни клімату, ціль якої полягає в стабілізуванні концентрації парникового газу в повітрі на рівні, який упереджує небезпечну зміну клімату.

Особливе посилення має бути зроблене на протокол, підписаний 1987 року в Монреалі з численними доповненнями щодо речовин, які руйнують озоновий шар і, отже, на контроль за викидами парникових газів.

На третій конференції сторін рамкової Конвенції ООН про зміни клімату, яка відбувалася в Кіото від 1 до 10 грудня 1997 року, Європейський Союз зобов'язався зменшити до 2010 року викиди парникових газів на 8% порівняно з рівнем 1990 року, США — на 7%, а Японія - на 6%. Конференція сторін рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, яка відбулася в Бонні з 16 до 27 липня 2001 року, зібрала разом понад 180 держав; за винятком Сполучених Штатів Америки, вони погодилися на компроміс щодо кіотського протоколу, яким передбачається: -авторизація різних категорій поглинання вуглецю (здатність лісів і земель сільськогосподарського призначення абсорбувати вуглець) та засадження й відновлення лісів (не враховуючи наявних лісів) згідно з механізмом чистого розвитку за максимального обсягу викидів у 1 % на рік, взятий за основу (1990), та лісного управління;- примусова процедура з виконання зобов'язань (наприклад, від країн, які не виконують своїх зобов'язань, вимагатимуть додаткових зусиль у вигляді застосування ставки відновлення в 1,3 за 1 тону вуглецю, якою вони перевищили встановлену межу); - створення трьох фондів, фінансованих промисловими країнами для допомоги країнам, що розвиваються, які є особливо чутливими до зміни клімату. Ця частина угоди була підкріплена політичною декларацією Європейського Союзу (разом з Канадою, Ісландією, Норвегією, Новою Зеландією та Швейцарією), якою підтверджується політичне зобов'язання виплатити їхню частку до адаптаційних фондів та організувати їх фінансову допомогу для країн, що розвиваються, на рівні 450 млн. євро щорічно до 2005 року. Отже, політика ЄС у сфері туризму належить до горизонтальних політик, що знаходяться у процесі трансформації та лежить у площині підприємства. Ця політика формується на тих самих засадах що й інші спільні політики ЄС з урахуванням принципів координації, субсидіарності, багаторівневості та міждисциплінарності. Ці принципи є типовими для ЄС і визначають модель формування туристичної політики в ЄС-координації політики і визначення контрольних показників[88].

Координація політики слугує механізмом переходу від національноорієнтовного вироблення політики до колективної системи її формування. Туристична політика ЄС підтверджує тезу „єдність у розмаїтті“ та надає важливого значення національним туристичним політикам, не підмінюючи їх, а сприяючи їх ефективній реалізації в руслі найкращих традицій ЄС. Розширення міжнародного туристичного обміну зумовило потребу узгодження та координації законодавств країн-членів ЄС та здійснення спільних заходів із забезпечення ефективного функціонування сфери туризму. Для успішного функціонування туристичної політики ЄС необхідне залучення механізмів і координації дії багатьох політик і сфер діяльності ЄС. Відділ туризму Генерального управління з питань підприємства Європейської Комісії розробляє заходи з реалізації цієї політики з урахуванням інших політик і співпрацює з іншими відділами та управліннями щодо конкретних дій та положень у сфері туризму. Найяскравіше ця взаємодія виявляється у таких політиках: захист прав споживачів і туристів, політика щодо малих і середніх підприємств, свобода економічної діяльності та надання послуг, транспортна політика, політика у сфері охорони навколишнього середовища, регіональна політика [85].

Одним з основних завдань розвитку туристичної політики ЄС на сучасному етапі є зміцнення конкурентоспроможності європейського туристичного ринку та вирішення проблеми зайнятості. Пріоритетними напрямками розвитку туристичної політики ЄС стали захист прав туристів, задоволення потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями, сприяння високоякісній освіті та професійному навчанню працівників сфери туризму, надання інформаційної та фінансової підтримки туристичним підприємствам інформаційне забезпечення сфери туризму та використання новітніх технологій. Окрім того надзвичайної ваги сьогодні набувають питання сталого розвитку туризму в Європі, урахування екологічних факторів у туристичній діяльності, а також удосконалення транспортної інфраструктури. Забезпечення сталого розвитку туризму в Європі стало

пріоритетним напрямом діяльності країн членів, який значною мірою залежить від стану навколишнього середовища.

Висновки до розділу 1

Ситуація у сфері туризму та діяльності курортів в Україні характеризується такими основними чинниками:

1) низьким рівнем усвідомлення населенням країни та органами, що здійснюють регулювання у сфері туризму і діяльності курортів, ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку держави;

2) відсутністю сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання, невизначеністю напрямів їх освоєння та розвитку, неефективним та позазаконним використанням унікальних природних та історико-культурних ресурсів;

3) відсутністю ефективної системи захисту прав та інтересів туристів, забезпечення безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань та за напрямками туристичних маршрутів, своєчасного надання всіх видів невідкладної допомоги особам, які постраждали під час подорожі;

4) відсутністю сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, державної інвестиційної політики у сфері туризму і діяльності курортів та належної підтримки розвитку пріоритетних видів туризму, зокрема в'їзного та внутрішнього, сільського, екологічного;

5) руйнацією системи соціального туризму, практичною недоступністю туризму для малозабезпечених верств населення, дітей, молоді, осіб похилого віку та з особливими потребами;

6) відсутністю належного прогнозування та планування розвитку туризму, параметрів туристичного потоку у відповідності до наявних ресурсних можливостей, потреб населення та економіки держави, поверхневим і фрагментарним підходом до розроблення та реалізації державної і місцевих програм розвитку туризму;

7) недосконалістю організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму і діяльності курортів, слабкою міжвідомчою координацією та взаємодією між органами державної влади та місцевого самоврядування;

8) відсутністю цілісної та комплексної системи управління туристичними ресурсами країни, різним відомчим підпорядкуванням туристичних ресурсів, відсутністю спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань діяльності курортів;

9) недостатнім нормативним, методичним та інформаційним забезпеченням діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності у сфері туризму і діяльності курортів;

10) недостатнім за кількісними, якісними параметрами та за структурою і рівнем наукового, методичного та кадрового забезпечення, зокрема у сфері управління на державному та місцевих рівнях.

У своїх пропозиціях до шостої програми дій Спільноти стосовно довкілля (2001-2010) Комісія визначає екологічні цілі на наступні 10 років і далі та дії, які слід зробити для їх досягнення. Програма зосереджується на чотирьох основних питаннях:

- 1) досягнення цілі Спільноти щодо зменшення викидів на 8% від 2008 до 2012 рр. та від 20 до 40% до 2020 р., запроваджуючи структурні зміни, особливо в енергетичних і транспортних галузях;
- 2) завершення формування мережі "Natura 2000" для відвернення загроз виживанню багатьох видів та їх ареалів у Європі через систему секторальних планів дій щодо біорозмаїття;
- 3) фундаментальний перегляд союзної системи управління ризиками, пов'язаними з хімічними елементами, стратегія на зменшення ризиків від пестицидів, захист якості води в Союзі, зменшення шуму та тематична стратегія для якості повітря;
- 4) стабільне використання природних ресурсів через збільшення переробки відходів і запобігання забрудненню

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ТА ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ГІРСЬКОГО ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНИХ КРАЇН..

2.1. Динаміка розвитку гірського туризму в Україні

Гірський туризм в Україні має вже більш ніж сторічну історію. Саме в ті часи сягають перші лижні подорожі по Карпатах. Організаційно він зміг сформуватися у 50-ті роки ХХ століття – коли з'явилися перші осередки (секції) лижного туризму в містах України. Найбільшого свого розвитку і масовості в Україні лижний туризм досягнув на початку 90-х років ХХ століття, коли у спортивні лижні походи щорічно ходило кілька тисяч чоловік, а комісії з лижного туризму існували практично при всіх обласних федераціях туризму. У порівнянні з радянським періодом свого розвитку лижний туризм в Україні на сучасному етапі знаходиться у стані занепаду. Якщо за радянських часів кількість туристів-лижників в Україні можна було оцінити кількома тисячами і культивувався він у 15-17 регіонах нашої країни, то зараз ним займаються 100-200 чоловік і представництво регіонів становить 8-10 територій. Зараз лижний туристсько-спортивний загал України можна оцінити у 200-300 чоловік, що є надзвичайно низьким показником і говорить про кризу в цьому виді туризму [18].

Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається у двох напрямках: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів) та змагальний туризм (підготовка та участь в змаганнях із техніки спортивного туризму). В історії розвитку спортивного туризму в Україні ці два напрямки завжди були нероздільні. Але якщо походи були основною формою туристсько-спортивної діяльності і давно запроваджені у спортивну класифікацію (уперше у 1949 році), то туристські змагання і зльоти носили характер допоміжний, другорядний. Нерідко вони використовувалися для перевірки готовності туристських груп для виходу на категорійні маршрути.

В маршрутному туризмі до середини 90-х років основна кількість лижних категорійних походів здійснювалася за межами України. Основні райони таких походів – Кольський п-ів, Приполярний та Полярний Урал, Саяни, Хамар-Дабан та інші. Зараз за інформацією ЦМКК максимальні повноваження з лижного туризму мають лише Одеська ОМКК, Запорізька ОМКК та МКК м. Києва. Такі ж повноваження має Харківська ОМКК, однак Харківська федерація спортивного туризму не увійшла до складу ФСТУ (справедливим є твердження, що Харків був і зараз залишився визнаним центром лижного туризму в Україні – щорічно тут випускається кілька лижних “п’ятірок”). І ситуація тут мабуть покращуватися у найближчі роки не буде [35].

Поступово ми втрачаємо висококваліфіковані кадри керівників складних лижних походів. І хоча собівартість походів у найближчі до нас “п’ятирічні” райони – Кольський п-ів та Приполярний Урал – коливається в межах 150-200 у.о., кількість груп, що подорожують цими районами, є незначною. З огляду на ці обставини, на нашу думку, слід звернути серйозну увагу на наш лижний район – Укранські Карпати. В останньому радянському “Переліку класифікованих туристських спортивних маршрутів на 1989-1992 роки” приведені лише 2 маршрути II та III категорії складності. Карпати завжди вважалися “не серйозним” з точки зору лижного туризму регіоном, придатним лише для походів I-II категорії складності. Однак вже в “Переліку класифікованих туристських спортивних маршрутів України” з’явився як експериментальний маршрут IV категорії складності, який проходить по Горганах, Свидовцю та Чорногорі. За моєю інформацією цей маршрут ще ні ким не пройдено і ще значний час буде чекати своїх підкорювачів. Власний досвід карпатських походів автора (лижні походи по Горганах та в районі Чорногори), досвід волинських туристів-лижників, досвід альпіністів, що здійснюють зимові сходження на вершини Чорногори свідчать про те, що такий маршрут під силу лише дуже досвідченим групам з невисокою ймовірністю його повного проходження. Причини: складні огодні

умови взимку в Карпатах (від відлиги до штормових вітрів на хребтах), висока лавинна небезпека, необхідність володіння альпіністською технікою (рух в “кошках”, будівництво снігових стінок, організація ночівель на відкритій місцевості) та інші. Тому мабуть слід змінити відношення до Карпат. На нашу думку, в Українських Карпатах можна здійснювати лижні туристські походи V к.с. І таких маршрутів тут кілька. Перспективними регіонами для таких маршрутів крім вищеназваних є Мармароський масив, Чивчини, Полонинський хребет (Руна, Боржава, Красна), Гринява та інші [52].

Відсутня інформація про проходження категорійних лижних маршрутів в Гірському Криму. А завчасний випуск групи на маршрут (за всіма канонами МКК) взагалі робить такі походи проблематичними. Певною проблемою вбачається дефіцит спеціального туристського спорядження для лижних походів. Адже лижі “Бескід” вже багато років не випускають, намети “Зима”, титанові пічки стали дефіцитними. Сучасне спорядження туриста-лижника (лижі “Скі-тур”, термобілизна, каркасні намети, газові примуси, пухове та альпіністське спорядження тощо) коштує не одну сотню доларів.

Тому для розвитку маршрутного лижного туризму пропонується:

- відновити практику проведення початкової та середньої туристської підготовки із заліковими походами I-II категорії складності в Карпатському регіоні. Конкретно пропонується у найближчі роки здійснювати це на базі Глибоцького районного центру дитячо-юнацького туризму та екскурсій Чернівецької області. Центр має досвід організації подібних заходів з дітьми, розроблені цікаві маршрути різних категорій складності, є досвідчені керівники походів – знавці Карпат. Такі заходи слід проводити на комерційній основі. Інформація про такі заходи повинна доходити до всіх осередків ФСТУ завчасно;

- провести у найближчий час (орієнтовно – у вересні 2006 року) із залученням найкваліфікованих туристів-лижників України похід-експедицію

V к.с. по Українських Карпатах з проходженням найвищих хребтів – Чорногори, Свидовця, Мармароського, Горган тощо;

- запровадити практику проведення складних лижних туристських експедицій (“Спорт найвищих досягнень”) у визнаних лижних регіонах світу – Шпіцбергені, островах Арктики, Гренландії, Алясці, Канадському архіпелазі, Антарктиді та інших;

- запровадити практику обміну досвідом щодо новинок у спорядженні туристів-лижників через WEB-сторінку ФСТУ, проведення окремих семінарів-практикумів, залучення фірм-виробників туристського спорядження у якості спонсорів [52].

У змагальному туризмі також накопичився ряд проблем, які потребують нагального вирішення. І хоч туристські змагання і зльоти залишилися відносно доступними, їх кількість також помітно зменшилась. Запровадження спортивного туристського багатоборства у 1998 році до Єдиної спортивної класифікації України як самостійного розділу спортивного туризму поряд зі спортивними походами стало значним поштовхом для розвитку цього напрямку спортивного туризму, незважаючи на значні вади прийнятої класифікації. В змагальних видах спорту дуже важливе значення має календар змагань. В лижному туризмі у календарі змагань ФСТУ лише одні змагання – Чемпіонат України з техніки лижного туризму. І хоча навіть цей чемпіонат відродився лише 3 роки нозад (до цього він більше 10 років не проводився), що є безумовно позитивним моментом – мати у будь-якому виді спорту лише одні офіційні змагання неприпустимо мало. Тому розширення кола змагань є наступним кроком у цьому напрямі. Так, туристи-пішохідники мають вже 5-6 офіційних стартів на рік. Тому нагальним є проведення Кубка України з лижного туризму, який у подальшому може складатися з кількох етапів.

Важливо створити ланцюг змагань від дитячого спорту до спорту майстрів. Тому необхідно проводити дитячо-юнацьку першість України, першість України серед студентів і відповідну дорослу першість України.

Відсутність у цьому ланцюгу якоїсь ланки призведе до втрати потенційних туристів-спортсменів у нашому виді спорту. На жаль різна відомча приналежність цих змагань робить цю справу складною [62].

Ще однією проблемою, яка відрізняє організацію змагань з техніки лижного туризму від змагань з інших видів туризму, це та, що туристам-лижникам необхідне розміщення в стаціонарних умовах. При тій ситуації, коли всім видам туризму виділяють однакову суму на проведення чемпіонатів України (а зараз вона становить аж 2 тис. грн.), то якісне проведення лижного чемпіонату є великою проблемою. В Карпатах розміщення навіть в приватному секторі вже досягає 50 грн. з особи за добу, тому розміщення команди у 8-10 спортсменів протягом 4-5 днів чемпіонату є серйозною сумою, а якщо додати сюди необхідність проведення тренувальних зборів, то це вже значні витрати на команду [37].

Проблемою підтримання туристами-лижниками спортивної форми є той факт, що сніговий сезон в більшості регіонів України і навіть в Карпатах триває 2-3 місяці. Так туристи-пішоходники вже започаткували проведення особисто-командної першості України взимку в закритих приміщеннях. Тому лижникам необхідно удосконалювати свою технічну майстерність протягом нелижного сезону в інших видах туризму – гірському, пішохідному тощо [62].

Правила проведення туристських змагань є зараз стримуючим фактором в більшості видів туризму. Складність трактування, неоднозначність підходів до постановки дистанцій, відсутність видовищності, значна кількість протестів на дії суддівської колегії – все це не додає популярності і масовості техніці лижного туризму. Все це потребує перегляду діючих Правил і внесення в них докорінних, навіть революційних змін. На жаль, наш вид спорту не є олімпійським, як, наприклад, близькі нам лижний та гірськолижний спорт, що в умовах нашої країни обмежує державну підтримку і відповідне фінансування [90]. Це пояснюється багатьма факторами, які, в першу чергу, не відповідають вимогам, що висуваються до олімпійських видів спорту: видовищність - наприклад, змагання на дистанції

“Лижний маршрут” відбуваються переважно у закритій місцевості; короткотривалість - наприклад, лижний маршрут на двох останніх чемпіонатах України тривав два дні; складність телетрансляцій; неможливість отримання економічної вигоди від змагань; технічна складність, надмірна для сприймання глядачами складність правил змагань, наприклад, правила туристських змагань не виправдано ускладнені не тільки для глядачів, а й для самих учасників, мають неоднозначність трактувань, багато умовностей тощо [14].

Тому необхідно прагнути до виконання цих вимог, щоб розраховувати на якусь перспективу. При цьому необхідно зберегти специфічну особливість лижного туризму, щоб він не нагадував паралельні види спорту – лижні гонки, гірськолижний спорт. У нас же лижний маршрут – це довга лижна гонка, на яку учасники виходять на бігових лижах, а штрафи за технічні етапи складають близько 5 % від загального результату і практично не впливають на загальний біговий результат. Мабуть учасники повинні долати дистанцію з контрольним грузом, який імітує туристське спорядження. Адже з контрольним грузом гірськолижна техніка вже зовсім інша. Треба експериментувати, проводити нові види змагань – особисті, естафети, зв’язки, дистанції за вибором, рятувальні роботи, екстремальні гонки тощо. ФСТУ повинна бути відкритою до таких речей і оперативно реагувати на нові віяння (зміни до Правил, проведення експериментальних змагань під своєю егідою тощо). Щодо олімпійських ігор, то якщо у літніх видів туризму практично не має такої перспективи, то програма зимових Олімпійських ігор є відкритою до нових видовищних видів спорту. А те, що короткі туристські дистанції можна зробити видовищними і цікавими, у мене особисто не викликає жодного сумніву. Тільки результат виступу повинен бути відразу після фінішу учасника чи команди, а не добу його рахувати і ще добу розглядати протести [82].

Тому для розвитку змагального лижного туризму пропонується:

- розпочати роботу над новою редакцією Правил туристських змагань з техніки лижного туризму, створивши творчу групу, і закінчити цю роботу до початку 2007 року, щоб вже на черговому Чемпіонаті України опробувати нові Правила, нові дистанції;
- приділити особливу увагу календарю змагань з техніки лижного туризму (розширення кількості змагань – вже в календар 2006 року внесені крім Чемпіонату змагання юнацькі та Кубку України), при обов'язковій умові їх проведення без зривів;
- для проведення змагань будь-якого рівні напрацювати технічні вимоги до спорядження, створити в перспективі при лижній комісії технічну комісію, яка б формувала ці вимоги;
- створити або за підсумками минулого Чемпіонату України, або наступного чемпіонату збірну команду України з усіма необхідними для збірної атрибутами – головним тренером, спортивними зборами, формою, символікою тощо.
- для майбутньої збірної обов'язково планувати участь в міжнародних змаганнях – чемпіонатах Росії, Білорусі, лижних змаганнях “Європа-Азія” тощо. Обов'язково повинна бути більш висока мета ніж перемога у внутрішньому чемпіонаті.
- ініціювати разом федераціями інших країн (Росії, Білорусі та ін.) проведення у майбутньому чемпіонатів Європи, світу і вже зараз поставити в Програму діяльності ФСТУ мету – включення до програми зимових Олімпійських ігор змагань з техніки лижного туризму [14]. В Польщі та Україні туризм вже має певну ступінь розвитку, тому увагу акцентовано на чинниках ,які важливі для розвитку туристичних регіонів(перспективних чи потенційних),та регіонів,у яких туризм має різний ступінь розвитку (рис.2.1).

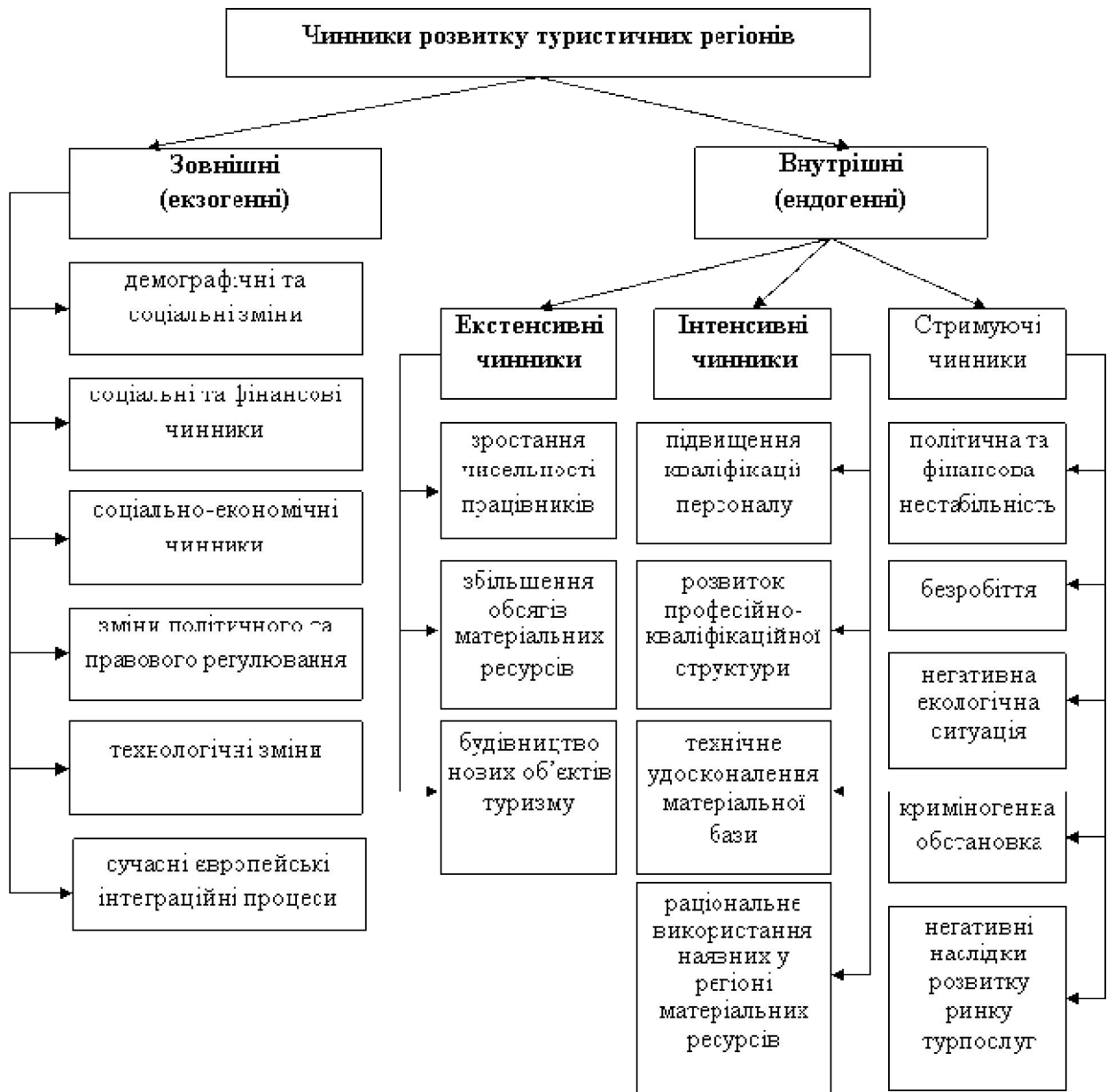

Рис.2.1. Чинники розвитку туристичних регіонів

Сучасний стан розвитку:

В 2006 році за даними ЦМКК проведено 130 категорійних гірських походів, що складає 16% загальної кількості походів. Кількість всеукраїнських гірських змагань поступово зростає 2003 – 1, 2006 – 3, 2004 – 2, 2007 – 5. 2005 – 2, Календар всеукраїнських та відкритих обласних змагань

з гірського туризму 2007 року налічує понад 30 змагань. За даними ЦМКК похідний гірський туризм поширений в 23 регіонах. Жодного гірського походу з 1999 року не було в Івано-Франківській, Полтавській, Хмельницькій та Чернігівській областях. Протягом останніх 5 років у всеукраїнських змаганнях з техніки гірського туризму брали участь команди з 24 регіонів. Не брали участі в жодних змаганнях за останні 5 років команди Рівненської, Тернопільської та Черкаської областей [69].

Серед гірськолижних центрів, що активно розвиваються в області, – гірськолижний комплекс “Буковель”, будівництво якого було започатковано у 2000 році і який став “перлиною” карпатського зимового відпочинку, відомою далеко за межами України. На сьогоднішній день у розвиток комплексу інвестовано майже 300 млн. грн. Додатково профінансовано реконструкцію діючої лінії електропередач для потреб жителів сіл Паляниця, Яблуниця і Татарів на суму 3,8 млн. грн.

Туркомплекс активно співпрацює у напрямку соціального розвитку села. В службі експлуатації ТК “Буковель” працює понад 150 мешканців с. Паляниця, близько 60 осіб – з території Яремчанської міської ради та Надвірнянського району, середньомісячний оклад становить 1000 грн., усього зайнято 300 осіб. У рамках реалізації програми трансформації ТК “Буковель” в курорт європейського зразка заплановано будівництво сучасних інженерних комунікацій, цілої сітки готелів, котеджних комплексів, закладів харчування, соціально-комерційних об’єктів на території села та спорудження 26 підвісних канатних доріг з облаштуванням 116 км лижних трас з можливістю розміщення у власній житловій інфраструктурі до 30 000 відпочиваючих, що є досить актуальним для нашого регіону, та за умови детального підходу до аналізу потенційної рекреаційної місткості є визначальним для майбутнього економіки краю.

На сьогодні збудовано гірськолижну інфраструктуру для комфортного відпочинку на трасах до 10000 осіб одночасно, з 20 км гірськолижних трас 95% облаштовано снігонапилюючими системами. Всі траси обладнані

системами безпеки. Працює прокат гірськолижного обладнання, лижна школа, дитячий майданчик, коеджі на 240 місць, пункти харчування різного гатунку, налагоджено транспортне та екскурсійне обслуговування, укладено договори з туристичними фірмами. В сезоні зима 2009-2010 на курорті відпочило більше 300 000 осіб. В сезоні 2009-2010 значно збільшиться житловий фонд курорту (планується введення 59 котеджів, 19 шале). Буде збудовано ще 8 сучасних чотирикрісельних витягів, а загальна площа всіх трас складатиме 53 км, при цьому гарантується їх стовідсоткове осніження [21].

2.2.Характеристика інфраструктури гірського туризму в Україні

Гори розташовані на території 4 областей України: Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецький. Регіон також умовно поділяється на 2 частині - Прикарпаття і Закарпаття. Прикарпаття - це Івано-Франківська і Чернівецька області, Закарпаття - Закарпатська область. Частина Львівської області також розташована на території гір (південна частина). Гори невисокі, вулканічного походження, середньою висотою близько 1200-1400 метрів. Найвища точка знаходиться в районі села Ясиня і Яблуниця - гора Говерла - 2061 м. Поруч розташовані всі двухтисячники Українських Карпат - Петрос, Хом'як, Піп-Іван.

Гірські вершини покриті снігом близько 5 місяців протягом року. Практично в будь-якому регіоні є місця для катання на лижах - лижні бази, санаторії звичайно розташовані в місцях, придатних для катання на лижах і сноубордах. В Україні, на сьогодні, функціонують чотири основні гірськолижні курорти, це – Буковель, Яблуниця, Славсько та Драгобарт.

Буковель. У 30 км від Яремче й у 100 км від Івано-Франківська, на висоті 900 м над рівнем моря, у селі Поляниця Закарпатської області знаходиться туристичний комплекс "Буковель". Саме тут, більш ніж будь-де, збегрелися первозданна краса, природна гармонія і багатства землі. Назва

його походить від однойменної гори висотою 1129 м., у підніжжя якої і розташувалася цей гірськолижний курорт. Сніг тут випадає рано й у великій кількості. На території комплексу діють бугельні і крісельні підйомники. До послуг відпочиваючих пункти прокату гірськолижного устаткування (гірські лижі, бігові лижі, сноуборди), лижна школа, де висококваліфіковані інструктори розробляють індивідуальну програму навчання, працює дитяча лижна школа й інструктори по сноубордингу. Завдяки вдалому розташуванню й унікальним кліматичним умовам, сніг у Буковелі випадає рано й у великій кількості, що в сполученні з раціональною й ефективною роботою по снігонапиленню і підготовці трас забезпечує прекрасне сніжне покриття, що зберігається з листопада до середини травня. Висвітлення схилів дозволяє кататися у вечірній час. Лижні траси проходять на спеціально підготовлених схилах із трав'яною основою [81].

Стан погоди і сніжного покриття на трасах "Буковеля" можна побачити в режимі on-line за допомогою веб-камер, установлених на схилах. Перепад висот – 488м, довжина трас - 120 км. (95% трас зі снігогенеруючим устаткуванням). Усі траси даглянуті і пов'язані між собою; Кількість підйомників - 7 канатних доріг (два бугелі, один 2-крісельний, три 4-крісельних, один 3-крісельний) і 5 мультиліфтів. На території ТК "Буковель" працює бригада висококваліфікованих рятувальників. При першій необхідності вони нададуть доврачебну допомогу, а в критичних випадках зможуть транспортувати потерпілого в медпункт. Усі відпочиваючі застраховані від нещасливих випадків страховою компанією "АСКА"[23].

Відпочинок на гірськолижному курорті "Буковель" корисний для людей будь-якого віку. Клімат Українських Карпат, чисте повітря, джерельна вода, пейзажі, що радують око в будь-який час року, позитивно впливають на всі системи організму [4]. Зараз розпочинається залізничний проект під назвою "Буковель-лижний експрес", який забезпечить швидкісні експresi з різних міст. Яблуниця - знаходиться практично на границі Івано-Франківської і Закарпатської областей, недалеко від знаменитого Яблунецького перевалу.

Відстань до районного центра м. Яремче - близько 30 км. Яблуниця - найвідоміший гірськолижний центр Івано-Франківської області. Там знаходиться 10 бугельних підйомників, довжиною від 100 до 1100 м. (з них 2 у самому селі і 2 безпосередньо на перевалі). Траси різного рівня складності. Дуже зручний під'їзд до трас [38].

Славське. Перша письмова згадка про Славське датується 1483 роком. Назву селища пов'язують з річкою Славкою, або «славними» дружинниками князя Святослава, вбитим у 1015 р. братом Святополком. Могила Святослава знаходиться поруч зі Славським, над річкою Опір. Ця річка отримала назву після героїчного опору дружинників Захара Беркута татаро-монгольській орді Батия в 1241 р. Могила Захара Беркута знаходиться на вершині гори в с. Тухля близько Славського. Історія розвитку відпочинкового туризму та гірських видів лижного спорту в районі Славських Карпат почалася досить давно, ще в XVIII ст., коли Галичина входила до складу Австро-Угорської Імперії. Продані графом Потоцьким іншому графові Євгену Кінському - сколівські землі разом з усією Тухольщиною перейшли тоді до рук нових підприємців - Гределя і Шмідта. Спритні ділки влаштували тут пансіонати: мальовничі місця, лагідний клімат скликали сюди на забави вельможне панство. Зубожілі верховинці у пошуках кращої долі виїжджали за океан, а фірми гределів наживали тисячі римських за обслуговування багатих туристів тут будуються готелі, кліматотерапевтична станція, трамплін [8].

Сьогоднішнє Славське має курортний статус. На його території площею 64 кв. км мешкає 3,7 тис. населення, розташвано 25 туристичних баз та баз відпочинку. Взимку Славське - це просто рай для лижників Славське - один із самих популярних гірськолижних курортів українських Карпат. У Славському прокладено кілька гірськолижних трас європейського значення, функціонують крісельні і бугельні підйомники. Для гірськолижного відпочинку використовуються гори Тростян, Погар, Менчул і Політехнік. Гора Тростян, висотою близько 1236 м, по складності гірськолижних трас цілком може суперничати з відомими Альпійськими горами. Гора Тростян

знаходиться на відстані 2 км від центра села Славско. До нижньої станції крісельної дороги, довжиною 2750 м., туристи можуть доїхати на таксі.

Гора Політехнік розташована при в'їзді в Славско. Ухил гори, довжиною від 600 до 1000 м., шириною - 100-150 м., з перепадом висот - 150-200 м., досить пологий, без різких перепадів. До послуг аматорів-гірськолижників - два бугельних підйомники довжиною 600 і 1000 м чеського виробництва[67].

Драгобрат. Сама високогірна лижна база Українських Карпат, розташована на висоті 1400 м над рівнем моря, на стику хвойних лісів і альпійської зони, у підніжжя гори Стіг (1707 м над рівнем моря) і гірського масиву Близнеця (1883 м над рівнем моря). Підковоподібне розташування гір Свідивецького Хребта створює унікальний природний феномен "Драгобрат" - наявність стабільного сніжного покриву з листопада по травень місяць. Протягом останніх 30 років відсутність снігу, навіть теплими малосніжними зимами, у садибі Драгобрат не спостерігалася.

На Драгобраті буде цікаво лижнику з будь-яким рівнем кваліфікації. Наявність цілини і великого сніжного покриву (до 5 метрів) роблять Драгобрат райським місцем для сноубордистів. До послуг відпочиваючих три підйомники з трасами від 500 м (дитяча) до 2500 м. Загальна довжина трас - більш 9 км. У червні і першій половині липня можливе катання на сніжниках довжиною до 500 метрів. Траси готуються ратраками. Працюють освітлені траси [8]. На базі є прокат гірськолижного спорядження і сноубордів, камера схову, інструктора, ігровий зал, дискотека-кінозал, сауна, ресторани і колыба, польоти на пароплані. Курорт постійно розвивається. У найближчих планах інвесторів - будівля готельно-рекреаційного комплексу на 100-150 місць, розвиток мережі сервісного обслуговування, спорудження підвісної канатно-крісельної чи кабиної дороги. Комплекс розташований: Закарпатська область, Рахівський район, смт. Ясіня.

Гірські території регіону мають два різко виражені піки відвідуваності: перший-зимовий період, коли Карпати приваблюють гостей лижними трасами, різдвяною обрядовістю, веселими народними гуляннями,

природньою красою зими;другий починається з другої декади червня і до кінця серпня, період наймасовіших відпусток і активного гірського туризму, пізнавальних екотуристичних мандрівок, просто відпочинку посеред величі зелених карпатських краєвидів. Основні види агротуристичних послуг подано у (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні види агротуристичних продуктів Карпатського регіону

№ з/п	Агротуристичні продукти	Львівська область	Івано-Франківська область	Закарпатська область
1	Національна домашня кухня	++	++	++
2	Сільські вечорниці з частуванням	++	++	+
3	Участь у проведенні свят, народних обрядів (весілля, колядки, троїсті музики)	+	++	+
4	Відвідування народних умільців, домашні музеї	+	++	++
5	Збір грибів, ягід і їх консервація	++	++	++
6	Оздоровчі сауни з фі-точаями, старовинні рецепти омолодження	+	++	++
7	Піші туристичні маршрути	+	++	++
8	Зимові розваги, поїздки на саних	++	++	++
9	Прогулянки на конях	+	+	++
10	Ватра та частування	+	++	++

+ - поширені

++ - досить поширені

Найвідомішими агротуристичними продуктами в Карпатському регіоні є ті, що пов'язані з національною кухнею, проведенням фестивалів. Значного поширення набули оздоровчі сауни з фітоочаями, зимові розваги з катанням на саних. В усіх Карпатських областях поширений збір ягід і грибів та кваліфікований туризм (піші, кінні прогулянки). Усе більшої популярності набувають форми пізнавального туризму (відвідування народних умільців, домашніх музеїв тощо).

2.3 Економічні передумови та фактори гірського туризму

В процесі дослідження встановлено, що при надзвичайному багатстві та різноманітності природно-ресурсного потенціалу гірських територій Карпатського регіону, його використання далеко не раціональне. Процес використання природних ресурсів гір внаслідок значної вразливості гірських екосистем досить специфічний, що нерідко ігнорується землекористувачами, фахівцями та управлінцями. Крім того, важливою причиною нераціонального використання природно-ресурсного потенціалу є складний економічний стан в державі та трансформація системи управління на всіх рівнях влади, які негативно позначилися на фінансуванні робіт щодо збереження довкілля, виконавчій дисципліні, дотриманні норм та правил господарювання [64].

Складні природні умови в гірській місцевості обмежують вибір видів господарської діяльності для місцевого населення і зумовлюють особливі умови господарювання. Негативний вплив на якісні показники господарювання в гірських районах справляють високі транспортні витрати, відсутність інформації та вузький вибір потенційних партнерів з торговельно-економічної діяльності, обмежені можливості для реалізації ринкових ініціатив. Зниження обсягів виробництва переробних галузей компенсується необгрунтовано великими масштабами експлуатації природних ресурсів та їх експортом без подальшої переробки на вітчизняних підприємствах. Так, у 2006 р. порівняно з 1998 р. обсяги експортованої продукції зросли у Старосамбірському районі Львівської області у 4,0 рази, Сколівському – в 5,5ра, Турківському – у 8,7 рази, Дрогобицькому – у 12,6 рази, тоді як в середньому по області цей показник виріс лише у 2,6 рази. Подібні деформації спостерігаються і в інших гірських районах. Поступаючись праці, гірські території переорієнтовуються на конкурентний товар (таким є ліс), який з мінімальними витратами майже у готовому вигляді можна одержати від природи. А це призводить до знищення карпатських лісів та занепаду лісопереробної галузі [64].

У значно складніших умовах, порівняно з іншими регіонами, у гірській зоні Карпат розвивається сільськогосподарське виробництво, яке має свою специфіку, обумовлену ґрунтово-кліматичними умовами, рельєфом місцевості, структурою земельних угідь, земельно-правовими відносинами, існуючими місцевими традиціями тощо. Аналіз розвитку сільського господарства гірських районів Львівської області свідчить про те, що за останні п'ять років низький рівень врожайності багатьох сільськогосподарських культур призвів до зниження їх середньорічного виробництва. Залишається низьким рівень ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в громадському секторі в порівнянні з індивідуальним [76]. Отже, ціла низка негативних екологічних та економічних наслідків обумовлена інтенсивно-техногенними системами ведення сільськогосподарського виробництва на гірських територіях. Надмірне розорювання гірських схилів, перевипас худоби, безсистемне прокладання доріг, масове використання агрохімікатів призвели до масштабних ерозійних процесів, забрудненості та деградації гірських ландшафтів, втрати родючості ґрунтів, зниження саморегулюючої здатності агросистеми, а відповідно – її екологічної стійкості.

Традиційна для гірської місцевості рекреаційна діяльність, для розвитку якої в Українських Карпатах є сприятливі умови, сьогодні має меншу інвестиційну привабливість для потенційних інвесторів порівняно з іншими сферами вкладання капіталу в гірській місцевості (наприклад, лісозаготівлю), що слаборозвинені економічно, гірські райони в силу природних, географічних, історичних та ряду інших факторів мають незадовільну соціальну інфраструктуру, що формує відповідне середовище життєдіяльності людей та значно гірші соціально-економічні умови життя і розвитку, ніж у рівнинних районах. Це призвело до появи таких негативних явищ як зменшення чисельності населення, скорочення народжуваності, висока смертність, міграційний відтік населення, погіршення якості життя (табл. 2.2) [21].

В роботі зазначено, що вихід гірських районів Українських Карпат з депресивного стану можливий лише за умови трансформації господарства регіону у напрямку підвищення рівня економічної ефективності та екологічної безпеки.

Таблиця 2.2

**Показники розвитку соціальної сфери гірських районів Львівської області у
2011 році**

Райони	Кількість народжених в розрахунку на 1000 осіб населення	Кількість померлих в розрахунку на 1000 осіб населення	Природний приріст, скорочення населення (-), осіб	Рівень зареєстрованого безробіття, %	Середньомісячна зарплата, грн.
Всього по Львівській області	9,6	13,4	-3,8	4,01	419,14
в т. ч. по гірських районах:					
Дрогобицький	9,9	16,0	-6,1	3,55	274,34
Сколівський	11,4	14,9	-3,5	6,9	399,20
Старосамбірський	9,4	16,1	-6,7	7,73	237,89
Турківський	12,6	13,6	-1,0	8,49	296,27
м. Борислав	9,2	13,5	-4,3	8,41	466,31

Складено за: [66].

Важливою передумовою соціально-економічного розвитку регіону є зміна структури господарства: зменшення частки природоексплуатуючих галузей матеріального виробництва і прискорений розвиток сфери послуг (особливо рекреаційних) та інфраструктури. Як і всі проблемні регіони, гірські райони Українських Карпат – це території, які самоатійно не зможуть вирішити численні соціально-економічні та екологічні проблеми та реалізувати свій природно-ресурсний потенціал і тому вимагають активної підтримки з боку держави [21].

Найважливішою передумовою переведення регіонів України на модель сталого розвитку є всебічна зрівноваженість та збалансованість інтересів соціального прогресу, екології та економіки за максимально можливою кількістю демографічних, соціальних, економічних, екологічних та інших показників. Узагальнена інтегральна оцінка рівня розвитку гірських територій здійснюється на основі інтегральних індексів соціального й економічного розвитку та екологічного стану, які розраховуються за допомогою інформативних показників базового рівня.

Слід зазначити, що серед показників, які характеризують рівень розвитку гірських районів є такі, зростання яких його підвищує, і такі, зростання яких негативно впливає на стан регіону.

Враховуючи це, розрахунок часткових індексів на основі відповідних значень обраних показників за певний період здійснюється за формулою:

- для j -тих показників, кількісне зростання яких позитивно впливає на розвиток регіону:

$$i_{jk} = p_{jk} / p_{j \text{ сеп}}, \quad (2.1)$$

де i_{jk} – частковий індекс розвитку k -того району;

p_{jk} – значення j -того показника для k -того району;

$p_{j \text{ сеп}}$ – середнє по області значення j -того показника.

- для m -тих показників, кількісне зростання яких негативно впливає на розвиток регіону:

$$i_{mk} = p_{m \text{ сеп}} / p_{mk}, \quad (2.2)$$

де i_{mk} – частковий індекс розвитку k -того району за певний період;

p_{mk} – значення m -того показника для k -того району;

$p_{m \text{ сеп}}$ – середнє по області значення m -того показника.

В цілому по комплексу показників, наприклад, соціального розвитку, відповідний інтегральний індекс визначається як середнє арифметичне від часткових індексів за окремими показниками.

$$I_{k \text{ соц.}} = \sum_{k=1}^n i_k / n, \quad (2.3)$$

де $I_{k \text{ соц.}}$ – інтегральний індекс соціального розвитку k-го району;

n – кількість аналізованих показників соціального розвитку району.

В такий же спосіб визначаються інтегральні індекси економічного розвитку та екологічного стану районів [64].

Розрахунки інтегральних індексів соціального, економічного розвитку та екологічного стану гірських територій, проведені на прикладі 4-х гірських районів Львівської області, підтверджують дані попереднього аналізу про досить низький рівень соціально-економічного розвитку більшості гірських районів (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Інтегральні індекси розвитку гірських районів Львівської області

	Інтегральний індекс економічного розвитку	Інтегральний індекс соціального розвитку	Інтегральний індекс екологічного стану
Дрогобицький	0,36	0,71	5,95
Сколівський	0,25	0,78	19,43
Старосамбірський	0,16	0,71	19,27
Турківський	0,15	0,73	21,92

Значення інтегральних індексів економічного розвитку гірських районів Львівської області засвідчують особливо несприятливу економічну ситуацію у Турківському та Старосамбірському районах (відповідно 0,15 та 0,16). Розрахунки інтегральних індексів соціального розвитку показують, що рівень розвитку соціальної сфери у всіх чотирьох гірських районах Львівщини становить 70-80% відас.

Щодо оцінки якості навколишнього середовища, то, як свідчать дані табл. 2.4, екологічний стан гірських районів Львівської області є значно

кращим, ніж в середньому в області. Особливо сприятливими в екологічному відношенні є Сколівський, Старосамбірський та Турківський райони (індекси 19,43, 19,27 та 21,92 відповідно). І, навіть, Дрогобицький район, який суттєво відстає у цьому відношенні від інших гірських районів, є майже у 6 разів благополучнішим, ніж область в цілому (значення індексу 5,95). Висока якість довкілля є для цих територій конкурентною перевагою, яку необхідно використовувати для покращення соціально-економічної ситуації. Проте ці результати, отримані на основі існуючих статистичних даних, не відображають специфічних екологічних проблем, що стоять перед гірськими територіями. Серед найважливіших з них є: нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу Карпат та проблема руйнівних паводків та повеней, які майже кожен рік завдають значних економічних збитків та призводять до загибелі людей [21]. В роботі зазначено, що показники стану довкілля, які базуються на обсягах забруднення повітря, води і ґрунтів, та інших фізичних проявах деградації навколишнього середовища є недосконалими індикаторами в умовах руху до збалансованого сталого розвитку. В роботі наведено комплекс якісних індикаторів економічного прояву деградації довкілля, однак зазначається, що економічна оцінка їх на регіональному рівні через певні показники – проблема складна і потребує додаткових досліджень.

В роботі зроблено висновок про необхідність відображення стратегічних цілей економічного та соціального розвитку країни на регіональному рівні з урахуванням специфічних природно-географічних, історичних, економічних факторів і реальної територіальної диференціації рівня економічного розвитку, соціального становища та екологічної ситуації в регіонах. Запропоновану концептуальну модель формування та реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій наведено. Реалізацію стратегії сталого розвитку гірських територій Українських Карпат автор пропонує здійснювати поетапно. На першому етапі передбачається створення

передумов для реалізації принципів соціальної справедливості, призупинення зuboжіння та забезпечення умов для макроекономічного зростання.

Покращення ситуації в регіоні на цьому етапі очікується за рахунок двох джерел:

-державної допомоги безпосередньо населенню та місцевим бюджетам (державні інвестиції повинні насамперед спрямовуватися у розвиток інфраструктури);

-росту підприємницької активності у традиційних сферах господарського розвитку: туризмі, лісовому господарстві, тваринництві, а також у тих сферах, які забезпечують поповнення місцевих бюджетів за рахунок акумуляції коштів з інших територій та з-за кордону (туризм, відпочинок, лікування). Визнано за необхідне на протязі першого етапу реалізації стратегії запровадити спеціальний інвестиційний режим у межах гірських територій та різноманітні механізми оптимального управління розвитком гірських територій.

Принципи формування регіональної політики розвитку підприємництво повинні кардинально змінитись в напрямках поглиблення процесів лібералізації і демократизації, на базі яких мають бути сформовані нові механізми прийняття рішень з урахуванням інтересів всіх основних суб'єктів економіки.

В подальшому передбачається створення глобальної системи екологічної безпеки, широке впровадження високоефективних екологічно безпечних технологій, гармонізація відносин людини і природи [75].

При побудові соціально-економічного механізму формування та реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій ми виходили з необхідності створення умов для використання синергетичного ефекту дії державних і ринкових інституцій, які б доповнювали одна одну та сприяли якнайшвидшому виходу гірських територій з кризового стану та їх переходу до сталого розвитку. Основними складовими соціально-економічного механізму реалізації принципів сталого розвитку гірських територій є:

- ринкові механізми управління;
- державна політика підтримки гірських територій;
- повноцінна інтеграція у європейські структури реалізації гірської політики;
- вирішення проблем розвитку на місцевому рівні;
- формування та реалізація галузевих та регіональних програм розвитку.

Виходячи із завдань реалізації принципів сталого розвитку гірських територій, в роботі обґрунтовано зміст та механізми дії кожної з вказаних складових. В роботі зроблено висновок про те, що успіх реалізації стратегії сталого розвитку гірських районів в значній мірі залежить від освіченості, обізнаності, моральних засад, ментальності, естетичних потреб та громадської позиції гірських мешканців, а також від формування постійного прямого та зворотного зв'язку між органами влади і керованою ними системою.

Сьогодні, туризм розглядається карпатськими посадовими особами і лідерами бізнесу як головний засіб економічного розвитку регіону. Цілком ймовірно, що добре організований туризм може стати як додаткова діяльність до збалансування впливу від різногалузевої діяльності, яка існує сьогодні і засновується на інтенсивному використанні природних ресурсів [47].

Період з 1990-1993рр. був особливо жорстким для українського туризму. Кількість іноземних туристів зменшилася на 80%. Тільки 120тис. іноземних туристів було зареєстровано у 1993. Але все ж таки ,в 1995 році із прийняттям Верховною Радою Закону України про туризм,повільно розпочався новий етап розвитку українського туризму. В 2000р. офіційна статистика зафіксувала покращення на туристичному ринку:за даними Державного Комітету по туризму в Україну прибуло 1875000 іноземних туристів. Але у порівнянні з 2000роком у мотивації візду іноземних туристів до України в 2001році відбулися структурні зміни,причиною яких було значне зростання приватних туристичних поїздок одночасно з різким падінням обсягів транзиту. Отже, з 2001 року основні показники галузі різко

зростають. Так протягом останніх років щорічний приріст кількості туристів що відвідали Україну, становить 15-20% .У цей же період обсяг споживання туристських послуг з року в рік збільшується. І це при тому, що з кожним роком ціни на туристичні поїздки підвищуються мінімум на 15-20% [80].

Висновки до розділу 2

Європейський Союз та його держави-члени на сьогодні є найбільшими в світі постачальниками допомоги з розвитку. Хоча спершу така допомога обмежувалася лише асоційованими країнами й територіями, політика допомоги з розвитку охоплює практично всі малорозвинені країни світу. До того ж внесок ЄС у розвиток країн Африки, Азії та Латинської Америки не обмежується субсидіями, що надають з бюджету Спільноти, та позиками Європейського інвестиційного банку. Важливою складовою допомоги з розвитку є торговельні поступки у відносинах з країнами АКТ та ККЗТ (через безмитний імпорт їхньої продукції), та з країнами Азії й Латинської Америки (в рамках Генеральної системи преференцій). Крім того, політика Спільноти щодо допомоги з розвитку спрямована на підтримку демократичних режимів, дотримання прав людини, поліпшення становища жінок і захист довкілля в країнах-реципієнтах хоча в цьому напрямі досі не вдалося досягти особливих успіхів.

Хоча цілком очевидно, що в цьому напрямі ще треба зробити чимало, враховуючи економічну кризу в розвиткових країнах та криваві конфлікти й політичну нестабільність у багатьох із них, угоди про асоціацію між ЄС та АКТ і ККЗТ, а також угоди про співпрацю з країнами Азії та Латинської Америки стали помітним внеском у підтримку солідарності між Північчю та Півднем планети. Однак допомога Спільноти не мусить просто виправляти вади у внутрішній політиці та торгівлі, вона є значно ефективнішою за умови її використання як важеля для реалізації економічних і політичних реформ. Отже, слід застосовувати підхід, який спонукав би країни, що розвиваються,

до проведення внутрішніх реформ з урахуванням чотирьох головних напрямів, визначених у Договорі про Європейський Союз, серед яких - зміцнення та розвиток демократії, сталий економічний і соціальний розвиток, інтеграція до світової економіки та боротьба з бідністю. Враховуючи той факт, що негативні наслідки кліматичних змін мають особливо вагомим значення для найменш розвинених країн, екологічний чинник має стати неодмінним складником політики Європейського Союзу щодо допомоги з розвитку. Її головна мета полягає в розвитку максимально можливого взаємопосилення заходів, спрямованих на подолання бідності, та заходів із запобігання кліматичним змінам.

Управління Європейської Спільноти з питань надання гуманітарної допомоги (УЄСГД), поліпшуючи систему мобілізації допомоги Спільноти, покликане не лише забезпечити ефективну допомогу країнам, що її потребують, а й підвищити обізнаність громадян ЄС про рівень дієвості європейських гуманітарних заходів. Воно має представити громадськості вагомим свідченням ролі Спільноти як активного учасника в наданні гуманітарної допомоги. Підвищення обізнаності особливо потрібне й через те, що надання допомоги здійснюється за рахунок європейських платників податків. Громадяни ЄС мають знати, що через бюджет Спільноти вони зробили свій невеликий внесок у полегшення жорстоких страждань людей, котрі живуть у розвиваючихся країнах, про які щодня сповіщають засоби масової інформації. Саме тому особливо прикрими є випадки шахрайства в управлінні коштами УЄСГД, які були виявлені 1998 р. і які кинули тінь не лише на УЄСГД, а й на Комісію в цілому.

У майбутньому ЄС має гарантувати, що співпраця з розвитку, спільна торговельна та спільна зовнішня й безпекова політики розвиватимуться узгоджено й скоординовано, забезпечуючи тісні зв'язки з країнами-партнерами. Поліпшення координації допомоги з розвитку необхідне як на рівні ЄС, так і на світовому рівні. Внутрішня координація між Комісією та державами-членами сприятиме активізації спільних зусиль ЄС і підвищенню

їхньої дієвості. Стратегії посилення безпеки в сфері забезпечення харчовими продуктами в най-уразливіших країнах треба реалізовувати паралельно зі стратегіями боротьби з бідністю, а їхні цілі та засоби мають бути повною мірою інтегровані в рамки загальної політики Спільноти з надання допомоги з розвитку. На глобальній арені ЄС та його держави-члени мають відігравати активнішу роль у роботі координаційних механізмів, створених зусиллями Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку й Організації Об'єднаних Націй, і розвивати власну координацію для посилення ефективності цих механізмів та підвищення дієвості й наочності європейської допомоги з розвитку.

Виходячи із завдань реалізації принципів сталого розвитку гірських територій, в роботі обґрунтовано зміст та механізми дії кожної з вказаних складових. В роботі зроблено висновок про те, що успіх реалізації стратегії сталого розвитку гірських районів в значній мірі залежить від освіченості, обізнаності, моральних засад, ментальності, естетичних потреб та громадської позиції гірських мешканців, а також від формування постійного прямого та зворотного зв'язку між органами влади і керованою ними системою.

РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ СИЛЬНИХ І СЛАБКИХ СТОРІН ВІТЧИЗНЯНОГО ТУРИЗМУ:

3.1. Використання світового досвіду для підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі України

Польща і Україна належать до числа найважливіших учасників сучасних європейських відносин, і це є одним з ключових факторів, що визначають шляхи геополітичної трансформації в Центрально-Східній Європі. Кроком на шляху до тісного прикордонного співробітництва стало розроблення за допомогою американського Інституту Схід-Захід (Institute for East-West Studies) проекту єврорегіону «Карпати» 14 лютого 1993 року в Дебрецені. Представники прикордонних регіонів України, Польщі, Угорщини, Словаччини підписали порозуміння про утворення міжрегіонального союзу «Карпатський Єврорегіон».

Особливість українсько-польської співпраці в єврорегіонах «Карпати» і «Буг» полягає у тому, що поряд з економікою велика увага приділяється нетрадиційним сферам: охороні навколишнього середовища, здоров'я, боротьбі із злочинністю, що наближає Україну до світових стандартів. Їх об'єднує не лише спільна історія багатьох періодів, а й споріднені мови та схожі культурні традиції. Все це сприяє налагодженню тісних контактів. Економічний розвиток обох країн, природні багатства та сформована структура економіки відкривають широкі перспективи для кооперації та торгівлі. Основним правовим інструментом українсько-польського міжрегіонального співробітництва є Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, підписана 24 травня 1993 року[89].

Після вступу Польщі до Європейського Союзу та запровадження нової політики сусідства ЄС було підписано «Стратегію українсько-польського міжрегіонального та прикордонного співробітництва» (м.Ялта, 25 червня

2004 р.). Документ визначає основні завдання щодо реалізації міжрегіональних та транскордонних проектів з метою зближення моделей адміністративно-самоврядного управління регіонів України та РП. Ключовим механізмом міжрегіонального співробітництва є створена у 1995 році Міжурядова Координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва (МКРМС). Останнє засідання МКРМС якої відбулося 2-3 березня 2011 року (м. Львів) [12].

Одним з головних документів, що регулює відносини України та Польщі у економічній сфері – це Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво, яка була підписана 4 березня 2005 року і ратифікована Верховною Радою України 15 березня 2005 року. Угода передбачає сприяння розвитку взаємовигідного економічного співробітництва в усіх галузях і секторах економіки на принципах рівності і взаємної вигоди відповідно до законодавства держав Договірних Сторін [24].

Можливими шляхами реалізації співробітництва вона визначає: проектування, будівництво, ремонт або реконструкція, а також технічна та технологічна модернізація об'єктів суб'єктами господарювання однієї держави на території іншої держави; взаємодія у реалізації проектів у нафтовому, газовому і електроенергетичному секторах, а також у сфері транспортної та прикордонної інфраструктури; запровадження механізмів, пов'язаних з фінансуванням, страхуванням та наданням гарантій для економічних проектів; взаємодії в сфері сертифікації та стандартизації; започаткування та підтримка всіляких форм контактів, обміну спеціалістами і технічним персоналом, навчання, участь у ярмарках та виставках, економічних місіях, рекламних та інших заходах, пов'язаних з економічним співробітництвом; розвиток співробітництва у галузі туризму.

Рівень конкурентоспроможності туристичної сфери у Польщі є вищий, ніж в Україні, кращим є розвиток туристичної інфраструктури, досконалішим – інституційне забезпечення, а промоційна діяльність в сфері туризму – науково обґрунтованою і, внаслідок цього, ефективнішою. Проте,

незважаючи на наявні конкурентні переваги, Польща активно співпрацює в туристичній сфері, залучає українські партнерські організації до технічних програм, які реалізуються за фінансової підтримки структурних фондів ЄС [47].

Визначення рейтингових оцінок Всесвітньої ради з туризму та подорожей дають підстави для висновку, що сфера туризму Польщі більш конкурентоспроможна, ніж України. У той же час прогнознi оцінки для України на майбутні 10 років відображають тенденцію до посилення конкурентоспроможності вітчизняної туристичної сфери (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Прогнозні оцінки для України та Польщі

Показники	Україна			Польща		
	2009	2010	2019 (прогноз)	2009	2010	2019 (прогноз)
Місце у рейтингу темпів розвитку туризму	45	52	-	24	26	-
Місце у рейтингу внеску сфери туризму та подорожей у національну економіку	98	104	-	115	108	-
Місце у рейтингу прогнозованого зростання сфери туризму та подорожей на 10 років	81	20	-	24	41	-
Частка туристичної індустрії та суміжних галузей економіки у ВВП (у %)	9,0	7,8	8,9	7,7	7,7	8,1
Внесок безпосередньо туристичної сфери у ВВП (у %)	1,6	1,5	1,7	1,6	1,6	1,6
Зайняті у туристичній індустрії та суміжних галузях економіки (у %)	7,4	6,4	7,3	7,1	7,2	7,4
Зайняті безпосередньо у туристичній сфері (у %)	1,3	1,2	1,4	1,6	1,6	1,6
Частка доходів від іноземних туристів та реалізації туристичних товарів і послуг у загальному експорті (у %)	9,7	8,2	10,7	11,7	11,2	11,2

Щодо перспектив співробітництва між Україною та Польщею, найперспективнішою на думку представників урядів та економістів, є співробітництво у паливно-енергетичній сфері, зокрема, це стосується транзиту енергоносіїв. У першу чергу, обидві сторони зацікавлені у реалізації проекту транспортування нафти нафтопроводом «Одеса-Броди» і далі до польських міст Плоцьк і Гданськ.

До основних пріоритетів із досягненням підвищення конкурентоспроможності науковці відносять:

- Розвиток туристичної та супутньої інфраструктури з операційними цілями:
- Розвиток туризму у сільських місцевостях. Незважаючи на те, що цей пріоритет окреслений в існуючих стратегіях, не всі його аспекти охоплені повною мірою. З метою підвищення якості послуг та просування сільського туризму на регіональному, транскордонному та міжнародному рівнях [51].

Зокрема, нагального вирішення потребують проблеми дорожньо-транспортного господарства, вирішення яких можливе за умови залучення до ремонту та будівництва доріг на концесійних умовах іноземних компаній. Проблема транспортного сполучення вимагає будівництва та капітального ремонту основних міжнародних аеропортів, залізничних гілок, а також оновлення парку всіх видів транспорту, підготовки кваліфікованих кадрів. Іншою комплексною проблемою є надання Польщею Шенгенської візи для громадян України, а також проблеми забезпечення пропускнуої спроможності та якості послуг міжнародних митних переходів між Україною та Польщею. В умовах підготовки до проведення Євро-2012, постала необхідність покращання туристичної інфраструктури та промоції туристичного потенціалу країн на міжнародних ринках[92].

Сьогодні на Євро -2012 усі в Україні покладають великі надії, тому що кожен усвідомлює, що спортивні події такого масштабу, здатні вплинути на соціальне та економічне життя країни. В Україні сьогодні спостерігаються позитивні тенденції розвитку туристичної галузі. Значна увага приділяється розвитку сільського туризму, будуються нові готельні комплекси, ресторани, впорядковуються туристичні об'єкти, проводиться підготовка фахівців відповідних галузей. Така позитивна динаміка добре позначається на економіці України.

Євро-2012 дозволяють стверджувати про необхідність використання переваг українсько-польського транскордонного співробітництва для того,

щоб зробити туристичну сферу українсько-польського транскордонного регіону ще більш привабливою.

Однією з найефективніших новітніх форм посилення інтегральної конкурентоспроможності туристичної сфери українсько-польського прикордоння розглядається туристичний кластер. Кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємницьких структур, що тісно співпрацюють з науковими установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону. Саме в його межах можна реалізувати вище перераховані заходи з покращення якості послуг в туристичній сфері та готельному господарстві, розвитку сільського зеленого, агро- та екотуризму як доповнюючих та супутніх видів господарської діяльності, а також покращити фізичну та туристичну інфраструктуру окремих курортних міст, малих історичних міст, реалізувати програми з розвитку дитячого, молодіжного та спортивного туризму, і особливо формування локальних туристично-рекреаційних комплексів для спільних інвестиційно-інноваційних проектів. Достатньою передумовою для створення туристичного кластера в українсько-польському регіоні є зацікавленість польської сторони туристичним ринком України, тому що кластер вже протягом багатьох років функціонує в Польщі [87].

Загалом систематизація переваг та узагальнення соціально-економічних, географічних і природно-кліматичних передумов дозволяють розглядати українсько-польський туристичний кластер як територію прикордонних регіонів сусідніх країн, де на добровільних засадах, з поглибленням виробничих, інформаційних, консалтингових та освітньо-тренінгових відносин на основі інституційних угод системно інтегровані економічні агенти туристичної сфери та суміжних галузей об'єднанні генеральною метою підвищення рівня конкурентоспроможності туристичних продуктів, у тому числі спільно розроблених на територіях обох країн та покращання соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів в транскордонному

україно-польському туристичному кластері можуть об'єднатися підприємства малого і великого бізнесу, дослідницькі та освітні установи. І це дозволить підвищити ефективність їхньої взаємодії [51].

У практиці кластерний підхід використовують для стимулювання економічного розвитку через реалізацію спеціальних стратегій. Створення українсько-польського туристичного кластеру передбачає узагальнення та оцінку адаптивності практичних рекомендацій щодо виявлення соціально-економічних передумов, створення та функціонування кластерів в різних країнах світу. Виходячи з вище сказаного пропонуються такі фактори які б впливали на підвищення конкурентоспроможності України та Польщі є:

- Значний потенціал для зростання транскордонної рекреації і туризму;
- Використання кооперативних та інтеграційних форм активізації транскордонного туризму;
- Розробка концепції маркетингу та спільне просування туристичних продуктів транскордонного регіону;
- Удосконалення матеріальної і технічної бази туристичної сфери, реструктуризація великих туристичних комплексів;
- Формування Спільного Інноваційного центру розвитку транскордонного туризму;
- Можливості для розвитку туризму, пов'язані із розширенням ЄС та поступовою лібералізацією візового режиму;
- Поліпшення доступу та більш ефективне використання фінансових ресурсів технічних фондів (TASIC), необхідних для розвитку туристичної інфраструктури;
- Підвищення рівня соціальної та підприємницької мобільності населення;
- Підвищення освітнього та професійного рівня людських ресурсів (в т.ч. урядовців у сфері транскордонного менеджменту), що створює можливості розвитку регіонів на основі економіки знань;
- Розвиток мережі закладів професійної та дистанційної освіти;
- Активне впровадження Болонського процесу та підвищення мобільності студентів та викладачів в межах транскордонного туризму;

-Зростання знань жителів сільської місцевості про туристичні можливості регіону і підвищення можливостей для їх практичного використання, зростання підвищення зайнятості сільського населення;

-Створення регіональних асоціацій сільського туризму та підприємців;

-Доступ сільських підприємців до фінансових ресурсів;

-Розвиток місцевого традиційного продукту як чинника активізації транскордонного туризму;

-Підвищення пропускнуєї спроможності існуючих пунктів перетину кордону, будівництво нових пунктів перетину кордону, в т.ч. спільних українсько-польських;

-Розвиток інфраструктури прикордонних пунктів пропуску, в т.ч. туристичної;

-Будівництво високошвидкісної залізниці та поширення досвіду використання пасажирських поїздів із розсувними колісними парами системи SUW 2000;

-Розвиток малої авіації на основі використання інфраструктури колишніх військових аеропортів;

-Використанні незадіяного потенціалу природних (водних, лісових), мінеральних (мінеральні води, грязі) ресурсів для розвитку нових видів туризму;

-Співробітництво неприбуткових організацій, асоціацій і громадськості у сфері охорони культурної спадщини та довкілля;

-Спільне проведення фінальної частини чемпіонату з футболу Євро-2012 як іміджевого туристичного заходу; Виникає необхідності розробки і узгодження чітких вимог і регламентів до професійної підготовки фахівців туристичного бізнесу відповідних до міжнародних і європейських стандартів. При цьому слід врахувати, що оцінка поточного стану ринку праці й зайнятості в туристичному бізнесі є базовою інформацією для розробки потреби в трудових ресурсах для галузі на перспективу. Саме тому плани розвитку людського капіталу і потреби в кваліфікованих кадрах необхідно чітко пов'язати з перспективами розвитку туристичної діяльності у державних і регіональних цільових та проблемно-орієнтованих програмах.

Україні, безперечно, було б корисним використати досвід Польщі на шляху побудови сталої економіки, яка б ґрунтувалася на розвитку малого

бізнесу, впровадженні політики самозайнятості, чіткій роботі банківської системи та, головне, на ефективному державному управлінні.

3.2. Перспективи розвитку туристичного Прикарпаття

Прикарпаття за територією порівняно невелике, але за характером рельєфу належить до числа найбільш мальовничих в Україні. Третину території займають Карпатські гори, а дві третини - передгірська рівнинна зона. Кліматичні умови - м'яка зима із середньою температурою -5°C і тепле літо ($+18^{\circ}\text{C}$) -сприяють організації цілорічного відпочинку та лікування.. серед мінеральних джерел найбільш відомим є джерело води "Горянка", аналогічної за дією трускавецькій "Нафтусі", в с. Новий Мізунь Долинського району.

На його базі діє санаторій-профілакторій "Джерело Прикарпаття". Лікувальні можливості джерела "Буркунт" для лікування внутрішніх органів були відомі ще в ХІХ столітті. Для лікування опорно-рухового апарату використовуються торфокові грязі та мінеральні води курорту "Черне". Перспективними для лікування є води курорту Шешори з високим вмістом органічних речовин та содобромні води в смт. Коршів Коломийського району.

Кліматичні природні умови сприяють розвитку різних видів туризму. У Карпатах, особливо на території Карпатського національного природного парку, прокладено ряд пішохідних маршрутів. Туристам також пропонують подорож на плотах по мальовничому Дністровському каньйону. Серед діючих туристичних маршрутів найцікавішими є:

- гірські - на гору Говерлу і гору Піп Іван, по Чорногірському хребту (від озера Несамовите до озера Марічейка);
- водні - по Дністровському каньйону і річках Білий і Чорний Черемош, Прут, Лімниця;
- пішохідні - по полонинах Карпат, до Манявського водоспаду;

-лижний - на горі Кукул та інші [71].

На схилах Карпат сніг лежить до 5-ти місяців, що сприяє розвитку гірськолижного туризму. Земля прикарпатська оспівана в давньоруських писемних пам'ятках як осідок східних слов'ян. В регіоні є п'ять міст, що згадуються в давньоруських літописах. Серед них Тисмениця (1143), Снятин (1158), Тлумач (1213), Коломия (1240). Та найдавнішим є Галич, перша згадка про який відноситься до 898 р. У 1998 році урочисто, на державному рівні відзначилось 1100-річчя княжого града. У святкуванні взяв участь голова держави Президент Л.Кучма. Відомо, що Галич був столицею могутнього Галицького князівства і Галицько-Волинської держави. Тут створений Національний заповідник "Давній Галич" [69].

Важливим культурним і духовним осередком краю було і залишається місто Коломия, третє за населенням після Івано-Франківська і Калуша. Населення міста й околиць не мало перлин духовної та матеріальної культури. Скарбницею народних промислів є Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Є.Кобринського, що діє від 1935 року, музей „Писанка” оригінальної архітектури (у формі писанки), де зібрано біля 10 тис. екземплярів писанок з України та інших країн, де є українська діаспора. йбільшим

На культурним та економічним центром краю є обласний центр Івано-Франківськ (237 тисяч мешканців), історія якого налічує три з половиною сторіччя. Етнографічно населення Івано-Франківщини поділяється на Опілля, Покуття, Бойківщину та Гуцульщину. Їх мешканці зберегли деякі відмінності в мові, одязі, культурі та побуті й уже цим привертають увагу туристів. Тут же розвинені різні види художніх народних промислів. Під руками різьбярів, гончарів, мосяжників, ткачів народжуються мистецькі вироби, що розходяться по світу. Визнаним центром гуцульського мистецтва є Косів. І зарубіжні, і вітчизняні туристи вважають за необхідне відвідати знаменитий Косівський ярмарок та придбати для себе мистецькі вироби [21]. Івано-Франківщина має велику культурно-історичну спадщину. Такі давні і цінні

пам'ятки як церква Пантелеймона, під Галичем (XII ст.), Манявський скит (XVII ст.), дерев'яні гуцульські і бойківські храми відомі за межами країни.

Туристично-рекреаційна галузь є стратегічним напрямом розвитку Івано-Франківщини. Об'єктивно область має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного розміщення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. Івано-Франківщина є частиною унікальної Карпатської лісогірської екосистеми, яка має важливе рекреаційне значення не тільки для України, але і для всього Європейського континенту.

В області є дев'ять курортних місцевостей. Станом на початок 2010 року, у туристично-рекреаційній галузі області функціонує 143 туристичних операторів і агентів, 164 туристично-рекреаційних закладів та 638 садіб сільського зеленого туризму, здійснюється будівництво 29 і реконструюються 19 туристичних об'єктів. В області діє більше 10 санаторіїв. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни. Туристи мають можливість покататися на гірських лижах в Яблуниці, Ворохті, Косові. Функціонує сучасний гірськолижний комплекс в селі Поляниця. Людям, які ніколи не пробували цим займатись не варто впадати у відчай. Досвідчені інструктори за 2-3 години навчать новачка досить впевнено триматись на лижах на снігових схилах. Економічні показники за підсумками діяльності туристичних фірм області свідчать про зростання попиту на туристичні принади Івано-Франківщини (рис.3.1).

За перше півріччя 2011 року область відвідало на 40% більше туристів, ніж торік у зазначений період. Особливо відчутний цей ріст за рахунок внутрішніх, українських туристів, у порівнянні з минулим роком їх прибуло в область на 44% більше.

Існуюча база рекреаційних закладів усіх форм власності (119 одиниць на 12,5 тисячі місць) дає можливість нарощувати лікувально-оздоровчі, туристичні, спортивні послуги, в тому числі й для іноземних туристів.

За перше півріччя 2011 року область відвідало на 40% більше туристів, ніж торік у зазначений період. Особливо відчутний цей ріст за рахунок внутрішніх, українських туристів, у порівнянні з минулим роком їх прибуло в область на 44% більше.

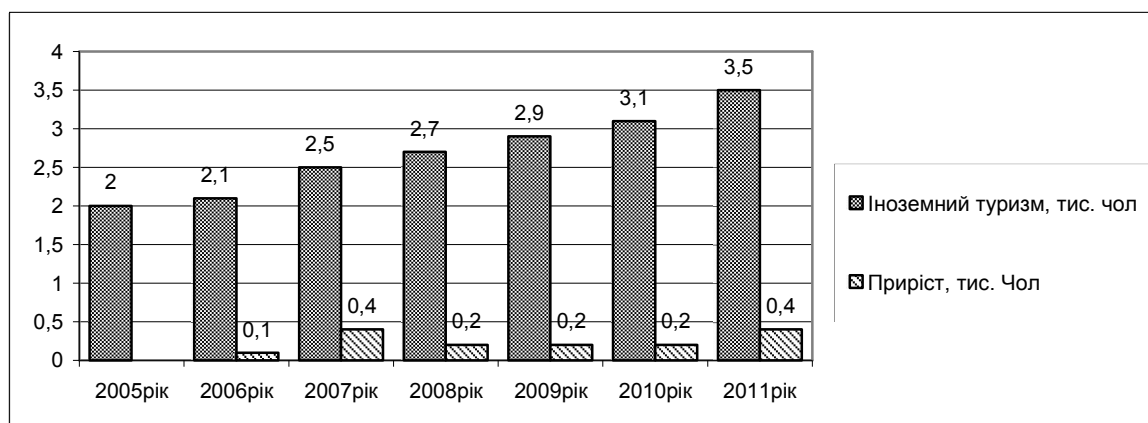

Рис.3.1. Динаміка росту кількості іноземних відвідувачів в області протягом 2005-2011 рр.

Відповідно зі збільшенням кількості іноземних туристів зростають і платежі до бюджету від діяльності туристичних фірм області(рис.3.2).

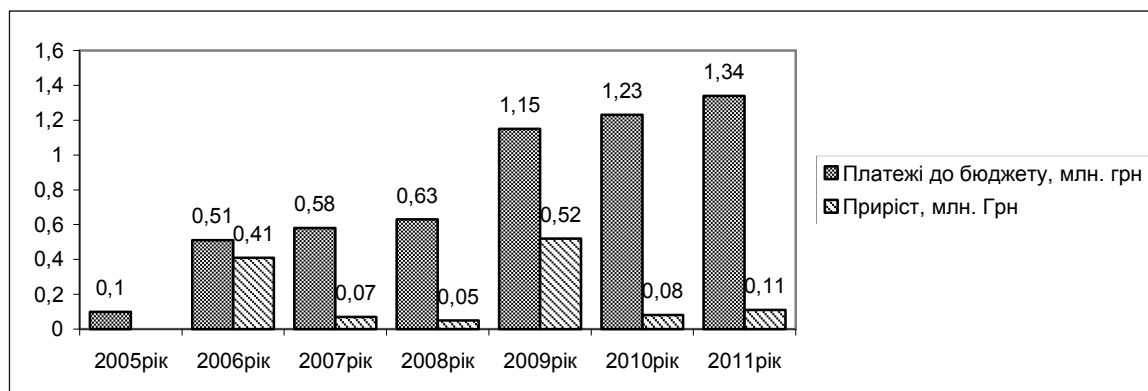

Рис.3.2. Динаміка росту платежів до бюджету від діяльності туристичних фірм області у 2005– 2011 рр.

Існуюча база рекреаційних закладів усіх форм власності (119 одиниць на 12,5 тисячі місць) дає можливість нарощувати лікувально-оздоровчі, туристичні, спортивні послуги, в тому числі й для іноземних туристів.

Зростає інтерес населення до зайняття туристичною діяльністю. Так, в Івано-Франківській області на початок січня 2010 року згідно з реєстром Державної служби туризму і курортів України налічувалось 143 ліцензованих туристичних підприємств.

Все більш популярним у світі стає сільський зелений туризм. Цей, давно відомий як сільським господарям, так і відпочиваючим вид туризму відроджується у нас на нових засадах. За останніми даними у сфері сільського туризму працюють близько 300 сімей з різним ступенем якості в обслуговуванні відпочиваючих. З року в рік кількість родин, що приймають у своїх сільських садибах туристів, зростає. Туристів приваблює до них зручна система поселення, сучасне обладнання приватних пансіонатів, близькість до природи, співвідношення „ціна” - „якість послуг”, гостинність та домашня атмосфера при організації відпочинку, а окрім того, чудові страви національної кухні. Найпопулярнішими є Косівщина, Верховинщина, Яремчанщина та Рожнятівщина. На відміну від багатьох інших форм бізнесу, сільський туризм не потребує великих капіталовкладень. Він допомагає вирішувати проблеми зайнятості сільського населення, покращувати його добробут [12].

Місто Яремча, розташоване в надзвичайно мальовничій улоговині між горами на березі Пруту, користується славою туристської столиці Карпат. Ворохта відома як центр зимових видів спорту. Тут є комплекс трьох трамплінів, що завдяки штучному покриттю діють цілорічно, лижний стадіон, до якого веде канатна дорога довжиною 1,5 кілометра [7].

На наданні послуг з гірськолижного туризму спеціалізується лікувально-оздоровчий комплекс "Гірський" в с.Яблуниця Яремчанської міськради. Тут функціонують лижні траси, канатно-буксирувальні підйомники, прокат гірськолижного спорядження і санок. Крім того, підйомники діють у Верховині, Косові, Яворові, Вишкові. Послуги туристам надають ряд державних і приватних закладів рекреації. Найбільший обсяг послуг надає обласне дочірнє підприємство "Івано-Франківськ-турист". Позитивні

показники мають обласний державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, ЗАТ "Надія", спільне підприємство "Оле-тур" (м.Івано-Франківськ), "Спорт-тур" (м.Косів), "Марко" (м.Коломия).

Івано-Франківщина - одна з чотирьох областей, де запроваджується проект Євросоюзу за програмою ТАСІЗ "Підтримка місцевого розвитку та туризму в Карпатському регіоні". Серед іншого він передбачає й комплекс заходів, які сприятимуть розвитку сільського зеленого туризму. Особлива увага приділяється створенню нових і вдосконаленню наявних турпродуктів, просуванню їх на потенційні ринки. В рамках програми проводяться тренінги для сільських господарів, навчальні курси у сфері екотуризму, ознайомчі тури. Консультанти проекту видали проект для господарів осель, де йдеться про вимоги та сподівання гостей, викладаються методи роботи з ними, наводяться права та обов'язки господарів

В Івано-Франківській області виділено 365 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі 30 заказників, 99 пам'яток природи, 9 дендропарків, 8 пам'яток садово-паркового мистецтва, 212 заповідних урочищ, 4232 пам'ятки історії та культури.

В останні роки найбільше приваблює іноземних туристів дика природа регіону (екотуризм). І для його розвитку в горах є ціла низка з'єднаних між собою стежок. Більшість пішохідних маршрутів уже починають використовуватись екотуристами, а також лижні маршрути. Значні перспективи має кінний туризм, який у деяких районах також успішно працює. Приваблює людей і водний туризм. Любителі спокійної води можуть сплаватися Дністром, а ті, хто хоче перевірити силу та мужність, залюбки скористаються швидкоплинними течіями Черемоша і Прута [3].

Розроблені заходи для розвитку в області велотуризму. Закуплено гірські велосипеди і тепер Івано-Франківський велоклуб може надавати їх в оренду навіть рекреаційним закладам. Успішно працює релігійний туризм (паломництво). За 1999 рік Івано-Франківська Єпархія УГКЦ прийняла понад 40 тисяч паломників. Третина з них припадає на відвідини Гошівського

монастиря, який знаходиться на висоті 500 метрів. Великою популярністю у туристів користуються Христо-Воздвиженський монастир (Богородчанський район), монастирський комплекс у с. Дора поблизу Яремчі, церкви і пам'ятники галицьких князів, митрополича резиденція у с.Крилос, що входять у заповідник "Давній галич".

Завершується робота над проектом у рамках програми Європейського Союзу ТАСІЗ "Підтримка місцевого розвитку та туризму Карпатського регіону". Як розповів виконавчий директор п.Джим Флейнері, метою проекту є сприяння ініціативам у сфері туризму (особливо сільського зеленого), навчання, маркетингу Карпатського регіону України в цілому, підприємцям малого бізнесу та підприємництва. Основним виконавцем у результаті тендеру було обрано Ірландську консалтингову компанію "ЮІ". На основі цього проекту Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська облдержадміністрації підписали спільні проекти про об'єднання зусиль для популяризації Карпатського регіону, як туристичного.

Завершено підготовку інформації та рекламних матеріалів, організовано кілька турів для закордонних туроператорів для ознайомлення з можливостями регіонів, проведено десятки виїздів кореспондентів газет і телебачення в регіони. Взято участь у туристичних ярмарках "Україна -1999" та "Україна -2000" (м.Київ); "Турекспо -1999", "Турекспо-2000" (м.Львів); "Туристичний салон - 2000" (м.Познань, Польща), де демонструвалися дванадцять стендів і десятки рекламних буклетів. Створено кілька сторінок у мережі "Інтернет" - "Туристична Івано-Франківщина", "Сільський зелений туризм у Карпатах на Івано-Франківщині", "Карпатський національний природний парк" та інші.

З метою вирішення наявних проблемних питань розвитку економіки регіону було розроблено «Стратегію економічного та соціального розвитку Івано-Франківської області до 2011 року» з використанням відомих методик, які пройшли тривалу апробацію в країнах з еволюційно розвинутою ринковою економікою і були адаптовані до українських реалій, яка

дозволить сконцентрувати всі наявні в регіоні ресурси на забезпечення ефективного та результативного розвитку регіону в ринкових умовах і в ринковому оточенні з метою підняття стандартів життя населення області.

В ході розробки Стратегії були визначені місія, місце, роль та функції регіону в нових умовах господарювання, стратегічне бачення, пріоритети і ключові напрямки його розвитку, раціональні організаційні та фінансові механізми реалізації Стратегії з урахуванням необхідності забезпечення балансу між стратегічними намірами та внутрішнім ресурсним потенціалом, зовнішніми можливостями, обмеженнями і загрозами. В основу Стратегії економічного та соціального розвитку Івано-Франківщини покладена ідея сталого розвитку. Стратегічною метою розвитку регіону є стійкий ріст добробуту населення на основі раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, створення регіональної високоефективної, соціально орієнтованої ринкової економічної системи, сприятливих умов для підприємницької діяльності, збереження навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки.

Визначення проблемних питань економічного і соціального розвитку Івано-Франківської області була попередньо виконана в процесі розробки “Стратегії-2011” і отримала вагоме підтвердження фіксацією аналогічних проблем “Державною стратегією регіонального розвитку до 2015 року”. Тому до 2015 року стратегічна мета економічного і соціального розвитку області- стійкий ріст добробуту населення регіону.

Іншим великим рекреаційно-історико-етнографічним комплексом Карпат може стати Гуцульщина. Природні умови та рекреаційні ресурси цього «раю дуже сприятливі для лікування і відпочинку населення, туризму, заняття різними видами спорту, особливо зимовими. Найбільш привабливою Гуцульщина є для туризму. Неповторної краси гірські краєвиди, унікальні пам'ятки природи, заповідники, заказники (Горгани, печери Довбуша поблизу с.Космач, Страгора, де знайдено джерела залізистої води, та багато інших, своєрідна архітектура і побут гуцулів, розвиток кустарних промислів,

виробництво різноманітних високохудожніх виробів та побутових речей, унікальних сувенірів, найстародавніші пам'ятки матеріальної культури створюють найкраще у світі середовище для туризму. У цьому відношенні Гуцульщина може конкурувати навіть з австрійськими Альпами, польськими Татрами, італійськими Апенінами та іншими. Цілюще повітря, велика кількість лікувальних рослин, грибів і ягід, сприятливі умови для розвитку бджільництва створюють можливість для будівництва санаторно-курортних комплексів.

Гуцульщина має дуже сприятливі умови для зимових видів спорту і навіть для проведення великих міжнародних змагань з лижного спорту. Однак для того, щоб перетворити Гуцульщину на край організованого туризму, відпочинку, спорту, необхідно розширити сітку заповідників, розпочати будівництво санаторно-курортних комплексів, баз відпочинку, спортивних баз, визначити туристські маршрути тощо. Причому всі проекти будівництва мають бути виконані в суто гуцульському стилі з урахуванням особливостей місцевої архітектури.

В Чорногорі - найвисокогірнішому ландшафті Гуцульщини і Українських Карпат - знаходиться ряд унікальних природних систем, які приваблювали і приваблюють увагу туристів. Тут розташована найвища вершина України - Говерла (2061 м).

Чорногора - найвищий хребет Українських Карпат, єдиний масив, де зосереджені всі карпатські двохтисячником. Чорногора - найбільш живописна частина Карпат і єдиний хребет, де чітко збереглися сліди плейстоценового зледеніння у формі висячих долин, цирків, амфітеатрів та інших післяльодовикових форм рельєфу [63]. Чорногірський хребет представляє неабияку цінність в плані рекреаційного використання. У плані рекреації Чорногора зараз "мекка" для вітчизняних самодіяльних туристів, місцевих жителів, туристів - спортсменів та альпіністів, а також для неорганізованих туристів із сусідньої Польщі, Словаччини та Чехії [36].

Івано-Франківська область, як і Карпатський регіон в цілому, характеризується унікальними природними та рекреаційними ресурсами, які використовуються вкрай нераціонально. Тому невідкладною справою є реєстр національних культурних цінностей краю, їх дослідження, збереження і використання для розвитку Прикарпаття як туристично-оздоровчої зони.

У цій справі дуже важливе місце займають рекреаційні зони, як фундаментальна основа збереження генофонду. Це важливо з декількох сторін. По-перше, і це головне, рекреаційні зони є територіями найпридатнішими для збереження генофонду рослинного і тваринного світу відповідної ландшафтно-територіальної та кліматичної зони, оскільки тут найбільше зберігся створений за багато мільйонів років природний стан. Збільшення площі рекреаційних зон в області можливо також шляхом організації регіональних ландшафтних парків. Регіональні ландшафтні парки можуть бути загальнорекреаційними, спортивно-туристичного і санаторно-курортного значення [6].

Виходячи із сказаного, в основу планування розвитку рекреаційно-оздоровчого комплексу ми пропонуємо покладення ідея природно-історико-етнографічної рекреації, яка базуватиметься на створенні рекреаційного середовища та найбільш раціональному використанні територіальних поєднань природних умов, ресурсів, історичних і архітектурних пам'яток.

У перспективі можуть бути створені природно-історико-етнографічні рекреаційно-туристичні комплекси "Гуцульщина", "Бойківщина" та ін. У цих регіонах ми маємо унікальне поєднання неповторних ландшафтів, історичних і етнографічних пам'яток, а також пам'яток природи, культури, побуту населення. Насамперед заслуговує на увагу створення природно-історико-етнографічного комплексу "Бойківщина".

Будівництво у цьому районі санаторіїв, лікарень, пансіонатів - дворів, виконаних з дерева у традиційно бойківському архітектурному стилі, спортивних комплексів, кемпінгів сприятиме визначенню нових туристських маршрутів та їх поєднанню в єдиному курортно-туристичному комплексі,

розрахованому на повне залучення до цього процесу місцевих природних умов, різноманітних мінеральних вод, лікарських рослин та ягід.

Розвитку туризму на Прикарпатті сприяє Програма розвитку туризму в області на 2009-2010 роки. Також схвалено регіональну цільову Програму розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2011-2015 роки. Особливістю нової п'ятирічної Програми з розвитку туризму в краї є те, що вона розроблена з урахуванням Доручень Президента України Віктора Януковича за підсумками його робочої поїздки на Прикарпаття. Виконання Програми дасть змогу утримувати позитивний імідж Івано-Франківщини як розвинутого туристичного регіону в Україні та Східній Європі, сприяти створенню конкурентоздатних туристичних продуктів на основі високоякісної, унікальної та різноманітної пропозиції завдяки багатству природної та історико-культурної спадщини, що в свою чергу забезпечить зростання надходжень у бюджети всіх рівнів Прикарпаття вирізнятиметься диференційованою пропозицією туристичних продуктів на екологічно чистих територіях, серед яких - катання на гірських лижах, пішохідний, водний, оздоровчий, сільський, зелений та культурно-пізнавальний види туризму.

Розвиток туризму в області базуватиметься на раціональному використанні територіального поєднання природних умов, ресурсів та історичних, архітектурних пам'яток краю. Проведення туристичної індустрії здійснюватиметься на засадах ефективної співпраці влади, бізнесу та громадськості в напрямку формування оригінальних туристичних продуктів, розробки та впровадження туристичних проектів із відповідним фінансовим забезпеченням.

З цією метою передбачається туристичний маршрут по Дністру "Блакитна дорога" з оглядом Дністровського каньйону та замків у Галичі, в селах Маринополі, Раківці та селищі Чернелиці, розроблено мережу туристично-екскурсійних маршрутів по місцях, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою на території області: "На батьківщину

Д.Вітовського", "На батьківщину С.Бандери", "Родинне гніздо Шухезичів", "Слідами Лепкого на Прикарпатті", "Шляхами О.Довбуша". Планується також відновити туристичні маршрути "Карпатський автобусний" і "Прикарпатське кільце", відновити роботу обласного, Калуського та Коломийського туристичних клубів, створити їх в інших районах, провести експедицію з вивчення печер області і включити їх у державний реєстр та перелік об'єктів тощо [3].

Подальший розвиток міжнародного туризму служитиме одним із дієвих засобів виходу з економічної кризи за рахунок активного залучення іноземних туристів та збільшення валютних надходжень до місцевого бюджету. Для цього будуть збудовані гірськолижні підйомники з відповідною інфраструктурою (басейни, тенісні корти), розроблено мережу туристичних маршрутів для іноземних фірм. В перспективі створення маршрутів для любителів подорожувати на гірських велосипедах або на гуцульських кониках. Передбачається також побудова туристичного комплексу "Скелі Довбуша" в селі Бубнище Долинського району та реконструкція карпатських вузькоколієк (проект "Карпатський трамвай"). В плані санаторно-курортної діяльності намічається підготувати проект щодо надання статусу курорту населеним пунктам області: Мізуневі, Мисливці, Татарову, Шешорам та Яблуниці, організувати поглиблене вивчення мінеральних вод на Прикарпатті з метою визначення їх придатності для санаторного лікування.

Реалізація програми націлена на те, щоб до 2013 року збільшити прийом іноземних туристів щонайменше у три рази, а кількість вітчизняних туристів та екскурсантів, які перебувають і відпочивають на Прикарпатті, у чотири рази.

В Прикарпатті розроблено ряд інвестиційних проектів в галузі туризму, зокрема:

- побудова центру міжнародного туризму в районі Яблуниці-Ворохти з розвинутою інфраструктурою, особливо для зимового відпочинку ;

- побудова туркомплексу "Скелі Довбуша" в с.Бубнище Долинського району;
- реконструкція існуючих закладів з метою підвищення комфортності ;
- відбудова обсерваторії на гора Піп-Іван з подальшим використанням її як станції багатофункціонального призначення з туристичним притулком ;
- побудова автодороги Верховина - Шибене з утворенням пункту переходу на кордоні з Румунією ;
- проект „Карпатський трамвай” (використання лісорозробних вузькоколіїних доріг для туристичних цілей.

SWOT-аналіз перспективи розвитку туристичного Прикарпаття сформовано на основі розробки маркетингової стратегії. На основі цього аналізу(strenght-сильні сторони, weaknesses-слабкі сторони, opportunities-можливості та threats-загрози) визначено сильні та слабкі сторони, можливості для позитивних змін та загрози, що можуть негативно впливати на стан туристичної галузі.

SWOT-аналіз допомагає сконцептувати увагу на сильних сторонах і можливостях,які створюють умови для конкретних дій щодо подолання перешкод та проблем, які виникатимуть на шляху розвитку туристичної індустрії краю.

Подальше формування стратегії здійснюється через:

- Розвиток сильних сторін.
- Використання існуючих можливостей та створення нових.
- Врахування слабких сторін, ліквідацію частини з них або, по можливості, перетворення їх на сильні.
- Нейтралізацію загроз(додаток Б).

3.3.Формування туру гірською місцевістю „Вершини Прикарпаття”

Формування турів, екскурсійних програм, надання основних , додаткових і супутніх послуг складають технологію туристського обслуговування, тобто це формування конкретного туристського продукту для задоволення потреб у туристській послугі. Тур—це первинна одиниця туристського продукту, реалізована клієнту як єдине ціле, продукт праці тур оператора на певний маршрут і в певний термін. Розробка туру – це складна багатоступінчаста процедура, що вимагає досить високої кваліфікації і є основним елементом технології туристського обслуговування. Лижний туризм (гірськолижний туризм) — різновид туризму на лижних засобах пересування.

Лижний туризм різноманітний: це і одноденні прогулянки по готових лижнях, і недільні переходи по засніжених цілинних лісах, це і багатоденні автономні походи, складні експедиції в горах або в Антарктиді чи Арктиці, скі-тури (позатрасове катання) на гірських схилах без підйомників і гірськолижних курортів, сноубординг, сендбординг, гелі-скіінг.

Пізнавальний (екскурсійний) туризм— це подорожі з метою ознайомлення з історико-культурними визначними пам'ятками й унікальними природними об'єктами по визначеній програмі. Тому розробка даного туристського маршруту розрахована на відвідання найвідоміших канатних доріг, котеджів, готелів Буковеля і Драгобрата та ознайомлення ближче з їх культурою, традиціями Українських Карпат .

У даному випадку тур ”Вершини Прикарпаття” є груповим – це спільна поїздка декількох осіб (не менше 10 чоловік) по єдиному маршруту й на однакових умовах.

Кількість чоловік у групі становить 20;

Кількість днів мандрювання – 4; Об'єднання туристів в одну групу обумовлює спільністю інтересів і цілей поїздки, а також порівняно низькими цінами в порівнянні з індивідуальними турами у зв'язку з наданням групових

знижок. Даний тип маршруту є тематичним, тому що тут переважає екскурсійне обслуговування й пізнавальна спрямованість.

По сезонності дії тур є зимовий. Маршрут тура: Київ – Ясіня– Київ
Транспорт: комфортабельний автобус (аудіо, CD, DVD, відео, кавоварка) до с. Ясіня Рахівського району Закарпатської обл. із зупинкою в Житомирі.

Розміщення в готелі „Ясіня” 3 зірки, двомісні і трьох місні номери.
Система харчування: сніданок. Перелік послуг: - проїзд автобусом Київ - Ясіня-Київ внутрішній трансфер на Буковель проживання; харчування: сніданок, гірськолижна страховка . Невелика приватна готель розташований поряд з центральною частиною смт. Ресторан на два зали: банкетний (до 30 чол.) І звичайний (до 20 чол.). Прекрасна кухня, якісне обслуговування. Сауна з басейном, кімнатою відпочинку, вбиральні. Програма туру розроблена для туристів, різноманітність екскурсій і розваг робить тур насиченим і привабливим, перевагою туру є поєднання екскурсійного обслуговування та вільного часу туристів.

Конкуентоспроможність тура досягається за рахунок порівняно невеликої його вартості при максимальній насиченості екскурсіями і якісним сервісом. Програма перебування:

1-й день. Зустріч групи на залізничному вокзалі м. Київ; трансфер до смт. Ясіня із зупинкою в Житомирі; Прибуття в смт. Ясіня готель „Ясіня”.

Чотириповерхова будівля, побудована в 2005 році. Власна доглянута територія свій пункт прокату гірськолижного спорядження. Національна гуцульська і угорська кухня, чистий, наповнений ароматом смолповітря, гірська природа додадуть Вашому відпочинку незабутні і приємні спогади.

Недалеко від центру селища розташувалася двоповерхова дерев'яна споруда – краєзнавчий музей. На фасаді будинку – меморіальна дошка на честь засновника селища, легендарного чабана Данила Струка, який також звів у Ясіні першу дерев'яну церкву. У краєзнавчому музеї можна побачити багато інших старовинних меблів, предметів побуту, знарядь праці, народного одягу та інструментів. Особливо привертають увагу старенькі

дерев'яні ходулi для немовляти – з металевими колiщатками, вiдра-бербеницi, у яких iз полонини носили молоко, вурду та бринзу, старенькi чесалки для вовни, схожi на страшнi предмети для катувань, саморобнi снiгоступи – з дерев'яного каркасу та намотаних дротикiв, архаiчнi жорна i веретена, пральнi дошки, рiзноманiтнi ковшi, бочки, сiчкарнi, ступи... У готельному комплексi «Скiфське полювання» облаштовано постiйну виставку старовинних фото, деякi з них зробленi ще минулого та позаминулого столiття. Свiтлини iлюструють найрiзноманiтнiшi гранi життя Гуцульщини – народнi звичаї, побут, ремесла, полiтичнi подiї. На фото можна побачити, як колись творилася Гуцульська Республiка, як на Рахiвщинi проходили весiлля, як працювали лiсоруби.

2-й день. Снiданок, вiльний час, Катання на Лижках в Ясiнi або на Драгобратi: Драгобрат - самий високогiрний лижний курорт в Украiнi. Саме урочище розташоване на висотi близько пiвтора кiлометра над рiвнем моря в 9 км вiд траси «Ужгород - Iвано-Франкiвськ». Драгобрат не межує безпосередньо з жодним населеним пунктом - найближчий (село Ясiня) знаходиться аж за 12 кiлометрiв. Пригоди для лижників починаються ще по дорозi на Драгобрат. Дiстатися сюди зовсiм не просто. Вiд Ясiня на гiрськолижний курорт ведуть 2 дороги, але обидвi вони екстремальнi, тому навiть фанатам пiшого та автомобiльного туризму настiйно рекомендується скористатися послугами мiсцевих таксi, представлених ГАЗ-66 або УАЗ-469. Iншi машини тут просто не пройдуть .

Драгобрат - справжнє лижне царство. Основнi лижнi траси та пiдйомники знаходяться на горi Стiг, яка внаслiдок свого рiзноманiтного рельєфу пiдходить для катання як початкiвцям, так i професiоналам. Лижнi траси мiстяться в iдеальному станi, щодня вирiвнюються ратраками. Снiгових гармат у Драгобратi немає. Тому що вони там просто не потрібнi. Курорт Драгобрат славиться своїм стiйким i довгим зимовим клiматом: гори, що оточують цей гiрськолижний курорт Лижний сезон триває 7 мiсяцiв на рiк, з листопада по травень. У Драгобратi реально все:

прізви, товстий сніг, вікові дерева, вузькі гірські перешийки, каменепади і квітка едельвейса в недоступній скельній улоговині. І якщо ви не тільки проживете в цих екстремальних умовах, але і отримаєте задоволення від такої поїздки, то обов'язково повернетеся в цей суворий прекрасний край, овіяний легендами старовинними. Можливі походи на г.Близниці.гора Жандарми на яких розташовані канатні дороги, Найвища точка траси на горі Близниця - 1883 м, дістатися якої можна ретраками. Перепад висот на курорті становить 500 метрів. Загальна кількість трас: 1 - синя; 5 - червоних; 3 - чорних.

Довжина фрірайдний трас вимірам не підлягає - величезні багатокілометрові поля схилів Драгобрата представляють собою сотні варіацій для фрірайдний спусків. Наразі Працюють два крісельних підйомників та 8 бугельних витягів. Можливість відвідати різні ресторани, кафе-бари Драгобрата, такі як: "Казка Карпат", "Велика Ведмедиця", "Полонина", "Шовкова Косиця", "Кушавель" та інші де можна відвідати меню української та європейської кухні.

Повернення до готелю, вечеря, вільний час, для бажаючих сауна.

3-й день. Автобусна екскурсія в м. Яремче з відвіданням сувенірного ринку, ресторану „Гуцульщина” (шедевр гуцульської архітектури з дерева), Місто Яремча можна назвати музеєм під відкритим небом, нащастя, зберігшим велику кількість історичних, архітектурних пам'яток. Серед культових споруд міста особливу увагу заслуговують дерев'яні церкви - шедеври гуцульської сакральної архітектури. Про неземну красу гуцульських храмів у нас буде окрема розповідь. Тут можна провести прогулянку до водоспаду Пробій з дванадцятиметровим мостом над ним. По дорозі приверне вашу увагу височезний 28-метровий кам'яний залізничний міст. Його спорудили над річкою Прут. Він свого часу вважався самим видатним пам'ятником дорожньої архітектури на усіх польських землях. Далі праворуч серед дерев можна бачити незвичайної форми дерев'яну споруду. Це пам'ятка архітектури - ресторан “Гуцульщина”. Інтер'єри оформлені в гуцульському

стилі. Привітний персонал запропонує вам скуштувати традиційні смачні гуцульські страви. Знаходячись біля ресторану ви вже чуєте бурхливий плескіт водоспаду. Біля нього в будь яку пору року - скупчення туристів. Над водоспадом - чудовий пішохідний міст. Його було відреставровано і відкрито до святкування дня міста в липні 2009 року. Проходячи по цьому містку, ми потрапляємо на найбільший сувенірний ринок Яремчі. Це - Мекка народно-прикладного мистецтва. Тут представлені не окремі його види, а практично всі. З умілих і працьовитих рук місцевих майстрів виходять писанки, різблені, інкрустовані й випалені дерев'яні вази, шкатулки, тарілі, ложки, діжки, різноманітний керамічний посуд, куманці, кахлі, скульптурки, вишиті й ткані сорочки, рушники, килими й верети, ліжники, вироби з бісеру, металу й шкіри на зворотньому шляху заїзд в Ворохту; вечеря, вільний час, сауна для бажаючих.

4-день: Сніданок, виїзд на гірськолижний курорт Буковель, катання на лижах. Відразу необхідно придбати абонемент на катання денне або за бажанням на нічне, також можна придбати VIP-картки. На курорті функціонують 63 траси:

- 14 “синіх” трас для новачків – вони найпростіші;
- 41 “червона” траса для просунутих лижників;
- 8 “чорних” трас для майстрів та професіоналів лижного спорту. Для тих хто не вміє кататися на лижах чи сноубордах надаються послуги інструкторів. Також на Буковелі можна відвідати багато цікавих ресторанів, кафе-барів для обіду із різноманітною кухнею; повернення до готелю Ясиня, вечеря, вільний час.

1. Визначаємо вартість проживання, (враховуючи 15% знижку від 5 осіб і термін більше 2 діб). У даному випадку тур є груповим. Кількість чоловік у групі становить 20. Кількість днів мандрування – 4. Вартість мешкання на одного туриста складає в різних готелях по різному. У таблиці 3.1 представлено вартість мешкання в готелі «Ясиня» по даному маршруту, що також включає сніданок (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Вартість мешкання в готелі по туру «Вершини Прикарпаття»

Місто	Назва готелю	Вартість двомісного номеру,грн
Ясіня	“Ясіня”	250

Усі туристи будуть проживати в двомісних номерах по даному туру, тому вартість мешкання на одного туриста в межах даного туру буде складати (табл.3.3).

Таблиця3.3

Розрахунок вартості мешкання по маршруту

Місто,готель	Кількість днів	Сума з одної особи,грн
Смт.Ясіня,готель”Ясіня”	4	125

2. Визначаємо вартість харчування.

По даному маршруту тільки сніданок входить у вартість мешкання, тому інші види харчування оплачуються додатково. Тому необхідно розрахувати вартість обідів та вечерь. Середня вартість обіду та вечері в день буде складати 100 грн. Усі розрахунки зведені в (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Розрахунок вартості харчування по маршруту

Місто	Вартість харчування на добу,грн.	Кількість днів	Сума за одного чоловіка
Смт.Ясіня,готель”Ясіня”	100	4	400

3. Проводимо розрахунки витрат на проїзд.

Основними витратами на проїзд, що сплачуються додатково були:– переїзд в обидва боки (100 грн. x 2 = 200 грн.);– трансфер (зустріч, проводи)

(40 x 2 = 80 грн.); Усі інші перевезення зараховуються до вартості екскурсій. Усі розрахунки витрат на проїзд зведені в (табл.3.5) .

Таблиця 3.5

Розрахунки витрат на проїзд

Основні витрати	Сума з 1 особи,грн
Переїзд Київ-Ясіня-Київ	200
Трансфер(зустріч,проводи)	80
Всього	280

4. Визначається витрати на додаткове обслуговування по маршруту.

Додаткові послуги: - прокат гірськолижного спорядження, внутрішній трансфер до Драгобрату; - додатковий трансфер на Буковель, квитки на підйомники ,екскурсія Яремче, сауна. Для розрахунку вартості екскурсійного та інших додаткових обслуговувань складемо список усіх екскурсій по маршруту «Вершини Прикарпаття» та їх вартості. Витрати на додаткові послуги зведені у (табл.3.6).

Таблиця 3.6

Розрахунок витрат на додаткові послуги

№	Види екскурсій	Сума з 1 особи.,грн
1.	прокат гірськолижного спорядження	100
2.	внутрішній трансфер до Драгобрату	45
3.	додатковий трансфер на Буковель	45
4.	квитки на підйомники	100
5.	Екскурсія Яремча	50
6.	Сауна	150
	Всього:	490

Всі види витрат по маршруту «Вершини Прикарпаття» зведені в загальну таблицю 3.7 – розрахунок собівартості туру на одного туриста.

Таблиця 3.7

Розрахунок собівартості туру на одного туриста

	Стаття витрат	Сума, грн
1.	Розрахунок вартості мешкання по маршруту	125
2.	Вартості харчування по маршруту	400
3.	Витрат на проїзд	280
4.	Витрат на додаткові послуги	490
5.	Оплата комісійних турагентам (7% від собівартості)	90,65
	Разом:	1385,65

Витрати на керівника приймаються умовно. Оплата комісійних турагентам складає 7% від вартості туру. Ринкова ціна встановлюється з огляду на дані маркетингових досліджень, розрахунку собівартості продукту, величину постійних витрат фірми за рік, бажаний рівень прибутку на одну послугу й загальний обсяг реалізації турпродукту в плановому періоді або за рік з урахуванням сезонності. В умовах ринкової економіки потужним регулятором цін є сам ринок, де ціна визначається в результаті поєднання попиту і пропозиції. Для спрощення розрахунку ціни розробленого туру використовують метод «витрати + прибуток». Таким чином ціна туру буде визначатися по формулі:

$$Ц_{од} = C_{од} + П_{додод} \quad (3.1)$$

де $C_{од}$ – установа підприємством ціна на послугу;

$C_{од}$ – собівартість одиниці продукції, послуги (турпродукту);

$П_{додод}$ – припустимий для даної галузі прибуток, що доводиться на одиницю продукції.

$$Ц = 1385,65 + 266,43 = 1652,08 \text{ грн.}$$

Згідно маркетингових досліджень на рік заплановано реалізацію даного туру (табл.3.8):

Таблиця 3.8

Запланована реалізація туру на рік

Місяці	Кількість реалізованих турів в місяці
Січень	3
Лютий	2
Березень	3
Квітень	4
Травень	4
Червень	4
Липень	5
Серпень	5
Вересень	3
Жовтень	3
Листопад	3
Грудень	4
Разом	43

Тобто за рік планується здійснити 43 тури по 20 осіб, у цілому за рік таким чином буде продано 860 турів.

$$M_r = M_{\text{тур}} \times N_{\text{тур}} = 266,43 \times 860 = 229130 \text{ грн.} (3.2)$$

Вартість турпродукту для кінцевих споживачів визначається згідно чинного податкового законодавства України, що передбачає збільшення ціни на ставку ПДВ. Ставка ПДВ дорівнює 20%. Таким чином вартість турпродукту для споживачів складатиме 1598,58 грн. Крім врахованих у собівартості тура прямих витрат, фірма несе й постійні витрати по організації й реалізації даного й інших турів. Сума постійних витрат на даний тур складатиме 200 грн. Знаючи величину річного маржинального доходу (M_r) і

суму постійних витрат за рік (Впост), визначають річний валовий прибуток (Пвал), одержуваний фірмою по даному турпродукту:

$$\text{Пвал} = \text{Мр} - \text{Впост} = 229130 - 200 \times 12 = 228650 \text{ грн. (3.3)}$$

Для визначення чистого прибутку необхідно відняти із валового прибутку податок на прибуток, що в Україні до 01.01.2011 становить 25%:

$$\text{Пч} = 228650 - 25\% = 171487,5 \text{ грн.}$$

Оцінити економічну ефективність нового продукту можна за допомогою показників рентабельності й прибутковості продукції.

Показник прибутковості розраховується по формулі:

$$\text{Ппр} = \text{Пвал} / \text{Спр} \times 100 \% \text{ (3.4)}$$

Де Ппр - прибутковість нового продукту, послуги;

Пвал - валовий прибуток компанії, одержуваний від продажів нового продукту, послуги, дол. або грн.;

Спр - сума продажів нового продукту, послуги, дол. або грн.

$$\text{Ппр} = 228650 / 1374778,8 \times 100\% = 16,63 \%$$

Коефіцієнт рентабельності розраховується по формулі:

$$\text{Рпр} = \text{Пчист} / \text{Спр} \text{ (3.5)}$$

Де Рпр - коефіцієнт рентабельності нового продукту, послуги по методики компаній США, %;

Пчист - чистий прибуток компанії, одержуваний від продажу нового продукту, послуги, грн.

$$\text{Рпр} = 171487,5 / 1374778,8 \times 100\% = 12,47\%$$

Тобто, відповідно до маркетингу даного турпродукту, туроператор встановлює норму рентабельності (%) і чим вона вища, тим більша сума прибутку. Норма рентабельності коливається в широких межах (від 5% до 100 і більше) і залежить від кон'юнктури попиту та стану конкурентного середовища на ринку даного цільового сегменту. Рентабельність використовують для оцінки діяльності підприємства і як інструмент в інвестиційній політиці та ціноутворенні. Він показує, скільки підприємство має прибутку з кожної гривні, витраченої на виробництво і реалізацію

продукції. В даному випадку підприємство має 12,47% прибутку з кожної гривні, витраченої на виробництво і реалізацію продукції. А коефіцієнт прибутковості – характеризує досягнутий керівництвом підприємства рівень віддачі на вкладені кошти. Він становить 16,63%. Таким чином, рентабельність розробленого туру складає 12,47%, що є позитивною і перспективною тенденцією при впровадженні розробленого туру «Вершини Прикарпаття».

Висновки до розділу 3

1. Польща і Україна належать до числа найважливіших учасників сучасних європейських відносин. Рівень конкурентоспроможності туристичної сфери у Польщі є вищий, ніж в Україні, кращим є розвиток туристичної інфраструктури, досконалішим – інституційне забезпечення, а промоційна діяльність в сфері туризму – науково обґрунтованою і, внаслідок цього, ефективнішою. Прогнозні оцінки для України на майбутні 10 років відображають тенденцію до посилення конкурентоспроможності вітчизняної туристичної сфери. Запропоновані науковцями пріоритети та фактори із досягнення підвищення конкурентоспроможності України і Польщі.

2. Прикарпаття є одним із перспективних туристичних регіонів держави й відіграє важливу роль на українському туристичному ринку. У багатьох районах і містах області туристична галузь починає відігравати провідну роль у місцевому економічному житті, сприяючи розвитку місцевих громад та поглиблюючи взаєморозуміння у середині громад. Подальший розвиток міжнародного туризму служитиме одним із дієвих засобів виходу з економічної кризи за рахунок активного залучення іноземних туристів та збільшення валютних надходжень до місцевого бюджету. Для цього будуть збудовані гірськолижні підйомники з відповідною інфраструктурою (басейни, тенісні корти), розроблено мережу туристичних маршрутів для іноземних фірм. В перспективі створення маршрутів для любителів подорожувати на гірських велосипедах або на гуцульських кониках.

Передбачається також побудова туристичного комплексу "Скелі Довбуша" в селі Бубнище Долинського району та реконструкція карпатських вузькоколієк (проект "Карпатський трамвай").

В плані санаторно-курортної діяльності намічається підготувати проект щодо надання статусу курорту населеним пунктам області: Мізуневі, Мисливці, Татарову, Шешорам та Яблуниці, організувати поглиблене вивчення мінеральних вод на Прикарпатті з метою визначення їх придатності для санаторного лікування.

Туризм сприяє підвищенню зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, міжнародному співробітництву, збереженню екологічної рівноваги. Розвиток туризму поліпшує інвестиційне середовище, стає джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, сприяє розвитку пов'язаних із туризмом галузей економіки. Він так само відіграє значну роль у збільшенні валютних надходжень і споживчого попиту, поліпшенні структури економіки, зміцненні економічного співробітництва між регіонами, підвищенні якості життя.

Адже за своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна, та Прикарпаття, має всі можливості стати одним з провідних європейських туристичних центрів. Тому запропонований гірськолижний тур дає змогу описати одне з наймальовничих куточків Закарпатської області, що є перспективою для розвитку регіону.

ВИСНОВКИ

На основі результатів досліджень нами були зроблені такі висновки щодо перспектив розвитку гірського туризму на території Західної України:

1. Характерною тенденцією розвитку гірського туризму в Україні є створення сприятливого організаційно-правового й економічного середовища для розвитку цієї галузі, формування конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту на основі використання природного та історико-культурного потенціалу України, забезпечення її соціально-економічних інтересів і екологічної безпеки. Важливою підставою ефективності розвитку гірських регіонів України, спрямованих для переходу гірських територій до сталого розвитку, є обґрунтування концептуальної моделі формування та реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій.

2. Узагальнення теоретичних положень передумов та факторів гірського туризму, дозволимо застосувати їх для дослідження теоретичного доведення соціально-економічних передумов розвитку Карпатського регіону. В процесі дослідження встановлено, що при надзвичайному багатстві та різноманітності природно-ресурсного потенціалу гірських територій Карпатського регіону, його використання далеко не раціональне. В роботі зазначено, що вихід гірських районів Українських Карпат з депресивного стану можливий лише за умови трансформації господарства регіону у напрямку підвищення рівня економічної ефективності та екологічної безпеки. Реалізацію стратегії сталого розвитку гірських територій Українських Карпат ми пропонує здійснювати поетапно. На першому етапі передбачається створення передумов для реалізації принципів соціальної справедливості, призупинення зубожіння та забезпечення умов для макроекономічного зростання. Другий етап передбачає структурну перебудову економіки, збалансоване використання природно-ресурсного потенціалу, забезпечення якості життя, яка відповідає стандартам

європейських країн, надання широких прав територіальним громадам. Результативність господарської діяльності зробить можливим до кінця другого етапу реалізації стратегії соціально-економічного розвитку відмовитися від державної допомоги місцевим бюджетам (або скоротити її до мінімуму) і перетворити цей регіон із депресивного у такий, що стабільно розвивається.

3. На основі опису розробленої стратегії „Стратегія економічного та соціального розвитку Карпатського регіону до 2015”, було проведено аналіз, який дозволив сконцептувати увагу на: сильних і слабких сторонах і можливостях, які створять умови для конкретних дій щодо розвитку туристичного Прикарпаття; та на загрозах, що можуть негативно впливати на стан туристичної галузі Прикарпаття. В основу планування розвитку рекреаційно-оздоровчого комплексу ми пропонуємо покладення ідея природно-історико-етнографічної рекреації, яка базуватиметься на створенні рекреаційного середовища та найбільш раціональному використанні територіальних поєднань природних умов, ресурсів, історичних і архітектурних пам'яток. У перспективі можуть бути створені природно-історико-етнографічні рекреаційно-туристичні комплекси "Гуцульщина", "Бойківщина" та ін. У цих регіонах ми маємо унікальне поєднання неповторних ландшафтів, історичних і етнографічних пам'яток, а також пам'яток природи, культури, побуту населення. Насамперед заслуговує на увагу створення природно-історико-етнографічного комплексу "Бойківщина"

4. Описано шляхи України і Польщі до тісного прикордонного співробітництва та інструмент українсько-польського міжрегіонального співробітництва Прогнозні оцінки для України та Польщі на майбутні 10 років, відображають тенденцію до посилення конкурентоспроможності вітчизняної туристичної сфери. Запропоновані науковцями пріоритети, та фактори із досягнення підвищення конкурентоспроможності України і Польщі.

5. На основі запропонованого гірськолижного туру „Вершини Прикарпаття” було проведено такі розрахунки:-розраховано собівартість туру на одного туриста;-розраховано ціну розробки туру,з використанням методик „витрати+прибуток”;-згідно маркетингових досліджень визначено кількість запланованих турів;-визначено рентабельність розробленого туру; оцінено економічну ефективність нового продукту;-визначено чистий прибуток підприємства;-визначено річний валовий прибуток одержуваний фірмою по даному продукту. Отже впровадження розробленого туру «Вершини Прикарпаття» є позитивною і перспективною тенденцією.

В роботі зроблено висновок про те, що успіх реалізації стратегії сталого розвитку гірських районів в значній мірі залежить від освіченості, обізнаності, моральних засад, ментальності, естетичних потреб та громадської позиції гірських мешканців, а також від формування постійного прямого та зворотного зв'язку між органами влади і керованою ними системою.

Отже вихід України на світовий ринок з конкурентоспроможним «гірськолижним» продуктом значною мірою визначатиметься перспективністю політики соціально-економічної реконструкції регіону. Практична реалізація такої грамотної політики забезпечила б необхідні соціально та екологічно орієнтовані зміни у всіх галузях господарства вітчизняного Карпатського регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азар В. Туризм-еще один феномен XXвека\Туризм: практика, проблемы, перспективы, №5,2003.
2. Александрова А.Ю. Международный туризм. – М.: Аспект Пресс, 2001.
3. Алейникова Г.М. Организация и управление турбизнесом. – Донецк: ДИТБ, 2002.
4. Андропов О.М. Стан рекреаційного комплексу України // Економіка і Екологія, 2005, № 24.
5. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма.— М.: Финансы истатистика, 2003.
6. Балченко З.А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України: [Навчальний посібник] / Балченко З.А. – К.: КУТЕП, 2006.
7. Барчукова Н.С. Международное сотрудничество в области туризма. – М.: Международные отношения, 1986.
8. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія районування : монографія /О. О. Бейдик. – К. : Київський університет, 2001. – 395 с.
9. Бершадська Т. Економічна та соціальна географія світу Країни Західної Європи.
10. Биржаков М. Б. Введение в туризм. М.-СПб., — 2001.
11. Биченок, М. М. Інформаційно-психологічна безпека в Україні: проблеми та перспективи / М. М. Биченок, С. П. Іванюта, О. С. Метельська.
12. Борозняк В.С. Перспективи розвитку українського туризму // Бізнес.- №15.- 2007.
13. Б.Кухти . - Львів : Кальварія, 1998 - .Ч.3 : Політична свідомість і культура / Ред. Б. Кухта . - 556 с Б.
14. Гаспарян А.А Розвиток гірського туризму в Україні // Бізнес,2005,№5

15. Герасименко В.Г. Основы туристского бизнеса. Одесса: Черноморье, 1997р.
16. Гендерно-правова теорія: формування та розвиток / Н. Оніщенко, Л. Макаренко, В. Демичева, К. Поволокіна .
17. Глухачов, Є.
19. Гонтаржевська Л.І. Чинники та безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємств туристичного бізнесу // Стратегія розвитку України. Науко-вий журнал. Економіка. Соціологія. Право. – 2004.№3.
20. Горелов, Д. М. Позиції парламентських партій України щодо засад розвитку громадянського суспільства / Д. М. Горелов.
21. Гулич О., Самольотов П. Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу як напрямок екологоорієнтованої структурної перебудови господарства Карпатського регіону .В зб.:Соціально-економічні дослідження перехідний період .Механізми реалізації регіональної політики (Збірник наукових праць).Випуск 2(XL).-Львів:ІРД НАН України,2003.
22. Данильчук В.Ф. Мировой рынок услуг турбизнеса. – Донецк: ДИТБ, 2000. — 146 с.

23. Демичева, В. Правова культура як феномен сучасної правової дійсності / В. Демичева.
24. Добровольська А.Б. Формування ринку міжнародного туризму в Україні і організаційні пріоритети його розвитку. Дис. ... канд. екон. наук. – К., 1997. – 170 с.
25. Договірні взаємовідносини та партнерські зв'язки Категорія: Підручники Економіка Організація туристичної діяльності в Україні.
26. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. – К.: Наукова думка, 2006. – 512с.
27. Дроздова Г.М. Менеджмент внешнеэкономической деятельности предприятия. – Донецк: ДГАУ, 2001. – 154 с.
28. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства. ЦУЛ, 2002.
29. Жарков Г.Н. Правовое обеспечение международного туризма. – К.: Кондор, 2004. –486с.
30. Жукова М.А. Менеджмент в туристском бизнесе
31. Загородній А. Зовнішньоекономічна діяльність : Термінологічний словник/ Анатолій Загородній, Геннадій Вознюк,. -К.: Кондор, 2007. - 166с.
32. Закон України “Про туризм” від 18.11.2003 р. № 1282-І.
33. Закон України “Про туризм” від 18.11.2003 р. № 1282-IV[Електронний ресурс] від 28.12.2004 р.
34. Ільяш, О. І. Адаптаційні моделі та методи оцінювання соціальної безпеки на регіональному рівні / О. І. Ільяш.
35. Старчук Е. Договорные особенности туризма / Е. Старчук, Н. Бочарова // Юридическая практика. – 2010. –№ 38.
36. Качанівський В.С. Концепція розвитку туризму в Україні .- Л.:Брама,2003.
37. Квартальнов В.А., Романов А.А. Международный туризм: политика развития. – М.: Советский спорт, 1998.

38. Кіндратець, О. Міжцивілізаційні конфлікти в Європейському Союзі та шляхи їх врегулювання / О. Кіндратець.
39. Кифяк В.Ф. - Чернівці: Книги-XXI, 2003. - 300 с.
40. Кифяк В.Ф. Розвиток міжнародного туризму як один з факторів становлення економіки України // Економіка України. – 1995. – №7.
41. Левицкая Э.В. Организация предпринимательства в туризме. – Донецк: ДИТБ, 2000.
42. Лозниця, В. С.
43. Ліцензійні умови провадження туроператорської та турагентської діяльності Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства культури і туризму України від 11.09.2007 № 111/55.
44. Лук'яненко Д.Г. Глобалізація економічного розвитку: українська перспектива // Вища освіта України. – 2001. – №2.
45. Лук'яненко Д.Г. «Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності (2005)».
46. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – К.: Альтапрес, 2002.
47. Максименко С.В. Туристская деятельность: международно-правовые аспекты. – Одесса: Латстар, 2001. – 175с.
48. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономика: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11 изд, т.1. – М.: Республика, 1992. – 399 с.
49. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навч. посібник. - К: Центр навчальної літератури, 2004.
50. Менеджмент сервісу - Сахно Є.Ю.

51. Мігущенко Ю.В. Державне регулювання туристично-рекреаційної сфери України як передумова підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі.
52. Минц А.А. Природно-экономическая классификация рекреационных ресурсов Украинских Карпат, Киев — 1994.
53. Михайліченко Г.І. Удосконалення технології створення туристичного продукту // Вісник КДТЕУ. – 2000. – № 2.
54. Міжнародний туризм і сфера послуг - Мальська М.П.
55. Немоляева М.Э., Ходорков Л.Ф. Международный туризм: вчера, сегодня, завтра. – М.: Международные отношения, 1985. – 174;
56. Ніколас Мусис Все про спільні політики Європейського Союзу/ Пер. з англійської - К • "К С", 2005.
57. Нижник, Н. Р. [- 60. Психологія суб'єкта діяльності / В.А. Козаков. - К. : КНЕУ, 1999.
- 61. Проблеми географії та менеджменту туризму Явкін В.Г., Руденко В.П., Король О.Д. та ін. – Чернівці: Рута, 2006. – 260 с. \[Електронний ресурс\]– Режим доступу до ресурсу: <http://pulib.if.ua/part/8538>.
- 62. Природно-экономическая классификация рекреационных ресурсов Украинских Карпат, Киев — 1994.
- 63. Рибін Н.Н. природні умови та ресурси Карпат, Чернівці, -1982.](http://lib.academy.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_opak71/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullw&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERM=0&S21STR=Системний підхід в організації державного управління [Текст] : навч. посіб. / Н.Р. Нижник, О.А.Машков. - К. : Вид-во УАДУ, 1998. - 159 с.
58. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
59. Оніщенко, Н. Категорія)

64. П.В. Самольотов; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2005.
65. Старчук Е., Н. Бочарова // Юридическая практика. — 2010. — №38.
66. Статистичний щорічник Львівської області за 2006 рік. Част. II. Державний комітет статистики України, Львівське обл. упр. статистики. — Львів, 2007. — 370 с.
67. Сучасна економічна теорія і державні фінанси [Текст] : зб. пр. / О.Кілієвич, І.Розпутенко, О. Романюк, В. Юрчишин. - К. : Вид-во УАДУ, 1999. - 422 с.
68. Тарнавська, Н. П.

78. Шаблій О.І., Географія: Львівська область. Агропромисловий комплекс Львівської області.
79. Юрьев А.П. Безопасность жизнедеятельности в туризме. – Донецк: ДИТБ, 2001.
80. Balassa B. Comparative Advantage, Trade policy and Economic Development. – Harvester Wheatsheaf, New York. – 1989. – P. 41-79.
81. Challenges and prospects of cross border cooperation in the context of EU enlargement (Sixth framework programme, priority 7 citizens and governance in a knowledge based society) / D. Smallbone, L. Labrianidis, U. Venesaar, F.e Welter, P. Zashev. – Kingston University, 2007. – 218 p.
82. Liesner H.H. The European common market and British industry. – Economic Journal. – 1958. – № 68. – P. 302-306.
83. Philip L. Pearce. The Functions and Planning of Visitor Centres in Regional Tourism // The Journal of Tourism Studies. – Vol. 15. – № 1. – May 2004. – p.
84. Pogranicze Polsko-Ukraińskie. Środowisko. Społeczeństwo. Gospodarka [Текст] / Redakcja naukowa B. Kawałko, A. Miszczuk. – Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu. – Zamość, 2005. – 351 с.
85. Przyjazdy cudzoziemców do Polski w latach 2005-2007 według krajów (tys.). // Офіційна інтернет-сторінка Інституту туризму Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intur.com.pl/przyjazd.htm>.
86. Structure, performance and competitiveness of European tourism and its enterprises. – European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003 — 53 pp.
87. Stuart A. Rosenfeld. Networks and Clusters: The Yin and Yang of Rural Development [2001]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rtsinc.org/publications/index.html>.
88. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007. Furthering the Process of Economic Development. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2007.
89. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2008. Balancing Economic Development and Environmental Sustainability. – World Economic Forum,

- Geneva, Switzerland, 2008. – 474 pp. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>
90. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. Managing in a Time of Turbulence. – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2009. – 525 pp.
91. Tourism highlights. 2007 Edition. UNWTO. // Офіційна інтернет-сторінка Всесвітньої туристичної організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>.
92. Tourism highlights. 2008 Edition. UNWTO. // Офіційна інтернет-сторінка Всесвітньої туристичної організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>.
93. Tourism highlights. 2009 Edition. UNWTO. // Офіційна інтернет-сторінка Всесвітньої туристичної організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>.
94. Tourism Satellite Accounting. The 2008 travel & tourism economic research. Ukraine. – World travel & tourism council, 2008. – 20p.
95. Tourism Satellite Accounting. The 2009 travel & tourism economic research. Ukraine. – World travel & tourism council, 2009. – 20p.
96. Trott P. Innovation management and new product development [Текст] / Paul Trott. – Third edition. – University of Portsmouth Business School. – Pearson Education Limited, 2005. – 538с. – ISBN-13 978-0-273-68643-9.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А 1

Основні види та характеристика договорів, що укладаються між суб'єктами туристичної діяльності та споживачами туристичних послуг

Вид договору	Основні характеристики договору
Договір натуристичне обслуговування	Туроператор (турагент) за встановлену договором плату зобов'язується забезпечити надання за замовленням туриста комплексу турпослуг (турпродукт). Договір укладається в письмовій (електронній) формі згідно з нормами ст. 20 Закону № 324 або шляхом видачі ваучера. До укладення договору споживачу тур продукту повинна бути надана інформація про основні вимоги та строки оформлення документів (паспорт, віза), медичні застереження, тур оператора (турагента) та ін. До початку надання тур послуг туристу надається програма тур обслуговування, характеристика готелів, інформація про звичаї місцевого населення, визначні пам'ятки, правила в'їзду, види та способи харчування під час турпоїздки та ін. Якість турпослуг повинна відповідати умовам договору.
Договір на екскурсійне обслуговування	Суб'єкт, який здійснює турдіяльність, за встановлену договором плату зобов'язується надати за замовленням екскурсанта обслуговування, істотною частиною якого є послуги екскурсовода (гіда-перекладача) загальною тривалістю не більше 24 годин, які не включають послугу з розміщення. Особа, яка надає екскурсійні послуги, зобов'язана до укладення договору на екскурсійне обслуговування надати екскурсанту інформацію про екскурсійне обслуговування, його види та особливості, кваліфікацію екскурсовода, про порядок і строки оплати екскурсійних послуг та ін.
Договір наготельне	За договором готель (або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення) зобов'язується за дорученням проживаючого надати послуги з тимчасового

обслуговування	розміщення у спеціально обладнаному приміщенні (номері), виконати або організувати виконання інших визначених договором послуг, а проживаючий зобов'язується заплатити за ці послуги встановлену плату. До послуг пов'язаних з тимчасовим розміщенням, належать: послуги з обслуговування номера, організації харчування (ресторанного обслуговування), із зберігання майна та багажу проживаючого та ін. Договір укладається у письмовій формі або готель приймає заявку на бронювання за допомогою поштового, телефонного або іншого зв'язку, що дозволяє достовірно встановити особу, від якої надійшла заявка. У разі прийняття заявки договір на готельне обслуговування вважається укладеним із моменту отримання підтвердження готелю про приймання замовлення і вказівки можливого початку надання готельного обслуговування.
Ваучер	Це форма письмового договору на туристичне або екскурсійне обслуговування, яка може використовуватися згідно із Законом № 324. Ваучер повинен містити: найменування та місцезнаходження суб'єкта тур діяльності, номер ліцензії (дозволу) на відповідний вид діяльності, юридичну адресу; П.І.Б. туриста (при груповій поїздки П.І.Б. членів групи), строки надання та види турпослуг, їх загальну вартість, назву, адресу на номер телефону об'єкта розміщення відповідальності тур оператора (турагента) або межі відповідальності за агентським договором; дату видачі ваучера та ін. Ваучер – документ суворої звітності. Порядок його оформлення та використання затверджено наказом Державної туристичної адміністрації від 06.06.05 р. № 50. Ваучер оформляє той суб'єкт туристичної діяльності (туроператор або турагент), який реалізує туристичні послуги або комплекс послуг, у паперовому (у трьох екземплярах) або в електронному вигляді.

Складено за:[32]

Додаток Б 1

SWOT-аналіз перспективи розвитку туристичного Прикарпаття

Фактори	Рівень Важливості фактору	Фактори	Рівень важливості фактору
1. Сильні сторони		2. Слабкі сторони	
Унікальний природно – рекреаційний потенціал (лікувальні можливості – чисте повітря, мінеральні води; пам'ятки природи, гори, річка Дністер)	9,0	Недостатній рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктур	8,1
Історико-культурна, архітектурна спадщина та самобутня культура (звичаї, традиції, обряди, визначні діячі)	8,0	Недостатня якість та асортимент туристичних послуг, відсутність індустрії розваг	7,6
Високий рівень духовності	8,0	Промислова вирубка лісів	7,2
Ділова активність мешканців, бажання займатися приватною справою	7,9	Недостатня кількість готелі	7,1
Сприяння органів влади розвитку туризму в регіоні	7,8	Поганий стан автомобільних шляхів, недосконалі водні інженерні споруди (мости та ін.)	7,1

Мистецько-фестивальні атракції(розвинений фестивальний рух конкурси проведення свят)	7,8	Недостатній рівень водопостачання, водовідведення, поводження з твердими побутовими відходами	7,1
Збережене навколишнє середовище, велика частка екологічно чистих територій	7,6	Низький рівень реклами та інформаційного сервіс	7,1
Розвинута інфраструктура (гірськолижні центри, вузькоколія, транспортне сполучення (міжнародний аеропорт), зв'язок)	7,5	Відсутність стратегії розвитку туризму та узгодженого плану дії	6,4
Найбільша кількість заповідних територій, які охороняються	7,1	Низький рівень кваліфікації працівників туристично індустрії та сервісу	5,8
Вигідне географічне розташування	6,8	Низька активність громад	5,1
Автентичні народні промисли та ремесла	6,5	Природні катаклізми та екологічні проблеми	5,1
Інтелектуальний (креативний) потенціал	6,1	Нерозвинута ринкова інфраструктура (туристично-інформаційні центри, біржі, аудит, консалтинг	4,4
<i>разом балів по розділу</i>	<i>90,1</i>	<i>разом балів по розділу</i>	<i>78,1</i>
<i>можливості</i>		<i>загрози</i>	
Залучення інвестицій у розвиток територій	7,9	Недостатнє фінансування на реалізацію державних та обласних програм	7,4
Рекреаційний (оздоровчо-лікувального - курортний) розвиток	7,6	Екологічна небезпека, зокрема, від хімічних виробництв, природних явищ, в тому числі глобального потепління	6,8

Продовж. Дод. Б1

Збереження традицій через проведення фестивалів Карпатський вернісаж (святкувань), створення туристичних об'єктів (маєток святого Миколая, ін.) відродження народних промислі	7,6	Стрімкий вплив кваліфікованих кадрів	6,2
Створення спільних туристичних продуктів із сусідніми областями та Європейськими країнами, Реалізація програм та проектів	7,6	Узалежнення розвитку громади від зовнішніх впливів при створенні великих туристичних об'єктів	5,8
Розвиток мережі оглядових місць/витягів	7,5	Погіршення інвестиційного клімату	5,8
Розвиток і будівництво доріг, придорожньої інфраструктури	7,5	Рівень корумпованост	5,8
Розвиток та облаштування бази для літніх молодіжних таборів та кемпінгів, дитячих таборів	7,5	Консерватизм менталітету	5,5
Розвиток водного туризму (водні маршрути по Дністру та гірських ріках)	7,4	На виконання Закону України „Про гірські населені пункти”	5,5

Гармонійний розвиток гірськолижного туризму	7,1	Недостатнє регуляторне забезпечення розвитку туризму в регіоні	5,4
Розвиток ділового та виставкового туризму	7,1	Конкуренція в сфері туристичної індустрії з боку інших країн та регіонів	5,4
Формування та просування туристичних брендів (Яремче, „Буковель” Говерла, карпатський трамвай, „Писанка”, Манявський водоспад, Дністровський каньйон, та інше	7,1	Зміна політичного та економічного курсу в державі щодо регіонального розвитку	5,3
<i>Разом балів по розділу</i>	<i>89,0</i>	<i>Разом балів по розділу</i>	<i>70,3</i>